Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Historisk Tidsskrift,

Ottende Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

J. A. Fridericia,
Foreningens Sekretær.

Andet Binds første og andet Hefte.

Kjøbenhavn.
H. Hagerups Boghandel, Hovedkommissionær.
Bianco Lunos Bogtrykkeri.

Udgivet for 1. Halvaar 1909. Paa Grund af Hefternes Forsinkelse udgives intet for 1908, for hvilket Aar intet Medlemsbidrag opkræves.

Den danske historiske Forenings Bestyrelse bestaar af:

Museumsassistent **M. Mackeprang**, Prof. **Kr. Erslev**, Prof. **Joh. Steenstrup**, Dr. phil. **Aage Friis** og Prof. **J. A. Fridericia.**

Foreningen har udgivet:

Historisk Tidsskrift. 1—6. Bd. 1840—45. Nyt historisk Tidsskrift. 1—6. Bd. 1846—56. 3. Række. 1—6. Bd., samt Register. 1858—69. 4. Række. 1—6. Bd. 1869—78. 5. Række. 1—6. Bd. 1879—87. 6. Række. 1—6. Bd. 1887—97. 7. Række. 1—6. Bd. 1897—1906. 8. Række. 1. Bd. 1907—08. Indholdsfortegnelse til 1—5. Række. 1889.

C. Molbech: Historiske Aarbøger. 1—3. Del. 1845—51.

—— Historisk-biographiske Samlinger. 1—3. Hefte. 1847—51.

J. P. F. Kønigsfeldt: Genealogisk-historiske Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter. 2. omarb. Udg. 1856.

N. M. Petersen: Bidrag til den danske Literaturs Historie. I—VI. 1853—64. (Udsolgt undtagen VI, Registret.)

H. G. Garde: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700. 1861.

Fr. Hammerich: Den hellige Birgitta og Kirken i Norden. 1863. (Udsolgt.)

O. Vaupell: Kampen for Sønderjylland 1848—50. I—III. 1863—67. (Udsolgt.)

H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621. 1—3. Del, samt Aktstykker. 1868—77.

Joh. C. H. R. Steenstrup: Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede (1801—1863). 1889.

Foreningens Medlemmer kan, for saa vidt Forraad haves, faa ethvert Bind af de første 4 Rækker af Historisk Tidsskrift mod at betale 4 Kr. samt ethvert Bind af 5te—7de Række mod at betale 6 Kr. Registret til 3dje Række leveres, naar ønskes, gratis sammen med Rækkens 6te Bind; ellers betales det med 50 Ø. Indholdsfortegnelsen til de 5 første Rækker koster 30 Ø.

For følgende Bøger gælder foreløbigt en **Prisnedsættelse**:

Garde: Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700. 50 Ø.

Kønigsfeldt: Genealogisk-historiske Tabeller. 1 Kr.

Molbech: Historiske Aarbøger. 1—3. D. 50 Ø.

—— Historisk-biographiske Samlinger. 50 Ø.

Reinhardt: Kommunitetet og Regentsen fra deres Stiftelse indtil vore Dage. (Særtr. af Hist. Tidsskr. 3. R. III.) 30 Ø.

Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Historie 1537 til 1621. 1—3. D., samt Aktstykker. 2 Kr. (Enkelte Bind eller Aktstykkerne 50 Ø.)

Steenstrup: Historieskrivningen i Danmark i det 19. Aarh. 2 Kr.

Desuden er **Prisen** paa en Række enkelte Hefter af Historisk Tidsskrift **nedsat** til 30 Ø.; nærmere Oplysning gives i Subskriptionsindbydelsen til Tidsskriftets 8de Række, der kan faas gennem enhver Boghandel.

Griffenfeld og Fuenmayor.

En Studie over dansk Udenrigspolitik.[1])

Af

Knud Fabricius.

I.

Indledning. Danmarks Politik indtil 1674.

Forbindelserne mellem Norden og den spanske Halvø ere af gammel Oprindelse. Men skønt de gaa saa langt tilbage som til 844, da Normannerne kæmpede paa Sletterne om Sevilla, og da den arabiske Emir Abderamen II af Cordoba svarede med at sende en Gesandt til Danmark, have de dog aldrig naaet nogen høj Styrkegrad[2]). Efter at Reformationen havde sat sit Skel, tog de endda snarest af. Intet Under; Filip II.s Følelser over for de kætterske Nordboer ere bekendte, og selv for fredelige søfarende var det nu ikke uden Fare, naar de ved en Stranding slap i Land paa den spanske Kyst, som da „Kokken Rasmus fra Kalundborg" glad bekendte sin

[1]) Den efterfølgende Afhandling er fremgaaet af Studier i Rigsarkivet og i det spanske Statsarkiv i Simancas. Jeg er vor Minister for Spanien, Grev F. E. J. G. Reventlow, og vor Konsul i Madrid, E. J. Gamborg-Andresen (†), megen Tak skyldig for den utrættelige Iver, som de udviste for at skaffe mig Adgang til Simancas. En Understøttelse fra Carlsbergfonden gjorde det muligt for mig under et maanedslangt Ophold herude at udtømme de paagældende Kilder til Bunds.

[2]) A. Fabricius i Museum 1891 pp. 65 ff.

protestantiske Tro, men til Gengæld maatte bestige Baalet i Sevilla i det Herrens Aar 1562[1]).

Fuldstændigt kunde dog Forbindelsen aldrig ophøre. Alene et saadant Faktum, som at Spanien stadig sad inde med de sydlige Nederlande, maatte skabe fælles økonomiske Interesser mellem det og Danmark. Men da i det hele Religionskampene begyndte at stilne af, og almindelige politiske Synspunkter fik Overvægten, kunde det ikke være andet, end at Danmarks og Spaniens Diplomati ofte maatte finde hinanden. Saa snart Spanien stillede sig paa Kejserens Side, hvad der som oftest var Tilfældet i det 17de Aarhundrede, blev Sverige den fælles Fjende for alle tre Magter, og det var et Fjendskab, som i en sjælden Grad formaaede at sammenkitte et Venskabsforhold mellem Stater, der iøvrigt ikke stod i nogen synderligt intim Berøring.

Saaledes gik det til, at Grev Rebolledo under sit Ophold i København som spansk Gesandt blev en af de ivrigste til at drive Danmark ind i Krigen med Karl Gustaf for derigennem at faa ham bort fra Polen og det truende Naboskab af Kejserens Arvelande, og han havde kun alt for godt Held med sig. Det daarlige Resultat medførte imidlertid ingen særlig Kølighed fra Danmarks Side over for Spanien, sagtens fordi man herhjemme var sig sin Del af Ansvaret altfor vel bevidst[2]). Da Rebolledo forlod Landet ved Krigens Slutning, var

[1]) E. Schäfer: Beiträge z. G. der span. Protestant. u. Inquisition II, 320. — Skibets øvrige Besætning var hovedsagetlig polsk. Ved en senere Autodafé 1592 mødte en Række svenske Søfolk frem; de bad dog alle om Optagelse i den katolske Kirke og slap derfor ogsaa med 3 Aars Galejtjeneste og paafølgende Forvisning fra Søkysten (stds. p. 338).

[2]) Gigas, Grev Rebolledo.

det dog aabenbart, at det politiske Samspil maatte være forbi for denne Sinde. Kun et Pengespørgsmaal stod endnu tilbage at ordne. Ganske vist var det en bekendt Sag, at Spaniens Finanser var i en miserabel Forfatning. Men dog har næppe nogen anet, at dette Pengespørgsmaal skulde komme til at staa uløst til langt ned i det 18de Aarhundrede, meget mindre, at det skulde blive det første Stød til den Række Skridt, der ledte til en vigtig Begivenhed i Danmarks Historie.

Det vigtigste Pengekrav fra dansk Side angik Erstatning for en hel Række Konfiskationer af danske Skibe; de gik tilbage til 1622, og Erstatningsbeløbet var i 1660 steget til 1,088442 spanske Sølvdalere. Ikke, at vi havde undladt at minde om Betalingen heraf flere Gange i de forløbne Aar! Hannibal Sested havde under sin bekendte Sendelse i 1640erne været lige saa uheldig med sine Rykkerier, som andre Sendemænd efter ham. Nu syntes dog Sagen at skulle jævnes, da Kornelius Lerke umiddelbart efter Københavnsfreden 1660 ankom til Spanien og her fik Støtte i sine Krav fra selve Rebolledo. Spanierne vilde ganske vist ikke gaa ind paa hele dette Spørgsmaal om Erstatning, men da de til Gengæld viste sig tilbøjelige til at ofre et passende Beløb paa „Danmarks Konservation", var man fra dansk Side fornuftig nok til at sky en Strid om Ord og tage mod 100000 Escudos i Subsidier paa Bordet samt Løfte om 200000 Esc. af Sølvflaaderne inden 8 Aar, mod at vi i Stedet for strøg Erstatningskravene. Det var ganske vist mindre end forventet, men til Gengæld kan man sikkert gaa ud fra, at det var Meningen, at hele Summen skulde gaa i den danske Statskasse, ikke uddeles til de brøstholdne Rederes Arvinger. Fra spansk Side

ratificerede man denne Traktat d. 3. Novbr. 1662. „Men der gik mange Aar, før Danmark fik Pengene“ [1]).

Ja tilvisse, dog foreløbigt havde man det bedste Haab. 1663 drog Kristoffer Kristoffersøn af Sted til Madrid som Frederik III.s Agent og med Kongens Bekræftelse paa den trufne Aftale. Han skulde desuden modtage Pengene paa de aftalte Terminer. At dette Arbejde imidlertid ikke kan have tynget ham, fremgaar af Frederik III.s Brev 5 Aar senere til de nye spanske Regenter Karl II og Maria Anna, da han beklagede sig over, at Kristoffer Kristoffersøn havde maattet ansøge forgæves om Pengene i saa mange Aar, og erstattede ham med en ny Mand, Oberst Kristoffer Hagedorn. Den unge spanske Konge forsikrede i sit Svar om sin store Tilfredshed med Kristoffer Kristoffersøns Opførsel ved hans Hof og roste hans Iver i sin Herres Tjeneste, men han berørte ikke Realiteten. To Aar senere laa Frederik III Lig, og Kristian V bekræftede snart efter sin Tronbestigelse Hagedorn i hans Stilling, hvortil han knyttede en ny Paamindelse til Kong Karl II om Betaling. Man gav jo daglig Hagedorn Haab derom, vilde man da ikke gøre Alvor deraf? Samme Resultat! [2])

Forklaringen af denne Hensynsløshed fra spansk Side laa — foruden i den sædvanlige Pengeknaphed — i Manglen paa drivende Kræfter i 1660erne. Danmark besad ikke Tvangsmidler og kunde uden Fare behandles som quantité négligeable. Paa den anden Side var det ikke Meningen at skabe noget Brud med Danmark; herom

[1]) Gigas, Grev Rebolledo, 350 ff.

[2]) Simancas-Arkivet: Secretaria de Estado 1012. Legajo 2606 antiguo. — Kristoffer Kristoffersøn havde dog oppebaaret 34000 Rdlr. og Hagedorn 4800. (Christiansen, Dansk Statshusholdnings Hist. I, 212.)

vidnede bl. a. den Iver, som den spanske Regering, ligesom det øvrige Evropa, udfoldede under Jagten paa Korfits Ulfeld i 1663, eller dens Opmærksomhed over for Ulrik Frederik Gyldenløve, da han ønskede at træde i spansk Krigstjeneste[1]). Derfor vare danske Adelsmænd som Kristian Bek til Torup heller ikke bange for at søge til den samme Herre[2]), og rejsende, som Peder Schumacher, udstrakte gerne deres Rejseplan til at omfatte den spanske Halvø. Af stor Betydning være dog disse private Forbindelser i Fredstid ikke.

Den 29. Juli 1671 udnævnte saa Kristian V endelig igen efter mange Aars Forløb en Envoyé extraordinaire i Spanien. Det var Kancelliraad Jørgen Reedts, Arving til Vedø, Amtmand over Tryggevælde, Møn og Ringstedkloster. Han skulde, som det hed i hans Kreditiv, knytte Venskabet fastere mellem Danmark og Spanien; den egentlige Mening var dog, at hans højere Rang skulde gøre det lettere for ham at faa Spanierne til at rykke ud med de saa ofte omtalte Penge. Det var vel ogsaa for at anspore ham, at det bestemtes, at han skulde have sin Løn (4000 Rdlr. aarligt foruden 500 Rdlr. qua Kancelliraad) af den spanske Gæld.

Jørgen Reedts var næppe nogen evnerig Mand, og man kunde derfor undre sig over, hvorfor netop han blev valgt til at beklæde en af den danske Stats saa faatallige Gesandtpladser. Hans Kreditiv er imidlertid paraferet af Peder Schumacher, og det er velbekendt, at Udnævnelsen ikke saa meget skyldtes Reedts selv som Hensynet til hans smukke Hustru Mette Trolle. Det var som en Landsforvisning in optimis formis for denne

[1]) Forskell. Breve stds. i legajo 2611 ant.
[2]) stds.; Servicios militares. Legajo 11. Folio 95.

sidste, at Jørgen Reedts' Udnævnelse blev betragtet af Samtiden; Schumacher frygtede for hendes lidenskabelige Sind i Anledning af hans forestaaende Giftermaal med Karen Nansen.

Forholdet mellem Mette Trolle og hendes Mand var slet og blev ikke forbedret under Opholdet i Syden. Derimod fortsattes Forbindelsen bestandig mellem hende og Schumacher, der paa forskellig Maade rakte hende en hjælpende Haand; saaledes fik han et Løfte fra Kongen om, at Elisabet Augusta, Kristian IV.s Datters Gæld til Mette Trolle maatte betales denne af Kongens spanske Fordringer. Senere, efter Griffenfelds Fald kasserede dog Kristian V denne Beslutning som saa meget andet af, hvad han havde været enig med sin Rigskansler om. Det var ogsaa Griffenfeld, der senere hen fik Øje for den politiske Betydning af Reedts' Stilling i Spanien og fik ham forfremmet i Rang til Ambassadør, samtidig med at hans Løn forhøjedes til ialt 6500 Rdlr.

Jørgen Reedts havde, i det mindste i Begyndelsen, Held med sig. I Løbet af 1672—1673 fik han nye Løfter om, at Resten af de 200000 Escudos, ialt 200000 Pesos skulde betales inden 8 Aar af Sølvflaaderne; han havde beraabt sig paa sin Konges Alliance til Nederlandenes Forsvar, der kostede ham mange Penge, og Spanierne viste sig paavirkelige for dette Ræsonnement. Men efter to Aars Forløb havde han dog kun faaet 1000 Dubloner[1]). Endnu i September 1674 havde han ikke faaet Afdraget for det første Aar fuldtud betalt. For her med det

[1]) 1 Dublon var = 4 Pesos. En Peso svarede omtrent til en dansk Rigsdaler (4000 Rdlr. = 4173 Pesos), 1 Escudo = 1,20 Rdlr. (Reedts' Regnskab i D R A: Spanien, og Gerhardt: Alm. Contorist [overs. fra Tysk]. Kbhvn. 1798.)

samme at nævne det hele Resultat af Rykkeriet inden 1680, da Reedts endelig forlod Spanien, skal det bemærkes, at han ialt opnaaede at faa 50000 Pesos udbetalte[1]), men hans Gage udgjorde heraf alene 42250. Ialt vare hans Udgifter i denne Tid 79761 Pesos. Det var et daarligt Resultat for den danske Regering[2]).

Men Jørgen Reedts' Sendefærd til Spanien fik ogsaa en Betydning, der strakte sig langt ud over den oprindeligt tilsigtede. Da den danske Regering først havde ham dernede, fandt den det formaalstjenligt at anvende ham ogsaa paa andre Omraader end til at drive paa Betalingen af den usalige Gæld.

For at forstaa dette, maa vi kaste et Blik paa Danmarks ydre Politik, saaledes som den artede sig fra og med Aaret 1672.

Fredskærligheden var sikkert raadende herhjemme i Begyndelsen af 1670erne, ligesom i de fleste andre europæiske Lande. Alle Stater førte en uselvstændig Politik, for de mindres vedkommende endda baseret paa den lettest mulige Erhvervelse af Subsidier; kun een var der, som vidste, hvad den vilde: Frankrig. Det var dens Hersker, som drog Udviklingslinierne i Storpolitikken, bestemte dens Kampladser og som oftest bar Sejren hjem. Danmark havde siden 1657 saa vidt muligt holdt sig uden for dette Spil; vi havde ganske vist tre gamle Forbund fra 1660erne, med Frankrig, med England og med Nederlandene, Brandenburg og Braunschweig-Lüneburg, men de havde kun ringe Betydning. Arvefjenden var

[1]) Noget varierende Tal hos Christiansen: Dansk Statshusholdn. Hist. I, 213.

[2]) Om Jørgen Reedts i Spanien se i Simancasarkivet Leg. 2606 ant.; i DRA: Spanien, hans Regnskab for Aarene 1672—1680; og A. D. Jørgensen. Griffenfeld I 246 og II 2.

Sverige, der i Forbindelse med Holsten-Gottorp hindrede alle solide Statsudvidelser. Derfor var endog Erhvervelsen af et saa lidet Landskab som Oldenburg et endnu uafgjort Spørgsmaal. Af andre evropæiske Magter kom endnu for os Frankrig, Generalstaterne og Kejseren i Betragtning, til Dels ogsaa England og Spanien, endelig visse tyske Fyrster (særlig Brandenburg og Lüneburg). Hvorledes skulde man stille sig i dette Kaos, navnlig naar Signalet blev givet: For eller imod Frankrig.

Ulykken for Danmark ved denne Delingslinie i den evropæiske Politik var, at den paa ingen Maade faldt sammen med vore vitale Interesser. Om Frankrig hævdede og udviklede sin Stilling i Evropa til at blive Førstemagten, hvad der maatte ske paa Nederlandenes og Kejserens Bekostning, ja om Kong Ludvig dertil føjede Kejserværdigheden, var ikke Spørgsmaal af overvældende Betydning for vort Fædreland. Dettes Interesser vare knyttede til Forholdet til Sverige og til Nordtyskland. Forskellige Veje frembød sig her. Man kunde sidde stille i god Forstaaelse med Sverige (Hannibal Sesteds Politik) eller man kunde slaa ind paa en Hævnpolitik, der da naturligt vilde rette sig mod en Genvinding af de skaanske Landskaber (Kristian V.s bekendte Yndlingstanke). Men Hævnpolitikken kunde ogsaa gaa andre Veje. Man kunde søge at sprænge den trykkende Ring ved at rokke ved Sveriges nordtyske Magtstilling. Hertil vilde Gottorps Underkuelse og Erhvervelsen af Oldenburg bidrage mægtigt, eventuelt kunde man gaa videre. Det var denne Linje, som en Menneskealder senere, ja før, blev den ledende for de danske Statsmænd, og som førte til Resultatet, Frederiksborgfreden i 1720.

Men man maatte i alle Tilfælde have Forbundsfæller

og direkte Støtte udefra, thi med sine egne Midler kunde den danske Stat kun klare sig under den dybeste Fred. Valgte man Forsoningen med Sverige, maatte man staa last og brast med dette Rige og med Hertugen af Gottorp, ja man maatte gøre et Tilbagetog i Spørgsmaalet om Oldenburg. Desuden maatte man være forberedt paa en betydelig Fare fra Generalstaternes, maaske endog fra Englands Side, hvis Sverige genoptog Karl Gustafs gamle Tanker om mare clausum, eller hvis Sverige slog sig sammen med Frankrig. I heldigste Tilfælde kunde vi da, ved at sidde musestille, opnaa at fritages for videre Tab, men samtidig vilde vi sagtens se Sverige, hvis Planer mod Mecklenburg og Bremen ikke var nogen Hemmelighed, yderligere styrke sin Magtstilling.

Omvendt, hvis Hævnpolitikkens Tilhængere fik Overtaget. Vilde man genvinde Skaane, maatte der en paalidelig Alliance med de nordtyske Magter, navnlig Brandenburg, til for at dække Ryggen, og vi maatte have Hjælp fra Sømagterne, især Nederlandene, for at sikre Forbindelsen med Hjemlandet under et Angreb paa Sverige.

Ejendommeligst var dog Forholdet, hvis vi besluttede at vende os mod Nordtyskland. I saa Fald traadte Sømagterne tilbage i anden Række, da vor Flaade kun behøvede at værne de danske Kyster mod svenske Landgangsforsøg, og selv om det ogsaa i dette Tilfælde var nødvendigt at staa sig godt med Nordtysklands Smaamagter i Kampen mod Sverige, gjaldt dette kun foreløbigt. En Alliance med en ikke-tysk Stormagt var Vejen til at trænge Sverige fuldstændigt ud af Landet, uden at man behøvede at frygte for at komme til at dele Byttet med selve de tyske Fyrster, saaledes som

Kejser Leopold altid vilde ønske det. Denne Stormagt kunde kun være Frankrig. Forbindelsen hermed vilde desuden medføre et venligt Forhold til dens Vasalstat England, og som Nederlandenes Rival kunde denne Sømagt til en vis Grad hæmme Virkningen af en eventuel hollandsk Hjælp til Sverige. Danmark vilde saaledes komme til at arve Sveriges Stilling i Nordtyskland; et Baand vilde igen knyttes, som gik tilbage til Valdemar Sejrs og Erik Menveds Dage, og som Kristian IV og Frederik III forgæves havde søgt at forny. — Dog eet var vist i alle tre Tilfælde: Med Erfaringerne fra 1657 for Øje maatte man sikre sig forsvarligt hos de allierede, som man valgte, før man slog løs.

Hvorledes stod de danske Statsmænd i Begyndelsen af 1670erne til disse Muligheder? Før vi søge at besvare dette Spørgsmaal, maa vi erindre om Vanskeligheden ved at komme til Bunds heri paa Grund af det svigtende Kildemateriale. Geheimeraadsprotokollen giver ikke, saaledes som den svenske Riksrådsprotokoll, de enkelte Deltageres Vota. Men man havde desuden i alle Lande Tilbøjelighed til en laverende Politik, saa at man ikke gjorde sit endelige Valg før i den ellevte Time, og denne Tendens lod Diplomaterne begynde mange indbyrdes modstridende Skridt, uden at de, naar det kom til Stykket, tog dem fuldtud.

Eet staar fast, at den unge Konge var for en retlinjet antisvensk Politik til Genvinding af sine tabte Arvelande, men lige saa vist er det, at dette Synspunkt ikke foreløbigt blev det herskende. Selv Halvbroderen Gyldenløve tog Afstand fra Kongens Planer mod Sverige, og over for Gottorp stræbte han altid at naa til et Forlig i det brændende oldenburgske Arvespørgsmaal. Iøvrigt

vilde han Forbund med Generalstaterne og Venskab med England, altsaa Sikkerhed mod en Gentagelse af Svenskernes Landgang fra 1658[1]). Resultatet af alt dette maatte blive en Neutralitetspolitik, idet man hverken gik imod Nederlandene eller imod Englands Ven Frankrig. Men Forudsætningen for en saadan Politik, der ikke vilde skaffe os Subsidier til at ruste Hær og Flaade, var rigtignok, at Sverige ikke ved et pludseligt Overfald sydfra besatte Jylland, saaledes som det saa ofte tidligere havde gjort. Gyldenløve blev derfor heller ikke selv staaende paa dette Standpunkt. Den franske Gesandt stillede nemlig samtidig en Genvinding af Skaane i Udsigt ved Frankrigs og Englands Hjælp, og da man tillige ønskede at forpurre den truende Doublealliance mellem Sverige og Frankrig, fandt der fra vor Side en Tilnærmelse Sted til det sidstnævnte Land. Denne Politik var vistnok Peder Schumachers, og Gyldenløve sluttede sig foreløbigt hertil[2]). Det var tillige en Fredens Politik, men den havde sine afgjorte Modstandere (Bjelke), og den var uklar i sin Sammenblanding af uforenelige Elementer (Venskab med Frankrig og Nederlandene). Hovedsagen var dog, at en fredelig Afstaaelse af Skaane fra svensk Side var helt usandsynlig. I alt Fald strandede disse Planer, da Frankrig i sin Mistillid til Danmarks Styrke sluttede Forbundet af April 1672 med Sverige. Svenskerne satte endog igennem, at Danmark ikke maatte optages heri[3]).

[1]) Blumenthal $^{26}/_{9}$ og $^{17}/_{10}$ 1671 (Urk. u. Aktenst. z. Gesch. d. gr. Kf. XVII, 67).

[2]) Blumenthal $^{21}/_{10}$ 1671 (ib. p. 76).

[3]) Som Vidnesbyrd om den samtidige Opfattelse i Frankrig af Danmarks Stilling skal flg. Ord af en fransk Forf. Antonis Gallicus anføres: „Le Roy de Dannemark est un Prince, dont

Det var et Nederlag for dansk Udenrigspolitik, som her havde fundet Sted, og det blev bestemmende for hele den følgende Udvikling. Men det kom ikke ganske bag paa os. Da Schumacher havde mærket Frankrigs Graviteren mod Sverige, havde han begyndt at arbejde paa en Forbindelse mellem Danmark, Kurfyrsten af Brandenburg og Hertugerne af Braunschweig-Lüneburg, altsaa Kongens nærmeste Frænder[1]); selv hævdede han, at dette skulde være en Modvægt mod Sveriges Udsigt til en Alliance med Frankrig, men Meningen var sagtens ogsaa at lokke for Frankrig ved at vise det Danmarks Betydning. Derfor skulde Forbundet kun være defensivt og ikke blande sig i Forholdet mellem Frankrig og Generalstaterne. Men Kansleren Peder Reedts vilde have Nederlandene med i Forbundet, og dette pegede mod Fremtiden. Dog var det fransksindede Parti ved vort Hof endnu det ledende, indtil Budskabet kom om den svensk-franske Alliances Afslutning[2]). En Tilnærmelse til Holland blev nu i alles Øjne en tvingende Nødvendighed, uden at man dog ønskede at bryde med England. Fik man dette til Fjende, vilde det jo som i Karl Gustafs-

l'Estat est d'une très petite estendue, et toute sa force consiste dans la protection du Roy, qui le maintient contre les Suedois, ses Ennemis".

[1]) Herpaa var man allerede begyndt i 1670; i 1671 havde man ogsaa ønsket Sofie Amalies fransksindede Broder, Hertug Johan Frederik af Hannover, og Kongens Svigermoder, Landgrevinden af Hessen-Cassel, optagne deri. Sverige maatte ikke optages i dette Forbund, (dette er det første utvetydige Vidnesbyrd om Griffenfelds Hensigter), og med Hensyn til Østrig skulde man se Tiden an for ikke at give Frankrig „ombrage". (Geh. Aarsberetn. VI, 72, 78, 80—81.)

[2]) Fr. v. Brandt $^{16}/_{1}$ og $^{17}/_{2}$ 1672 og Blumenthal $^{10}/_{10}$ 1671 (Urk. u. Akt. XVII, 71, 94 og 96).

krigen ved sin Flaade kunne betage os de væsentlige Fordele, som et Forbund med Nederlandene skænkede os.

Meningen med Tilnærmelsen til Generalstaterne var desuden paa ingen Maade, at vi vilde kaste os i Armene paa dem. Danmark havde ingen Glæde af at komme med ind i det voldsomme evropæiske Sammenstød, som dagligt truede, og som virkelig fandt Sted i Sommeren 1672. Det vilde endog være farligt at træde direkte op mod Kong Ludvig, da vi derved forspildte enhver Udsigt til før eller senere at slaa ind paa en effektiv antisvensk Politik i Nordtyskland. Men man kunde paa den anden Side ikke undgaa at stille sig venskabeligt over for en af de to Parter, da en subsidieløs, d. v. s. en uvæbnet Neutralitet, var det farligste af alt. At nærme sig til Nederlandene, uden at støde Frankrig fra sig, maatte derfor være Maalet, og om denne Politik var der Enighed mellem de betydeligste danske Statsmænd: Ahlefeld, Gyldenløve og Griffenfeld. Men kunde man ikke ogsaa ad denne Vej fremme en ny Tilnærmelse mellem Frankrig og Danmark og svække den svensk-franske Forbindelse? Der vilde da ligefrem blive Tale om Bud og Overbud fra Frankrigs og Generalstaternes Side for at vinde Danmark.

Foreløbigt laa Vejen klar og aaben, og den blev fulgt uden Vaklen. Samtidig med, at der tilbødes Frankrig Mægling i dets Strid med Hollænderne[1]), fortsattes Forhandlingerne i Nordtyskland med forøget Kraft. Af Betydning var her navnlig Huset Lüneburgs Stilling. Medens de to Brødre Georg Vilhelm af Celle og Ernst August af Osnabrück vare uundværlige, naar det drejede

[1]) Geheimeraadsprot. 1/7 1672 (Geh. Aarsb. VI, 86).

sig om et nordtysk Forbund, og navnlig Georg Vilhelm var meget ivrig for at komme Nederlandene til Hjælp, havde den tredje Broder, Johan Frederik af Hannover, nu afgjort nærmet sig til Frankrig og bundet sig ved Subsidiemodtagelse og Neutralitetsløfte[1]). Han var som Enkedronning Sofie Amalies Yndlingsbroder særligt knyttet til Danmark, der ikke kunde ønske at lade ham bøde altfor haardt, fordi han havde valgt dette Parti. Ja, det kunde jo endog have sine Fordele at have en Ven i Modstandernes Lejr, navnlig naar det var mod sin Vilje, man var kommen til at staa paa modsat Side. Det var derfor lige saa meget efter Johan Frederiks som efter Danmarks Ønske, at det endelige Forsvarsforbund i Braunschweig (Septbr. 1672) mellem Danmark, Brandenburg, Braunschweig (ogsaa Hannover), Kassel og Kejseren udtrykkeligt havde til Formaal at „conservere" den westfalske Fred, ikke at blande sig i Striden mellem Generalstaterne og Frankrig[2]). Danmark vilde aabenbart se Tiden an og give Frankrig Lejlighed til at betænke sig endnu en Gang i dets Valg mellem Sverige og Danmark.

Paa dette Tidspunkt stod dog allerede Kurfyrst Frederik Vilhelm af Brandenburg og Kejser Leopold i Vaaben mod Frankrig, saa at det var ganske tydeligt, at Braunschweigertraktaten kun vilde blive et Gennemgangsled i Danmarks udenrigspolitiske System. En Forhandling med Nederlandene maatte følge paa, og den tog ogsaa samtidig sin Begyndelse i København gennem

[1]) A. Köcher: Gesch. v. Hannover u. Braunschweig 1648—1714, II p. 189 og 211.

[2]) Geheimeraadsprot. $^{10}/_{7}$ 1672 o. oftere (Geh. Aarsb. VI, 87, 90). Köcher II 268, 270.

Generalstaternes Gesandt Werkendam. Men Danmarks Krav vare meget store; man krævede ogsaa Subsidier i Fredstid og forlangte ved samme Lejlighed „Arbitragesagen" afgjort, d. v. s. en Erstatning udbetalt af Holland, fordi man i 1658 her havde hindret en Del hvervede Tropper i at afsejle til Danmark[1]). Det var forgæves, at den celliske Gesandt søgte at opnaa Lempelser i de danske Fordringer, og samtidig undveg vi at give klart Svar paa en Forespørgsel fra samme Side, om vi vilde tillade Hertug Georg Vilhelm af Celle at hjælpe Hollænderne, hvis vi ikke selv vilde gøre det. Haardt trængt blev da den hollandske Gesandt nødt til at gaa ind paa de danske Fordringer (Maj 1673)[2]).

Endnu ved denne Lejlighed havde Gyldenløve deltaget i de udenrigske Forhandlinger, derefter gaar han som norsk Statholder misfornøjet ud af Sagaen. Danmarks Politik mellem Maj 1673 og Marts 1676 bærer Griffenfelds Navn, men ganske vist ikke altid hans Stempel. Hvad enten nu hele denne Forhandling i 1672 med Nederlandene havde været ærligt ment fra dansk Side eller ej; — og de svære Fordringer tyde paa, at man selv ikke ventede, at Hollænderne vilde gaa ind derpaa; — vist er det, at da Traktaten var afsluttet og kun manglede den nederlandske Ratifikation, søgte vi at bruge den til ganske andre Formaal, end hvad Kontrahenten kunde ane. Den danske Regering underrettede hemmeligt Johan Frederik af Hannover om, at man var paa Nippet til at slutte en Traktat med Hollænderne, og han tøvede ikke med at lade denne Oplysning gaa

[1]) Se herom Danske Saml. 2. R. III, 98.

[2]) Geheimeraadsprot. $^{20}/_{6}$, $^{15}/_{9}$, $^{12}/_{12}$ 72. (Geh. Aarsb. VI, 88, 89, 95.) Da. Sml. 2 R. III, 102 ff. (Werkendams Rapporter).

videre til den franske Udenrigsminister Pomponne. I denne sidste Meddelelse fremstilledes endda Sagen — med eller mod Johan Frederiks bedre Vidende —, som om det kun drejede sig om en Handelstraktat mellem Generalstaterne og Danmark, dog saaledes, at vi skulde modtage Subsidier til Løn derfor; og Hertugen af Hannover betragtede som et af Danmarks Motiver hertil, at det ansaa' sig for „négligé" af Frankrig og England. Dog, Pudelens Kærne kom for Dagen i Brevets Efterskrift, hvori Johan Frederik fremsatte som sin Mening: „Jeg tror, at hvis Kongen (ɔ: Ludvig XIV) fandt det for godt, vilde der endnu være Udveje til at faa Kongen af Danmark til at forandre Beslutning" [1]).

Man blev endda i Danmark ikke staaende ved disse Forsøg paa at vende Stemningen ved det franske Hof. I de følgende Sommermaaneder 1673, da den østrigske Gesandt Fyrst Windischgrätz søgte at drive de nordtyske Fyrster sammen med Danmark til en kraftigere Indgriben over for Frankrig, var det den danske Gesandt Habbæus, der paa en ny Forbundsforsamling i Braunschweig forstod at holde igen, saa at det eneste Resultat af Forhandlingerne blev, at hans eget Forslag gennemførtes, og der afsendtes en Advarselskrivelse til den franske Konge. Det var en ny Invite; man vilde aabne Øjnene paa Frankrig for Danmarks Betydning [2]). Fr. v. Brandt meddeler fra København sin Herre, Kurfyrsten af Brandenburg, at Griffenfeld og Kongen „ka-

[1]) Köcher II 308 og 635. — 25/6 1673 bestemmes det i Geheimeraadet, at v. Osten i Hannover skal „sincerere voris intention wed nærværende mellem Hs. Maj. og Holland gjorde alliance" (l. c. 101).

[2]) Köcher II 310 og 311. (Han tror dog fejlagtigt paa, at svenskvenlige Hensigter hos den danske Regering vare Aarsagen.)

ressere" Frankrig, og at Kristian V havde forsikret Terlon om, at der ikke var noget franskfjendtligt i Traktaten med Nederlandene[1]). Man haabede aabenbart paa, at det Tilbud om Mægling, som man nu fremsatte, skulde blive modtaget af Frankrig, at Mæglingen skulde have franske Subsidier i Følge og — føre endnu videre i Fremtiden. Men en samtidig Tilnærmelse til Sverige? Nej, det var jo netop Hovedsagen for de danske Politikere at undgaa en saadan. Derfor vare Jens Juels samtidige Forbundsforhandlinger i Sverige — saaledes som det forlængst er godtgjort til Evidens[2]) — skrømtede og hule, vistnok snarest paabegyndte for at gøre et godt Indtryk paa det dermed forbundne Frankrig. Derfor sendte man, da Brandenburg havde sluttet en foreløbig Fred i Vossem med Frankrig og nærmede sig til Sverige for sammen med dette at danne „det tredje Parti" i Tyskland, Ahrensdorf til Kurfyrsten for at give ham „sinistre impressioner" angaaende Svenskernes Hærforhold og gode om vore egne[3]). Men et andet Vink om Fremtidsplanerne hos den danske Regering ligger i de Overvejelser, der vare fremme i Begyndelsen af 1673, om at komme til Enighed med Sachsen-Lauenburg om en Ekspectance paa dette Hertugdømme. Man stod heller ikke fremmed for Tanken om at gribe ind i det til Oldenburg hørende Ostfrisland, og man havde stadig Blikket rettet paa Hamburg[4]). Da tilmed Spørgsmaalet om Oldenburg nu nærmede sig sin endelige Løsning, var det saaledes alle de tyske Nordsølande med Pro-

[1]) Urk. u. Akt. XVII, 105.
[2]) Af J. A. Fridericia 1883 i D. H. T. 5 R. IV, navnlig S. 463 ff.
[3]) Geheimeraadsprot. $^{13}/_{11}$ 1673 (G. A. VI, 105).
[4]) Geheimeraadsprot. $^{14}/_{1}$ 1673 (G. A. VI, 96).

blemerne Elb- og Wesertold, der vare dragne inden for Danmarks Interessesfære.

Beregningen slog imidlertid ikke til, Frankrig reagerede ikke over for Danmarks Paavirkninger. Dette var sikkert en Skuffelse for Griffenfeld. Men der var ikke andet at gøre end at følge den Vej videre, man var slaaet ind paa. Generalstaterne maatte bevæges til at ratificere den afsluttede Traktat, for at man, støttet til deres Subsidier, kunde se Fremtiden i Møde uden Frygt. Da der imidlertid i Amsterdam viste sig ringe Tilbøjelighed til at antage de ufordelagtige Betingelser, kom den Tanke op i København at benytte Nederlandenes øvrige Forbundsfæller, navnlig Østrig og Spanien, til at lægge Pres paa dem, eventuelt til at deltage i Ydelsen af deres Subsidier til Danmark. Til Windischgrätz, der i Efteraaret 1673 kom til Danmark for at slutte en dansk-østrigsk Alliance, bemærkede man, at Ratifikationen fra Generalstaterne af Martstraktaten var conditio sine qua non[1]). Og det var ogsaa nu, at man for Alvor fik Øje for, hvad Jørgen Reedts i Madrid kunde bruges til, og besluttede sig til at anvende hans jævne Evner i det storpolitiske Spil.

Vi forlod Jørgen Reedts under hans Forhandlinger om Betalingen af den aarsgamle spanske Gæld. Men som det sømmede sig en Diplomat, havde han i det hele Øjnene med sig og søgte at faa et Indtryk af de politiske Stemninger i det ukendte Land. Det Billede, som han i Begyndelsen af 1672 fremruller, har sine Lig-

[1]) Geheimeraadsprot. $^{26}/_{9}$ 73 (G. A. VI, 103). Brandt savnede nu bittert Gyldenløve, der var i Norge, „thi han har mest Resolution, medens de andre, navnlig Hr. Griffenfeld, ere meget timide og gør Sagerne farligere, end de i Virkeligheden ere". (Rel. $^{13}/_{9}$ 73 i U.-A. XVII, 107.)

hedspunkter med Tilstanden i selve Danmark. Han fandt Spanierne alt andet end krigslystne, ogsaa de frygtede for en overmægtig Nabo, som i dette Tilfælde var Frankrig. Træffende har en Forfatter sammenlignet Spaniens Følelser i det 17. Aarhundrede over for Frankrig med Agerhønens for Falken[1]). Man havde ganske vist til Værn herimod en nederlandsk-spansk Defensivalliance, men man stolede ikke ret paa den og vilde i alt Fald selv kun støtte Generalstaterne, hvis de blev angrebne, med den i Pyrenæerfreden lovede Hjælp. Derimod søgte Tanken altid med Haab til de østrigske Frænder, og man vilde gerne have Kejseren med ind i Forbundet med Holland. Men Spaniens ydre Stilling har endnu et Lighedspunkt med Danmarks. Dets Statsmænd saa nødigst af alt en Forbindelse mellem Frankrig og det fjerne Sverige, da en saadan bl. a. vilde hindre Østrig i at optræde med fuld Kraft paa den store Valplads. For at hindre dette vilde man vinde Sverige — som man ingenlunde nærede uvenlige Følelser imod — ved et Ægteskab mellem den unge Karl XI og Kejserens Søster. Hvor uforenelige syntes derfor ikke ved første Øjekast Danmarks og Spaniens Interesser![2])

Frygten for Frankrig steg endda snarest i Løbet af 1672 ved Budskabet om dets Fremgang over for Generalstaterne. Spanien vilde derfor stadig trække Tiden ud, og desuden var der sikkert fra gammel Tid i visse Kredse Uvilje mod Nederlandene, saa at man gerne undte dem en drøj Dravat.

I November var det da, at Reedts begyndte at tale til Spanierne om „det ham paalagte". Han nævner ikke

[1]) Köcher II, 87.

[2]) Relat. $^{30}/_{3}$ og $^{13}/_{4}$ 1672 (D. R. A.. Spanien B).

selv Indholdet, men det drejede sig aabenbart om, at Spanien skulde lægge Pres paa Generalstaterne for at faa dem til at gaa ind paa de ovenfor nævnte Krav. Tanken om en Alliance med selve Spanien laa sikkert endnu den danske Regering fjærn. Hoffet i Madrid stillede sig meget imødekommende over for sin Kreditor og lovede „at bearbejde al Ting til Eders Majestæts meste Fornøjelse". Men den diplomatiske Pression paa Nederlandene viste sig foreløbigt frugtesløs, og i Begyndelsen af 1673 indløb der ny Ordre til Jørgen Reedts om at gentage sin Anmodning og tillige denne Gang slaa paa, at hvis Generalstaternes Langsomhed skyldtes Pengeknaphed, kunde vel Spanien træde hjælpende til. Man svarede fra spansk Side, at man havde opfattet Meddelelsen „som et sært Fortroligheds Tegn", men man undlod viseligt at gaa nærmere ind paa de danske Antydninger. Og da den nederlandske Gesandt Werkendam afsluttede sin Traktat med Danmark i Marts 1673, tog man heraf Anledning til at holde inde med Pressionen paa Nederlandene, der nu syntes unyttig. Men Stemningen imod Frankrig var stadig stigende[1]).

Dog, det trak stadig ud med Hollændernes Ratifikation af Traktaten, og Reedts fik da Ordre til at sætte alle Jern i Ilden for at fremme Tanken om en dansk-spansk-nederlandsk Alliance. I Sommeren 1673 slog han sit store Slag og udviklede for Don Pedro Fernandez del Campo, „Secretaire de la depèche universelle", samt for Statssekretæren for de udenlandske Anliggender, Don Diego de la Torre, hvilken Fare Nederlandene og Spanien svævede i ved „Kongerne af Frankrigs og Englands

[1]) Relat. $^{9}/_{11}$ og $^{28}/_{11}$ 1672, $^{1}/_{3}$ og $^{15}/_{2}$ 1673 (ib.).

store Desseiner, hvori Sverige tillige konspirerede, at formere sig til Lands og til Vands et universal Dominium over alle Nationer". Spanien maatte derfor hjælpe Nederlandene og „sekundere Eders Majestæts gode Intention"; det burde sende en spansk Minister til det danske Hof, som kunde konferere om Sagen. — Hermed var Ordet sagt, og det faldt ikke til Jorden. I August besluttede man at lade en spansk Gesandt afgaa til Danmark; Reedts skriver, at det er „en fornemme og meget kvalificeret Person, navnlig Don Baltasar Fuen Mayor", og en Maaned senere berettes det, at han næppe faar anden Titel en Envoyé for at undgaa „Competens" med den franske Ambassadør, men at han iøvrigt var Ridder af Santiagoordenen, var gift og tog sin Dame med. Dette betød dog endnu ikke, at Spanien var gaaet ind paa det danske Forslag om at deltage i de nederlandske Subsidier, men kun, at man havde faaet Øjet op for Danmarks relative Betydning og vilde forhandle derom [1]).

Derfor maatte Jørgen Reedts endnu i Efteraaret 1673 fortsætte sine Bestræbelser for at faa Spanien til at antage hans Allianceforslag. Men samtidig vendtes atter det spanske Hofs Øjne (under de svensk-brandenburgske Forsøg paa at danne det nordtyske „tredje Parti") mod Nordens Stormagt, Sverige, der ikke syntes at ville bryde til Fordel for Frankrig, skønt det nød Subsidier herfra. Man fattede i Spanien Haab om at kunne drage Sverige med ind i Forbundet med Danmark, Nederlandene og Kejseren mod at tilbyde det de samme Subsidier, som nu Frankrig betalte det, foruden

[1]) Relat. $^{5}/_{7}$, $^{16}/_{8}$, $^{13}/_{9}$ 1673 (ib.).

det omtalte Giftermaal med Kejserens Søster[1]). Det er karakteristisk for Reedts' Synsmaade og derigennem ogsaa for hans Regerings, at han gjorde, hvad han kunde, for at hindre Sveriges Optagelse i Forbundet, og det lykkedes da ogsaa at slaa Tanken ned, skønt den atter og atter dukkede op hos de spanske Statsmænd og hos selve Fuenmayor i den første Tid af hans Ophold herinde. Danmark vilde aabenbart under ingen Omstændigheder paa den samme Side som Sverige under Krigen, hvad enten det gjaldt en Forbindelse med Frankrig eller med Modpartiet.

Imens vare Tærningerne kastede. Frankrig havde i Slutningen af 1673 erklæret Spanien Krig, og den kejserlige Gesandt opfordrede nu ivrigt Spanien til at støtte Nederlandene i deres Forpligtelser over for Danmark og ikke sætte sin Lid til det upaalidelige Sverige. Spanierne blev mere og mere bøjelige, mens Reedts hidtil havde fundet dem „hel tunghørendis"; selv nu viste de dog en uendelig Langsomhed og saa blidt til Sverige. Endelig, i Marts 1674, faldt den spanske Enkedronnings Svar: Statholderen i de spanske Nederlande, Grev Monterey, var bemyndiget til at drive alle Forhandlinger. Men om Subsidier undgik hun stadig at udtale sig, det var nemlig hendes Ønske, at Kejseren skulde deltage i Betalingen af dem med en Tredjedel[2]).

Hermed var Forhandlingerne i Madrid om dette Spørgsmaal til Ende. Dette var næppe til Skade for Danmark, thi Jørgen Reedts havde paa ingen Maade vist sig som overlegen Diplomat under de indledende Skridt. Da Fuenmayor tillige afrejste fra Madrid den 11. Marts

[1]) Relat. $^{11}/_{10}$, $^{25}/_{10}$ 1673 (ib.).
[2]) Relat. $^{20}/_{12}$ 1673, $^{3}/_{1}$, $^{17}/_{1}$ og $^{14}/_{3}$ 1674 o. o. (ib.).

1674, paa Toaarsdagen før Griffenfelds Fald, for i Nederlandene at deltage i de afsluttende Forbundsforhandlinger, maatte herved Grunden for Reedts' Indflydelse yderligere forrykkes. Men han forblev i Madrid og havde, som vi senere skulle se, endnu ikke tabt al Betydning.

II.

Forbundet af Juni 1674, og Fuenmayors første Tid i København.

Don Baltasar de Fuenmayor har hidtil været en ret ukendt Mand i vor politiske Historie fra 1670erne. Selv i et saa udførligt Arbejde som A. D. Jørgensens Griffenfeld nævnes han kun et Par Gange i Anledning af hans Forhandlinger med de danske Statsmænd. Læseren vil vistnok kun mindes ham fra det Ordspil, hvortil hans Navn anvendes paa et Tidspunkt, da han endnu ikke havde betraadt vor Jordbund. Under en Forhandling i September 1673 bebrejdede Griffenfeld den franske og den engelske Gesandt, at deres Herrer ikke søgte at vinde den danske Konge ved Subsidietilbud, saaledes som de allierede gjorde det. Men nu kom der en spansk Afsending, som hed Baltasar, han vilde sikkert vise sig at være en Baltasar Aurum, ikke nogen Melkior. Han sigtede herved til Legenden om de hellige tre Konger, af hvilke Baltasar ofrede Guld til Kristusbarnet, mens Melkior kun mødte frem med Røgelse[1]). Har Griffenfeld haft lignende Forhaabninger med sin Tids Baltasar, skulde han ikke se dem virkeliggjorte, i det mindste ikke efter Ønske.

[1]) A. D. Jørgensen II, 99.

Jørgen Reedts havde kaldt den spanske Envoyé „en fornemme og meget kvalificeret Person". Om Kvalifikationerne vil forhaabentlig denne Afhandling bære Vidne. Hvad Afstamningen angaar, synes Slægten at have Navn af den lille By Fuenmayor ved Ebro, Sydøst for det Sted, hvor den vestlige Jernbanelinje mellem Madrid og den franske Grænse passerer Floden, men Don Baltasars nærmeste Familie havde næppe længere sin Bolig her. Hans Fader, Don Jeronimo, var ligesom Sønnen Ridder af St. Jagoordenen og desuden Alcalde ved Hoffet; hans Bedstefader paa mødrene Side havde endog været Consejomedlem og Skatkammerpræsident (Presidente en el Real de Hacienda). Igennem denne, Herren til Camporedondo y Rios, føres vi ned til Sydspanien, til Andalusien, hvor sikkert ogsaa Don Baltasars nærmeste Forfædre paa mandlig Side havde deres Hjemsted. Men kun faa af disse drev det vidt, og der er Tegn til, at Slægten henimod Baltasars Tid var i Tilbagegang. Dog hernede havde dens største Mand, Baltasars Tip-Tip-Tip-Oldefader af samme Navn (man fristes næsten til at tænke paa en Opkaldelse) levet, den Don Baltasar de Fuenmayor, som i Aaret 1368 forsvarede den andalusiske By Baëza mod Kongen af Granadas Anfald, egenhændigt dræbte Maurernes Hovedanfører og derved tvang dem til at trække sig tilbage. Hernede, i Egnen om Baëza, havde i det hele denne gamle Don Baltasars Forgængere trivedes, og de stammede sikkert ned fra den Millan Ruiz de Fuenmayor, som besad Herregaarden ved Ebro og var Navnets første Bærer. Han var en af de 300 Riddere, som paa Ferdinand den Helliges Tid erobrede Baëza, saaledes som det fremgaar af et Dokument, der er udstedt i Sevilla den 30. Januar 1257;

altsaa en Nybyggernatur, der havde søgt bort fra det klippefulde Nordspanien til Andalusiens frugtbare Slette.

Om den yngre Don Baltasars første Dage ere Efterretningerne sparsomme. Ikke en Gang hans Fødselsaar har det været muligt at fastslaa, dog tør vel den Formodning udtales, at han ved sin Ankomst til Danmark i 1674 har været en temmelig ung Mand. Dette fremgaar dels af hans Depecher, der vidne om energisk Handlelyst og — til Tider — om nogen Ubesindighed; dels af, at det paa dette Tidspunkt ganske vist nævnes, at han var gift, men endnu ikke, at han havde Børn. Hustruen var Donna Teresa Gomez Dávila, og hans Morfader, den ovenfor omtalte Don Antonio, havde vistnok allerede da grundet et Majorat til Fordel for sit Barnebarn, hvad der ogsaa er et Vidnesbyrd om Familien Fuenmayors trykkede Formuesomstændigheder. Don Baltasar var endnu en ret ubekendt Person, men at hans Anseelse i visse Kredse ikke har været ringe, fremgaar — foruden af hans Riddertitel — af, at han blev udvalgt blandt flere andre i August 1673 til Gesandtskabsposten i Danmark. Der blev lovet ham 10000 Escudos til Rejsen[1]).

Fuenmayors Rejse gik først til Haag. Denne Gang lykkedes det ganske vist at komme til Enighed om Forbundsvilkaarene, men de blev til Gengæld heller ikke saa gunstige for Danmark som i Følge Martstraktaten 1673. Ganske vist slap vi (næppe efter Ønske) for at holde en Flaade i Søen i Fredstid, men til Gengæld forhøjedes

[1]) A. de Burgos: Blason de España, Parte 1, Tomo 2, p. 193 ff, Brev til Forf. fra Statsarkivaren i Simancas D. Julián Paz y Espeso. — Udnævnelse: Simancas leg. 4020 ant., Instrux $^{5}/_{3}$ 1674: ib. 2606 ant.

Tallet paa Landtropper betydeligt, og Subsidierne til Danmark nedsattes fra 40000 Rdlr. maanedligt til 14000, hvoraf endda Nederlandene kun skulde betale Halvdelen, men Spanien og Kejseren Resten. Hvis en ny Fjende (ɔ: Sverige) angreb de allierede, og Danmark blev „rekvireret" af dem, skulde vi gribe til Vaaben mod denne nye Fjende mod at faa forøgede Subsidier, og til Gengæld lovede de allierede, at hvis den danske Konge blev angrebet af hvilken Fjende, det end maatte være, „ene og alene som Følge af denne Traktat, og ikke af nogen anden Grund, uden at nævnte Majestæt selv har fremkaldt det, og idet det er bekendt for de allierede, at det forholder sig saaledes", skulde han faa de samme forøgede Krigssubsidier (§ 15)[1]). Men i Tilfælde af, at Danmark saaledes tog Del i Krigen, skulde tillige de allierede have Medbestemmelsesret over de danske Operationer. — Ved denne Traktat blev Danmark stillet i et lignende Forhold til de allierede Magter som det, hvori Sverige allerede stod til Frankrig; hvis en ny Magt (ɔ: Brandenburg) greb til Vaaben mod Ludvig XIV, skulde Sverige falde over den, og dette Skridt vilde altsaa nu ogsaa medføre Danmarks Deltagelse i Krigen.

Det var næppe med sin gode Vilje, at Griffenfeld langt om længe var traadt over paa den antifranske Side, og man kan ikke værge sig mod den Formodning, at han til en vis Grad er bleven drevet frem af den mere krigsivrige Retning inden for de danske Statsmænds Kreds. Endnu senere, i 1675, hændte det jo, som vi skulle se,

[1]) Fuenmayors Relat. $^{14}/_{9}$ 1674 (Simancas leg. 2606 a.); A. D. Jørgensen II, 119. — Fuenmayors Relationer ere altid daterede efter ny Stil, ovenstaaende er altsaa affattet $^{1}/_{9}$ efter dansk Stil.

at han blev overstemt i Konseillet, eller at de danske Gesandter i Udlandet ikke handlede fuldtud i hans Aand. Det passer da ogsaa med denne Opfattelse, at han i Februar havde ladet v. Osten meddele Indholdet af Windischgrätz' Traktat (af Januar 1674) til Hannover, aabenbart for at Kundskaben skulde gaa videre ligesom forrige Gang[1]). Men paa den anden Side har han sikkert selv følt, at da Frankrig ikke lod sig paavirke af disse gentagne Henvendelser, maatte man tage Skridtet fuldt ud og nærme sig stærkere til Nederlandene. Maaske vilde dette Skridt endelig aabne Frankrigs Øjne, og han betragtede det desuden ikke som et definitivt; der var mange Veje til at undgaa, eller i hvert Fald til at forhale Opfyldelsen af de indgaaede Forpligtelser.

Fuenmayor maa være kommen til København ved Begyndelsen af August 1674. Han fik straks Indtrykket af, at Folkestemningen var for Fred, og at man var bange for Sverige, men han nærede dog den bedste Tro til Danmarks Hensigter, naar blot Subsidierne blev betalte præcis. Derfor skyndede han ivrigt paa, at dette skulde ske. Først i Midten af Maaneden fik han sin Modtagelsesaudients ved Hoffet, men den Gang var han forlængst traadt i Forbindelse med den ledende Mand inden for Regeringen. Griffenfeld var et halvt Aar i Forvejen bleven Rigskansler; i disse Dage døde den gamle Kansler Peder Reedts, og han sagdes ogsaa at skulle arve dennes Stilling; i Biermans Depecher til Udlandet tituleres han stadigt „Monseigneur le Grand Chancellier",

[1]) Geheimeraadsprot. 11/2 1674. (G. A. VI, 109). — Denne Traktat havde endog stillet Danmarks øjeblikkelige Deltagelse i Krigen i Udsigt, men ganske vist paa Betingelse af, at Generalstaterne ratificerede Martstraktaten, hvilket aldrig blev Tilfældet. (A. D. Jørgensen II, 102.)

og Fuenmayor kalder ham altid „den herværende Premierminister", et Ord, der iøvrigt synes at have haft en ilde Klang i Datidens Regenters Øren. Fuenmayor fik et godt Indtryk af den nordiske Minister, der paastod at have forpurret Hertugen af Hannovers Forsøg paa at kuldkaste den nys afsluttede Traktat, og som havde søgt at dæmpe Terlons Misfornøjelse over dens Afslutning ved — med Rette — at gøre opmærksom paa, at den kun var defensiv. Tænker vi dernæst paa Griffenfelds store Interesse for spansk Statsstyre og Aandsliv, er det lige saa klart, at han paa sin Side kan have hilset en Repræsentant for dette Land velkommen, selv om dets Politik ikke var den, han ønskede.

Skønt det saaledes straks lykkedes Griffenfeld at vinde den spanske Envoyés Tillid, kunde han dog ikke dølge sine personlige Brøst for ham, og det er beskæmmende at læse, hvorledes Fuenmayor fra først af gennemskuede hans Karakter paa et afgørende Punkt. Spanieren havde fra Bruxelles medført en Karosse til sit Indtog i København, „malet udenpaa med Miniaturer og indeni klædt med Fløjl med store ophøjede Blomster, udstyret med syv store Glasruder og seks Seletøjer". Den stod ham i 1300 Escudos. Straks ved hans første Audiens lovpriste Rigskansleren den „uendeligt", og under sin Kontravisit bad han igen om at faa den at se; siden sendte han Bud til Ceremonimesteren og opfordrede ham til at lade tage en Tegning af den, „for at lade Magen gøre til det Bryllup, som han skal fejre inden kort Tids Forløb" [1]). Fuenmayor fandt det da klogt at vinde den

[1]) Dette er, ejendommeligt nok, den eneste Gang, Griffenfelds Giftermaalsplaner nævnes i F.s Relationer, hvad enten det nu her drejer sig om en Forbindelse med Hertuginden af Augusten-

mægtige Mand og mente, „at jeg til og med skulde svigte Høflighedens Krav, hvis jeg ikke tilbød ham den, hvilket jeg da gjorde. Men han vægrede sig ved at modtage den og anførte bl. a. som Grund til ikke at gøre det, at den franske Gesandt havde lovet ham at lade en lignende komme fra Paris, men at han ikke havde villet modtage den, hvilket endnu mere bestyrkede mig i at bevæge ham til at modtage min, da det ikke kunde vække Mistanke at modtage den, hvilket derimod gjaldt om den franske Ministers. Hertil svarede han, at for at man kunde se, at han ikke lagde Skjul paa, at han var god spansk, vilde han tage imod den, hvorover jeg blev meget glad, da jeg derigennem havde fundet en Vej til at komme i Berøring med denne Minister, hvad der kan være saa fordelagtigt for Eders Majestæts Tjeneste.“ [1])

I dette sidste Punkt slog dog Don Baltasars Beregning ikke til. Han var aabenbart den unge Diplomat, der maatte taale Nederlag, før han kunde lære at sejre.

Foreløbigt gik alt fredeligt. Griffenfeld havde kun ved Forholdenes Magt ladet sig drive til Junitraktaten 1674, og det var ikke hans Ønske, at den skulde finde Anvendelse i sin fulde Udstrækning under en Krig. Derfor stræbte han at plumre Vandet og at drage saa mange andre Magter som muligt med ind i den evropæiske Malstrøm. Samtidig krævede han energisk en

borg eller med Prinsessen de la Tremoïlle. Skønt F. senere er fuldt klar over G.s Franskvenlighed, giver han ikke den ringeste Antydning af, at den skulde skyldes personlige Motiver, og han nævner aldrig den franske Prinsesse.

[1]) Beediget Regnskab over F.s Udgifter under Ambassaden $^{11}/_{3}$—$^{11}/_{9}$ 1674 (leg. 2606 ant.). Han havde med sig 16545 Escudos, og hans Udgifter gik til $16575^{1}/_{2}$.

„Elucidation“ af § 15 i Forbundstraktaten[1]), da Sverige for Øjeblikket blot kunde tage specielle Krav til Paaskud for en Krigserklæring og betone, at den ikke skete paa Grund af Forbundet, „hvad der udsætter Hans Danske Majestæt for at blive angrebet som Følge af Traktaten, men ikke at blive hjulpet som Følge af Artiklen“. Don Baltasar søgte dog at berolige ham ved at pege paa, at Sverige allerede havde protesteret mod Danmarks Deltagelse i Forbundet, saa at ingen kunde tvivle om dets Motiver, hvis det aabnede en Krig mod os. Han vilde nødig give Danskerne Lejlighed til altfor let at faa fat i de høje Krigssubsidier, da de saa kunde bruge dem til en lille rask Krig mod Hamburg eller Gottorp. Men Griffenfelds egentlige Tanke kom frem, da han over for Fuenmayor omtalte Ludvig XIV.s Tilbud om, at den danske Konge skulde være Fredsmægler. Han betonede, at hvis man skød denne Mægling fra sig nu, vilde den maaske ved en senere Lejlighed, naar man i højere Grad ønskede den, blive afvist fra fransk Side, og han lod skinne igennem, at det var en Fordel for de allierede selv at faa den danske Konge til Mægler. Men hans Konge havde sagt, at han nu ikke længer kunde modtage dette Æreshverv uden at konferere med sine Forbundsfæller derom. — Fuenmayor mente, at det vilde være vanskeligt at faa Frankrig til at tage den Konge til Fredsmægler, der modtog Penge af dets Modstandere. Men han indsaa tillige, at Griffenfeld ønskede denne Mæglerrolle, og at den vel var farlig, fordi den eventuelt kunde fritage Danmark for al Deltagelse i Krigen, selv om Sverige brød løs, men at det ikke var

[1]) Dette dog allerede før F.s Ankomst (Geheimeraadsprot. $^{21}/_{7}$ 1674: G. A. VI, 109).

mindre farligt for de allierede at afvise den. Han ønskede derfor, at man skulde give Danmark et „tvetydigt" Svar. Den spanske Regering henskød dog Sagen til sine alliereds Afgørelse, og det viste sig da, at Nederlandene ikke stillede sig uvilligt over for Tanken om en dansk Mægling[1]).

Man vilde dog tage Fejl, hvis man troede, at Fuenmayor eller hans Regering paa dette Tidspunkt ønskede et Fredsbrud fra Danmarks Side over for Sverige; kun hvis Sverige brød løs, var det, at han vilde have Danmark som Reserve i Ryggen. Derfor var det hans Politik, at Sverige burde holdes hen, ikke mindst, fordi man derved kunde spare de høje Krigssubsidier til Danmark. Men han var en ny Mand paa Pladsen og kunde ikke overskue Stillingen. Hvad skulde han svare Griffenfeld, naar denne fortalte ham, at man allerede længe havde drevet Forhandlinger med Sverige om en Handelstraktat, som Frankrig ønskede at udvide til at blive en Forpligtelse for Danmark til Neutralitet, men som den danske Minister i det hele betegnede som simuleret? Det fremgik ganske tydeligt heraf, hvorfor Frankrig nu vilde have Danmark til Mægler. — Fuenmayor maatte billige disse Forhandlingers Fortsættelse, naar de blot ikke stred mod Junitraktaten, hvad der vidner om hans Tillid til den danske Ministers Forklaring. Han skyndede samtidig paa Betalingen hjemmefra af Fredssubsidierne til Danmark, for at dette intetsomhelst Paaskud skulde have til at falde fra. Men Stillingen blev stadig mere truende, de svenske Tropper nærmede sig til Mecklenburgs Grænse, og det syntes kun at være

[1]) Relationer af $^{14}/_{9}$ og $^{22}/_{9}$ 1674 (Simancas l. c.).

et Tidsspørgsmaal, naar de vilde falde ind i Brandenburg, som atter havde brudt Freden med Frankrig. I saa Fald maatte Don Baltasars Stræben blive forskellig fra tidligere, nemlig at drive Danmark frem til Krig i Stedet for at holde det tilbage. Man forstaar, at hans Ængstelse steg, da Rygtet meldte om en ekstraordinær svensk Ambassadørs Ankomst, der for at fjerne Kristian V fra de allieredes Sag skulde foreslaa et Ægteskab mellem hans Søster og den unge Karl XI; i Stedet for Medgift skulde Danmark love Neutralitet i den forestaaende Krig, og Frankrig vilde saa til Gengæld betale det 200,000 Dukater i 3 Aar som Subsidier. Nogle af Ministrene sagdes at være stemte herfor, da de var bange for at miste deres Indflydelse under en Krig, Enkedronningen var naturligvis ogsaa for Planen, og selv Kongen sagdes at være ikke uvillig. Fuenmayor vidste ikke, hvorledes han var vendt i det, han turde ikke en Gang forsøge at hindre disse dansk-svenske Forhandlinger for ikke at vække Misstemning mod sig ved det danske Hof. Hans Irritabilitet var allerede ikke ringe, han kunde endog med overdreven Mistro falde paa at søge Underfundighed, hvor en saadan i Virkeligheden ikke fandtes, men da han søgte i Blinde, fandt han heller ikke noget, og det maa staa fast, at han endnu ved Begyndelsen af 1675 ingen virkelig Mistillid nærede til, at Danmark skulde svigte sine Forpligtelser ved et eventuelt svenskt Fredsbrud[1]).

Havde han kunnet lytte til det danske Geheimeraads Forhandlinger, vilde han have været endnu mere urolig. Den 25de Oktober havde Mejerkrone faaet Ordre til at

[1]) Fuenmayors Relationer $^{21}/_{10}$ og $^{15}/_{12}$ 1674.

gaa til Frankrig som Gesandt. Han skulde stræbe efter at aabne Kong Ludvigs Øjne for, hvor koldsindig Sverige havde været mod Frankrig trods Traktaten af 1672, medens Danmark altid havde været en trofast Ven. Han skulde antage den danske Mægling i Krigen, søge at opnaa Subsidier til Løn herfor og stille en fremtidig dansk-fransk Traktat i Udsigt, naar Freden var sluttet. Ja, han skulde endog udtrykke sig i vage Ord om Muligheden af at undgaa et Brud med Sverige, altsaa love Neutralitet, selv om dette Rige overfaldt Brandenburg. Men paa intet Punkt maatte han give noget skriftligt fra sig. Hannover skulde holdes ajour med Forhandlingerne [1]).

Det længe ønskede var endelig sket, Frankrig havde begyndt at faa Øje paa Danmark. Men om nogen Traktat med det, uden at Sverige var indesluttet deri, kunde der nu ikke være Tale før efter en Fred. At opnaa denne maatte være Hovedsagen. Foreløbigt kunde Danmark kun spille Kristian IV.s Mæglerrolle, hvilket med andre Ord vilde sige, at det maatte forpligte sig til Neutralitet, saa længe det havde denne Stilling inde. Til Gengæld vilde det kunne modtage franske Subsidier, hvad der havde sin Betydning, da Betalingerne fra de allieredes Side, navnlig fra Spanien, var alt andet end regelmæssige. Men var det hele da i Bunden et Pengespørgsmaal? Næppe! Subsidier maatte vi have for at staa rustede mod et Anfald, men man var ikke i nogen overvældende Pengetrang, og det er meget sigende, at vi samtidigt ikke vilde gaa ind paa et Arrangement, hvorved den spanske Gæld afløstes med en mindre Sum

[1]) G. A. VI, 113.

paa Bordet. Man satte Pris paa at have Spanien i Gæld til sig, vel ikke alene — som man sagde — for at kunne holde en dansk Gesandt i Madrid uden Bekostning, men sikkert ogsaa for i paakommende Tilfælde at kunne beraabe sig paa, at de givne spanske Løfter om Betaling ikke vare blevne holdte[1]).

Under denne Tilstand er det, at den afgørende Begivenhed indfalder ved Svenskernes Indmarsch i Mark-Brandenburg i December 1674. Den kom Danmark ubelejligt, da den efter al Sandsynlighed vilde gøre en Ende paa den hidtidige Oppebæren af Fredssubsidier fra de allieredes Side, inden vor Stilling til Frankrig var bleven klar. Men Fremtiden laa endnu i det uvisse. Selv Brandenburgs Gesandt ved det danske Hof maatte billige, at vi holdt os tilbage, da Nederlandene og Spanien havde været saa efterladende med Subsidiebetalingen. Han ønskede nu en snarlig Rekvisition af Danmarks Hjælp fra de allieredes Side, samtidig med, at man begyndte en hurtig og nøjagtig Betaling af Krigssubsidierne[2]). Han havde let derved, da hans Herre ikke skulde betale Pengene, men det var ikke noget ubilligt Krav fra Danmarks Side, at Brandenburg i det mindste skulde være den første til at gribe til Vaaben i Anledning af den Uret, det havde lidt. Og hvorledes skulde det gaa, hvis Danmark, inden Rekvisitionen fandt Sted, begyndte sit Mæglingsværk? Over for Fuenmayor lod Griffenfeld sig endog forlyde med, at det ikke var vist, at hans Konge vilde tage Rekvisitionen til Følge, hvis de allierede rettede den til ham[3]). Han forlangte altsaa først Krigs-

[1]) Geheimeraadsprot. $^{12}/_{11}$ 74 (ib. 114).
[2]) Brandts Rel. $^{20}/_{12}$ 1674 (U.-A. XVII).
[3]) Fuenmayors Relation $^{11}/_{1}$ 1675.

subsidierne paa Bordet. Man forstaar, at man fra alle Sider i Evropa begyndte at vende Blikket mod Danmark; endnu svævede alle, Venner som Fjender, i Uvished om, hvad der vilde blive Enden paa vort diplomatiske Spil.

III.

De første dansk-fransk-svenske Forhandlinger.

(Februar—Marts 1675.)

Den første Halvdel af Aaret 1675 er meget betydningsfuld for Forstaaelsen af den danske Udenrigspolitik; først da lægges endelig den Grundvold, hvorpaa man byggede i de følgende Aar. Men den spanske Gesandt staar for meget uden for disse Begivenheder til at kunne øve nogen egentlig Indvirkning derpaa, og han spiller endnu den lærenemme Elevs Rolle. Helt traadte han dog ikke i Baggrunden. Det er saaledes til denne Tid, vi maa henlægge det Indlæg fra hans Haand mod Frankrig, som A. D. Jørgensen fandt præget af „stor Behændighed" og „megen Lærdom" [1]). Da man hidtil kun har haft saa daarlig Rede paa Don Baltasars Virksomhed, er dette Træk fremdraget for at vise, at den Smule, som man vidste, tydede paa, at man havde at gøre med en Mand over Jævnmaal.

Med Fare for at lade Fuenmayor træde i Baggrunden under denne første Halvdel af 1675 og saaledes forrykke Proportionerne i et Arbejde, hvor han dog spiller Hovedrollen, er der ikke andet at gøre end at se en Gang at komme til Bunds i dette skæbnesvangre

[1]) II, 124.

Tidsrum, som ligger mellem Svenskernes Besættelse af Brandenburg i December 1674 og Krigens Udbrud fra dansk Side i August 1675. Hovedinteressen maa her navnlig knytte sig til de to Forhandlinger, som samtidigt dreves: I Paris mellem Mejerkrone og den franske Udenrigsminister Pomponne, og i København mellem Griffenfeld og Nils Brahe samt Terlon. Hvad de dansk-svenske Forhandlinger angaar, har J. A. Fridericia allerede forlængst udtalt[1]), at han ansaa dem — ligesom de tidligere i Stockholm mellem Jens Juel og den svenske Regering — for skrømtede og hule, i det mindste hvad Griffenfeld angaar. Uden iøvrigt at have anstillet mere omfattende Forskninger i de dansk-svenske Akter, kan jeg fuldtud slutte mig til denne Mening. Andre Papirer fra Samtiden have hos mig ikke levnet Plads for Tvivl om, at enhver Tale om „Skandinavisme" bør forstumme for bestandig, selv om det maa indrømmes, at Griffenfeld sad inde med tilstrækkeligt af den fornødne Fraseologi til i paakommende Fald at kunne kaste et skandinavisk Skær over sine Forhandlinger[2]). Men hvorfor indlod Griffenfeld sig i det hele taget paa de omtalte Forhandlinger med Nils Brahe? Fridericia svarer: For at trække Tiden i Langdrag og saaledes holde forskellige Veje aabne. Denne Grund forekommer mig dog ikke at være udtømmende. Naturligere er det vist at søge Forklaringen i de samtidige Forhandlinger med Frankrig og Ønsket om at tækkes denne Stat, selv om vi ogsaa maa have

[1]) I det Letterstedtske Tidskrift 1894.

[2]) En saadan Fraseologi vidner dog som oftest om, at Fraserne paa et tidligere Stadium have været mere end Fraser, og man kommer da til at tænke paa det foregaaende Decennium (Hannibal Sested) og maaske ogsaa paa det litterære Liv i Kristian IV.s Tid.

den Fare fra Sveriges Side for Øje, som forelaa, saa længe hverken Kurfyrsten havde grebet til Vaaben, eller Danmark ved Hjælp af tilstrækkelige Subsidier havde sat sig i Forsvarsstand. Hvad Negotiationen i København med Terlon angaar, har den hidtil været lidet kendt, og Terlons egne Indberetninger derom til hans Herre ere kun mangelfuldt bevarede[1]). Men allerede i 1894 udtalte Fridericia, at en Dechifrering af den danske Statssekretær Biermans Ordrer til Mejerkrone muligt vilde føre Spørgsmaalet „et Hanefjed" nærmere mod sin Løsning. Forfatteren har fulgt denne Anvisning. Medens Fridericia dog tænkte paa den Kopibog over Biermans Chiffer-Korrespondance med vore Gesandter, som er bevaret i vort Rigsarkiv, har jeg sammesteds fremdraget de originale Ordrer til Mejerkrone, som virkelig bleve afsendte og hvoraf de første allerede ere dechifrerede i Datiden. Hertil kom saa det ikke mindst vigtige — selve Nøglen til Chifferskriften. Nu blev Gaadens Løsning ganske vist et langsomt og brydsomt, men dog ikke et uoverkommeligt Arbejde. Kun nogle faa Chifre, som senere (3. Apr. 1675) sendtes til Mejerkrone, have trodset alle Anstrængelser, hvad der dog kun faar Betydning for os paa et enkelt vigtigt Punkt (se nedenfor). Der bliver saaledes endnu en lille Gaade staaende uløst, der venter paa sin heldigere Fremtidsforsker[2]). Men det er næppe anmassende at paastaa, at vi virkeligt ere naaede det

[1]) Da. Saml. 2. R. III, 11 ff. Mundtlig Meddelelse fra Hr. Prof. Fridericia om hans Undersøgelser i Udenrigsministeriets Arkiv i Paris.

[2]) Heller ikke til de øvrige Depecher i Biermans Kopibog (f. Eks. til Klingenberg) er det lykkedes at finde Nøglen, og da ingen af disse ere dechifrerede af Samtiden, trodse de foreløbigt alle Forsøg.

omtalte „Hanefjed“ videre i vor Stræben efter at udrede Begivenhedernes Forløb.

Spørgsmaalet i Januar 1675 var først og fremmest, om der over Hovedet vilde finde nogen Rekvisition af Danmarks Stridskræfter Sted fra de allieredes Side. Saa længe en saadan ikke var indtruffen, var der efter almindelig politisk Opfattelse intet til Hinder for, at vi vedblev vore Forhandlinger om Mægling med Modparten. Brandenburg fik derfor „et dilatorisk Svar“ paa sine Krav om Hjælp; dets Ord havde aabenbart ikke megen Vægt i København. Imens var hele vor Opmærksomhed rettet paa Paris, hvor de første Forhandlinger i Februar Maaned var begyndte mellem Mejerkrone og Pomponne. De skulde danne Indledningen til en Række samtidige Drøftelser herhjemme mellem vor Regering, Terlon og Nils Brahe. Mejerkrone handlede paa en Maade, der i fuldeste Maal tilfredsstillede hans Herre, og han var saa heldig under hele sit franske Ophold kun at høste Ros hjemmefra for sin diplomatiske Optræden [1]).

Han begyndte med at vinke til Frankrig med en fremtidig dansk-fransk Alliance, hvad der dog foreløbigt ikke gjorde nogen større Virkning. Men han holdt sig samtidig nøje til sin Instruks og nægtede „de donner les mains à aucune signature“, d. v. s. at binde Danmark til Frankrig-Sverige ved en formelig Neutralitetsalliance, saa at vi forpligtede os til at sidde stille, saa længe Krigen varede. En saadan Forpligtelse vilde, som han

---

[1]) Dette understreges, da man af A. D. Jørgensens Fremstilling (II, 214 ff.) maa faa det Indtryk, at hans Virksomhed var uden større Betydning, og at han lod sig blænde af det personlige Indtryk, som han modtog af det franske Hof.

betonede over for Pomponne, svække vor Kredit hos de allierede under Mæglingen. Mejerkrone indsaa dog samtidig personlig, at Danmark lettere vilde kunne opnaa Frankrigs Subsidier, hvis det udstedte en saadan skriftlig Forpligtelse, og han erklærede i Brev til Statssekretæren for de udenrigske Anliggender herhjemme, Bierman, at han „i Sandhed med nogen Art af Rædsel billigen saa delikat en Sag trakterer". Dog, det viste sig snart, at hans Regering havde Ret i at antage, at Frankrig ikke vilde staa fast i sit Krav om en skreven Forpligtelse til Neutralitet under Mæglingen. Det lykkedes at bibringe Pariserhoffet det Indtryk, at Klingenbergs samtidige Mission til Nederlandene sigtede til at forberede den danske Mægling, og Pomponne slog af paa sine Fordringer.

Han og Mejerkrone gik nu i Lag med at udtænke et „temperament", hvormed der menes en løsere Forbindelse med Frankrig og Sverige paa Grundlag af Mægling og mundtligt Løfte om Neutralitet fra vor Side. Herfor skulde Frankrig betale os Subsidier. Mejerkrone slog over for Pomponne paa, at vi i Tilfælde af en Rekvisition havde gode Paaskud til at undlade at hjælpe vore allierede, saaledes som vi i Følge Forbundet vare forpligtede til. Han mente desuden i Skrivelser til Hjemmet, at Frankrig nok vilde betale vor Neutralitet godt; (med Mæglingen var det ikke saa alvorligt ment). Selv saa han sin Opgave i at holde Frankrig „stadig tilbøjeligt til at slutte Forbund med os, naar vi finder det passende, uden at forpligte os til noget". Maalet med Forhandlingen med Frankrig var jo „at knytte et særligt Forbund med det i Fremtiden til Skade for vore Naboer og til Gavn for os". Og derfor kunde vi alligevel bryde med Sverige, naar vi ansaa Øjeblikket dertil for belejligt, „da

jo Ord og mundtlige Forsikringer ikke ere bindende". Men man burde træffe bindende Aftaler med Frankrig, før de allieredes Rekvisition indløb.

Man ser let, at det var en tvetydig Politik, Danmark hermed indlod sig paa. Med Sverige var det fra først af ikke alvorligt ment; hos Frankrig var det derimod Hensigten at undergrave Sveriges Stilling og slutte en Alliance med denne Stat til Sveriges Skade, om ikke straks, saa senere. Af Hensyn til Frankrig var det foreløbigt nødvendigt ogsaa at staa sig godt med Sverige. Men hvor længe? Skulde man bryde med det allerede under den nuværende Krig, eller vente til efter at Freden var sluttet under dansk Mægling, og Frankrig var præpareret til at stille sig paa vor Side?[1])

Bierman erklærede sig i sine Svarskrivelser meget tilfreds med de indledende Skridt, og han bød Mejerkrone foreløbigt at holde inde med al videre Tale om Fremtidsalliancen. Denne kunde, efter at Pomponne havde faaet sin Opmærksomhed henledt derpaa, bedst afhandles i København. Mejerkrone havde nemlig allerede foreslaaet over for den franske Udenrigsminister, at Terlon skulde opsætte et Projekt, hvori Danmark bl. a. garanteredes mod et svenskt Overfald, saa længe Mæglingen og Neutraliteten varede. Og da man allerede af de første Forhandlinger med Nils Brahe mente at være klar over, „at det ikke er Sveriges Hensigt at slutte noget fast Forbund med Hans Majestæt", skulde Mejerkrone gøre det franske Hof opmærksomt paa, at de to Forhandlinger: Mellem Danmark og Frankrig, og mel-

[1]) Mejerkrones Relationer fra Febr. og $^{12}/_{3}$ 1675 (D R A: Frankrig B).

lem Danmark og Sverige, vare saa nøje forbundne, „at den ene afhænger næsten hel og holden af den anden".

Ordene ere stærke og virke overraskende, men de forstaas let, naar man tænker paa, hvor vigtigt det var at give Frankrig Indtrykket af, at det virkelig var Alvor med de dansk-svenske Forhandlinger. Hertil kommer dog et Moment af største Betydning, som giver sig Udtryk i det ovenfor nævnte Ønske om fransk Garanti mod et svensk Overfald. Stillingen var jo den samme for Danmark, som den havde været tidligere i det 17de Aarhundrede: En svensk Hær stod truende ved vor Sydgrænse, medens vi med vore svage Kræfter, — de alliieredes Rekvisition og de deraf flydende Krigssubsidier var jo endnu ikke indtrufne, — var ret værgeløse herimod[1]). Vi vidste ikke en Gang, at det for Alvor var drøftet i den svenske Regering at lade Vrangel angribe Danmark[2]). Alene dette Faktum er nok til at forklare — og forsvare — Griffenfelds Underhandlinger med Sverige i Foraaret 1675.

Iøvrigt viste de københavnske Forhandlinger, som nu tog deres Begyndelse mellem Griffenfeld og Terlon, at det, lige saa lidt som under de forberedende Skridt i Paris, var vor Hensigt at kaste os blindt i Armene paa de to Magter. Foruden at vi vedblivende modsatte os at modtage franske Subsidier „i Kraft af en Traktat", vægrede vi os ogsaa ved at faa Sverige (der allerede havde brudt Freden), med i Mæglings-

[1]) Fuenmayor opgiver i sin Relation af $^{23}/_{3}$ Tallene: 15970 Mand Fodfolk og 6830 Ryttere i Danmark og Holsten, medens alene de svenske Tropper i Tyskland, Vrangels 15000 Mand ikke medregnede, beløb sig til 22150 Mand.

[2]) Nils Wimarson: Sveriges krig i Tyskland 1675—1679 I, 94 og 104 Anm. 3.

værket[1]). Meningen er aabenbar: Danmark vilde staa som den eneste og frie Mægler, for at „Hans Majestæts Mægling kunde vedblive at være lige kærkommen for begge Parter“. Griffenfeld søgte at overbevise Terlon om, at et „temperament“ med Danmark ogsaa var fordelagtigere for Frankrig end en Neutralitetsalliance. Thi hvis Danmark kastede Broen af mellem sig og de allierede, kunde Sverige tage dette til Paaskud til at forlige sig med dem, eller i hvert Fald til at optræde slappere for Frankrigs Interesser[2]).

Man kan med Rette opkaste det Spørgsmaal, om det inderst inde ikke alligevel har været Griffenfelds Ønske at bevare Freden, ogsaa med Sverige, under denne Krig. Han og Bierman med en hel Gruppe inden for den civile Centraladministration har sikkert ment, at en Krig med Frankrigs Ven dog aldrig kunde bringe varige Fordele, saa længe han var Frankrigs Ven. Tillige var det i høj Grad i deres personlige Interesse at hindre, at de „Kriegsverständige“ under en Krig fik Hovedindflydelsen paa Kongen. Men en saadan Politik vilde ikke kunne vinde Kristian V.s Øre. Nu var man gaaet en Mellemvej. Freden, som den foreløbig bevaredes, med dobbelte Subsidier mod dansk Mægling, og med Udsigt til en fremtidig Forstaaelse med Frankrig af den største Rækkevidde, havde i sig Sider, der maatte tiltale baade Krigs- og Fredspartiet. Men hertil kom

---

[1]) Bierman til Mejerkrone $^{20}/_{9}$.

[2]) Nogen Vanskelighed frembød dog samtidig Klingenbergs Sendefærd, der begyndte at skræmme Pomponne, men det lykkedes Mejerkrone foreløbigt at faa ham til at tro, at det gjaldt et Rykkeri for gamle nederlandske Subsidier. Pomponne krævede saa, at Danmark skulde presse paa Mæglingsværket. (Mejerkr. Rel. $^{12}/_{9}$.)

endnu eet. De dansk-franske Forhandlinger maatte naturligt ægge de allierede til at foretage Rekvisitionen og betale Krigssubsidier. Herved blev Danmark de allieredes Subsidiærmagt i Ordets stærkere Betydning, og selv om dette muligvis ikke betød dets Deltagelse i Krigen, vilde det dog vanskeliggøre Mæglingen. Maaske var det kun gennem denne Udsigt til snarlig Krig med Sverige, at det lykkedes Griffenfeld at vinde sin Konge for, at de dansk-fransk-svenske Forhandlinger over Hovedet indledes. Fastholdes maa det i hvert Fald, som allerede nævnet, at den „Griffenfeldske Politik" næppe betegner, hvad han personlig ansaa for det ønskeligste, derimod, hvad han foreløbigt kunde gaa med til[1]).

I Løbet af Marts Maaned arbejdede man nu i København paa det omtalte „temperament", og Forhandlingerne gik langsomt fra Haanden baade her og i Paris. Frankrig forlangte i det mindste at faa noget skriftligt med Hensyn til Fremtidsalliancen, hvilket ikke lød urimeligt, thi Danmark krævede samtidig en skriftlig Forpligtelse fra Frankrigs Side paa Betalingen af dets Subsidier[2]). Den danske Regering lod samtidig Mejerkrone saa vidt muligt sværte Sverige ved det franske Hof og tale om dets „injustice et irregularité".

[1]) Foreløbigt gik Gr. endog saa vidt i sin Forekommenhed over for Terlon, at han erklærede, at eftersom Hertugen af Gottorp viste saa megen Lyst til at faa Oldenburg og Delmenhorst, kunde hans Konge gaa ind paa at afstaa sin Del deraf mod et passende Ækvivalent. Altsaa samme Tanke, som senere kommer frem under Rensborgforhandlingerne, og med Godtgørelsen er der vel nu som da tænkt paa en Del af Slesvig. Men Forslaget synes at være faldet til Jorden og omtales ikke i den følgende Tid. Det er et Vidnesbyrd om Griffenfelds Fredslyst, i alt Fald i dette Øjeblik.

[2]) Relat. $^{19}/_{3}$.

Man vilde aabne Frankrigs Øjne for Sveriges Mangel paa Loyalitet. I København blev imens Nils Brahe holdt hen med Snak, og samtidigt med, at vi skarpt ankede over Ubilligheden i hans Fordringer, opstilledes der herimod et danskt „Kontraprojekt“ [1]) med Betingelser, som man — hvor billige de end i og for sig vare — trygt kunde gaa ud fra, at Sverige aldrig vilde indrømme (Ophævelsen af det svensk-gottorpske Forbund)[2]).

Mejerkrone var virkelig heldig i sit Undermineringsarbejde af Sveriges Indflydelse ved Pariserhoffet. Pomponne misbilligede de af Svenskerne opstillede Betingelser (t. Eks. at Danmark under visse Vilkaar skulde betragte Sveriges Fjender som sine egne), og han saa med megen Skepsis paa Muligheden af en svensk Mægling ved Siden af den danske. Al Tale herom ophørte ogsaa fra nu af.

Men nu Fremtidsalliancen, som Frankrig af sig selv havde slaaet paa? I Slutningen af Marts fik Mejerkrone en Partikulæraudiens hos Kong Ludvig XIV[3]), og han henviste da til, at Griffenfeld med det første vilde overrække Terlon „un projet du renouvellement de l'alliance pour l'avenir avec la France“, hvilket dog altid betød noget bindende for Danmark[4]). Dette behagede Ludvig XIV saare. Han lovede til Gengæld ikke at ville taale noget svensk Fredsbrud over for Danmark. — Atter var der opnaaet en lille Fordel i det skjulte Arbejde ved det franske Hof. Og dog maatte Mejerkrone samtidig

[1]) Vaupell: Griffenfeld I Tillæg p. 113.

[2]) Desuden hævdede man, at Forbundet med de allierede var et uomgængeligt Udgangspunkt for en Alliance med Sverige.

[3]) Jørgensen II, 216.

[4]) Udtrykket synes at tyde paa, at Danmark vilde have Fremtidsalliancen opfattet som en Fornyelse af det gamle dansk-franske Forbund af 1663.

indrømme, at det endnu ikke var muligt at faa Frankrig til at gaa ind paa Sveriges Udelukkelse fra de dansk-franske Forhandlinger[1]).

Man kunde spørge om, hvorfor disse indledende Forhandlinger i København vare gaaede saa langsomt for sig, men der er ikke faa Forklaringer at finde derfor. At Griffenfeld trak Forhandlingerne med Nils Brahe ud, indtil Rekvisitionen, som Klingenberg af al Magt fremmede, var indtruffet, kan næppe undre, thi herved umuliggjordes Sveriges Deltagelse i Mæglingen. Men naar det samtidig gik i Staa med Drøftelserne med Terlon, skønt Mejerkrone saa ivrigt havde drevet paa et Resultat, kom dette først og fremmest af, at Griffenfeld ikke kunde blive klar over, hvor vidt vore allierede virkelig vilde modtage en dansk Mægling eller ej. For at forstaa dette, maa vi søge lidt tilbage.

De første Maaneder af 1675 vare en Tid fuld af Skuffelser og Ærgrelser for de allieredes Gesandter i København, og navnlig gælder dette om den spanske Afsending. Fuenmayor havde allerede ved Aarsskiftet været i en irritabel Sindsstemning, og Nils Brahes Ankomst til København havde ikke forbedret den. Griffenfeld lovede straks at meddele Fuenmayor Forhandlingernes Gang, og da Spanieren samtidig af Etikettehensyn undlod at aflægge Visit hos den svenske Ambassadør[2]), er det klart, at han kom til at staa ganske uden for Drøftelserne og kun lærte dem at kende gennem Griffenfelds Mund.

Fuenmayor maatte se paa disse Maaneders Begivenheder med blandede Følelser. Paa den ene Side var

[1]) Relation $^{20}/_{3}$.

[2]) Fuenmayors Relationer $^{11}/_{1}$ og $^{25}/_{1}$ 1675 (ny Stil) (Simancas).

han tilfreds med, at Klingenberg æggede Generalstaterne til Rekvisition, og at vi søgte at bevæge Hertugen af Hannover til Neutralitet for det Tilfælde, at Krigen med Sverige blev en Virkelighed. Men han var samtidig inderlig overbevist om Griffenfelds Fredskærlighed, og han frygtede for, at dennes Krav om, at Subsidierne fra de allierede først skulde betales, hvortil han nu knyttede nye Fordringer, skulde hindre Krigens Udbrud. Pengene maatte betales, først og fremmest de resterende spanske Fredssubsidier, det var den eneste Vej til at komme op af Uføret. Stakkels Fuenmayor! Det var jo netop de spanske Subsidier, som stadigt lod vente paa sig og derved berøvede hans Forestillinger ved det danske Hof alt Eftertryk. Der faldt næsten et latterligt Skær over ham, naar han i sin Magtesløshed opfordrede Danskerne til at holde sig rede til at gribe ind i Krigen, saa snart Rekvisitionerne fra de allierede indtraf[1]). Griffenfeld afværgede dette — forøvrigt temmeligt bekostelige — Skridt ved at pege paa, at det i saa Fald vilde se ud, som om Danmark var krigslystent[2]).

Noget trøstede det dog Fuenmayor under disse Bekymringer, at det efterhaanden blev ham klart, at det alt Fald ikke var Alvor med de dansk-svenske Forhandlinger. Paa dette Punkt kan vi da ogsaa nu se, at Griffenfeld virkelig holdt ham ajour med Drøftelserne og var fuldtud ærlig; til Gengæld spillede han falsk Spil med ham i Spørgsmaalet om Frankrig. Men i Marts Maaned havde Fuenmayor faaet saa meget Mod igen, at han mente at kunne holde sit Modforslag til den dansk-svenske Ægteskabsplan tilbage, nemlig at Ulrikke Eleo-

[1]) Fuenmayors Relation $^{23}/_{2}$.
[2]) Fuenmayor $^{14}/_{3}$.

nore skulde ægte Prinsen af Oranien, thi endnu havde Nils Brahe kun ganske løseligt slaaet paa Ægteskabet med Karl XI[1]). Men vigtigere var det, at han ogsaa holdt sin Konges Ønske om dansk Fredsmægling tilbage, skønt han havde Ordre til at fremføre den; thi han mente, at det vilde fremkalde Forvirring, hvis man ytrede Ønske herom, samtidig med at man rekvirerede Danmarks Deltagelse i Krigen[2]). Ved saaledes at gemme paa sine Kort viste han en Besindighed, der er det første Vidnesbyrd for os om hans vaagnende diplomatiske Forstaaelse. Han vidste jo godt, at Uvidenhed om de allieredes Stilling til Mæglingen hidtil havde lagt en Kapsun paa Griffenfelds Forhandlinger med Modparten. Fuenmayor har saaledes Lod og Del i, at den Mæglerrolle, som Griffenfeld eftertragtede, blev til intet.

Forholdet mellem de to Statsmænd bedredes dog i den følgende Tid; hvad de vidste om hinanden (Griffenfelds antisvenske Politik og Fuenmayors Iver efter at skaffe Subsidierne til Veje), kunde kun nærme dem indbyrdes; hvad der fandtes af Sprængstof (Griffenfelds Forhold til Frankrig, og Fuenmayors Dølgen af sin Konges Ønsker), var ubekendt for Modparten. En Virkning af dette forbedrede Forhold var, at da Fuenmayor blev den første af de allieredes Repræsentanter, der fik Ordre til at foretage Rekvisitionen, holdt han den efter Griffenfelds Ønske tilbage, indtil de øvriges vare indtrufne. Dog maatte Griffenfeld love at meddele Spaniens Rekvisition til Generalstaterne og Brandenburg for at anspore disse Magter, og han stillede selv i Udsigt, at Danmark

[1]) Fuenmayor $^{23}/_{3}$.

[2]) En anden Relation af samme Dag.

vilde aabne Krigen mod Sverige, men i saa Fald uden Krigserklæring[1]).

Griffenfeld spillede Dobbeltspil, dette kan ikke bestrides. Men man ser just paa dette Tidspunkt, at der kan føres et Slags Forsvar herfor ud fra de allieredes Politik over for ham. Thi de betalte ham, uden at kende hans Planer, med lige Mønt og nærede i Bunden ikke den fjerneste Interesse for Danmarks Ve og Vel. Det var aldeles som i 1657: Vi skulde være Prügelknabe og drage Svenskerne bort fra Tyskland, og det skyldtes kun vor egen Forsigtighed, naar det denne Gang løb bedre af. Fuenmayor udtalte ligefrem til sin Regering, at „jeg skulde ikke finde Bedrøvelse, hvis Konnetablen Vrangel angreb det (ɔ: Holsten) og befriede Schlesien for den truende Fare, som hviler derover, da det altid er bedst at fjerne Ilden fra det Stof, der er mest brændbart, og det desuden skulde være bedre, om det afhang af de allierede at understøtte Kongen af Danmark, end at det var nævnte Majestæt, der understøttede dem.“ [1]) — Spaniens Politik havde altid til Maal at hjælpe Kejseren paa de Punkter, hvor det ikke kunde gavne sig selv.

IV.

Danmark beslutter sig til Krig med Sverige.

(Foraaret 1675).

Rekvisitionerne kunde ikke vedblive at lade vente paa sig. Den 23. Marts maatte Bierman meddele Mejerkrone, at Spanien og Generalstaterne allerede havde

[1]) Relat. af $^{23}/_{3}$.

foretaget dem, og at Kejseren havde afsendt en Kurér til København i samme Øjemed. Men hidtil var der ikke betalt en Øre af Krigssubsidierne, saa at han let kunde dømme om Virkningen af disse Rekvisitioner. — Man stillede da ogsaa stadig fra dansk Side det Krav til Brandenburg, at det selv skulde gribe til Vaaben mod den svenske Invasionshær, før Danmark vilde komme det til Hjælp, og man lod skinne igennem, at man ikke var sikker paa, om Vrangels Manøvre ikke var aftalt Spil mellem Sverige og Kurfyrsten til vor Skade, et Resultat af Forsøgene paa at danne det ildesete „tredje Parti" i Nordtyskland. Denne Betragtningsmaade billigedes endogsaa af Fuenmayor, men han ønskede ganske vist ikke, at vi skulde vente med at gribe ind mod Sverige, indtil Brandenburg havde gjort rent Bord i Nordtyskland, og Danmark saa, uden Frygt for Anfald sydfra, kunde vende sig mod Sverige fra Norge af. Over for Fuenmayor hævdede nemlig Griffenfeld, formodentlig efter Kristian V.s Ønske, at dette var den mest effektive Angrebsplan, men Spanieren var derimod og mente, at den ogsaa var dikteret af et personligt Ønske hos Griffenfeld. Thi i Norge vilde ikke Kongen selv, men Gyldenløve naturligt blive Overanfører, saa at Kristian V forblev i København under Griffenfelds Indflydelse. Fuenmayor lovede derimod sin Regering at fremme den Plan, at det danske Angreb burde rettes mod Sveriges nordtyske Besiddelser[1]).

Banen blev nu friere for Griffenfeld i hans Bestræbelser for at vinde Frankrig paa Basis af „den ubundne Mægling" uden Sveriges Samvirken. Jo mørkere den politiske Himmel blev, idet Uvejret trak sig sammen over

[1]) Fuenmayor $^{29}/_{3}$.

Sverige, des større blev Udsigterne for ham til at gennemføre denne Politik, naar han blot slap for selv at blive draget direkte med ind i Krigen. Hertil krævedes næst Krigssubsidierne en fælles Beslutning om Krigsførelsen fra de allieredes Side, og selv da vilde vi kun komme til at optræde som Sekundærmagt, hvis vi afholdt os fra at udstede en Krigserklæring. Derfor tog man herhjemme kun lidet Hensyn til, at Spanien og Holland i Begyndelsen af April virkelig betalte deres første Krigssubsidier. Man beraabte sig paa, at det kun var Provinsen Holland, ikke Generalstaterne i deres Helhed, som havde opfyldt deres Forpligtelse, og at Nederlandene samtidig af Handelshensyn vægrede sig ved selv at bryde med Sverige. Bierman erklærede derfor over for Mejerkrone, „at Forholdene af den Grund slet ikke have ændret Udseende, og at De følgelig heller ikke skal ændre noget i Deres Optræden“ [1]).

Forhandlingerne med Frankrig gik nu for fuld Fart, og det var derfor umuligt at bryde de samtidige med Sverige, skønt Forholdet til denne Stat blev køligere og køligere. Det var Kassationen af det svensk-gottorpske Forbund, som vi nu fremstillede som conditio sine qua non for et dansk-svensk Forbund, og vi drog over for Kong Ludvig den Sammenligning, at Frankrig aldrig vilde have taalt en tilsvarende Optræden af en mindre Fyrste [2]). Sverige burde i hvert

[1]) Ordre $^{6}/_{4}$.

[2]) Over for Pomponne slog Mejerkrone først paa, at Gottorp var Danmarks „sujet“, hvorpaa Pomp. spurgte, om ikke Hertugen var uafhængig af Kongen. Mejerkrone svarede: „Que nous n'insistions à rien sur le pied de la souveraineté ou de la dépendance de Mr. le Duc de Gottorp, mais en vertu de la stipulation enterieure (ɔ: § 2 i Traktaten af 1660), à laquelle cet en-

Fald ved „une declaration formelle“ bryde Brodden af denne Traktats danskfjendtlige Karakter. Til Frankrig talte vi derimod i de blideste Toner. Der var ingen Grund for Pomponne til at frygte for Resultatet af Klingenbergs Forhandlinger i Nederlandene, „hvor Forholdene synes at føje sig saaledes, at der er megen Sandsynlighed for, at Hans Majestæt ikke vil behøve at søge Paaskud for at gøre, hvad Frankrig ønsker af ham“. Men under Pression fra Terlons Side gik Griffenfeld endog saa vidt, at han tilstod personlig ikke at have noget imod, at man udelukkede Paragraffen om den svensk-gottorpske Traktat af det Forbund, hvorom man underhandlede med Nils Brahe, naar saa Brahe lovede at sørge for, at Traktaten straks efter hans Hjemkomst blev kasseret. Dog lod Griffenfeld ham forstaa, at Kong Kristian var stærkt herimod, og han anbefalede derfor Terlon at søge at vinde nogle andre Ministre, navnlig „37“, der var en overmaade velsindet Person [1]). — Det var saaledes Grif-

---

gagement se rapportoit . . .; qu'il etoit vray que le Duc estoit indépendant de Sa Maj. et qu'il pouvoit traitter avec un chacqu'un comme il luy plairoit, mais si cette raison devoit servir d'une à prétendre des choses injustes et à faire en mesme temps des traittez qui se contrarioient, il seroit à Sa Maj. de prendre ses mesures la dessus et de faire aussi de son costé ce qu'il luy plairoit, comme estant bien plus absolu, souverain et indépendant, que le Duc de Gottorp ne l'estoit“. (Rel. $^{2}/_{12}$ April). Først $^{23}/_{4}$ kunde Mejerkr. give sin Regering sikker Besked om, at Spanien (og de øvrige allierede) vilde modtage vor Mægling.

[1]) Det er dette Chiffer, som det har været mig umuligt at løse (se ovenfor S. 37). Det maa dække over en særdeles indflydelsesrig Person ved det danske Hof (Fr. v. Ahlefeld?). Griffenfeld selv betegnes i disse Chifre som „39“. — $^{6}/_{2}$ 1675 skriver Handelsmanden (senere Assessor i Kammerkollegiet) Breckling fra Kbhvn. til G. Milan, at Ahlefeld kommer for at deltage i de geheime Consilia (D R A: G. Milans Arkiv).

fenfeld stærkt om at gøre, at Underhandlingerne ikke brast paa dette Tidspunkt. Muligt er det, at Indrømmelsen snarere skyldtes Hensynet til hans Beskytterinde, Sofie Amalie, hvis Svigersøn den gottorpske Hertug var, end venskabelige Følelser over for Sverige. Det maa ogsaa forekomme os tvivlsomt, om han virkelig troede at kunne opnaa dette af sin Konge. Men med Grund var heller ikke Griffenfeld tilfreds, da Terlon i sit Svar endelig kom frem med de franske Tilbud og meddelte ham, at Kong Ludvig vilde betale Danmark 300,000 Daler to Aar i Træk som Mæglingssubsidier. Det var en altfor ringe Sum, sagde Griffenfeld, og Tidsvarigheden var sat altfor kort, da Danmark jo kunde risikere samtidigt at miste Subsidierne fra sine allierede, „som det var billigt, at Frankrig erstattede det, og at Frankrig ydermere gav det nogle aarlige Subsidier efter Fredsslutningen for saa meget mere at forpligte Hans Majestæt til altid at forblive fast knyttet til dets Interesser“ [1]). En af de første Dage vilde han selv overrække Terlon et andet Projekt, som indeholdt hans Konges Ønsker; det var allerede affattet og skulde kun gennemses [2]).

En Uge senere, den 20. April, var Griffenfelds Projekt dog endnu ikke afleveret til Terlon, og Bierman indrømmer over for Mejerkrone, „at der mangler ikke Mod-

[1]) Foruden om Subsidiernes Varighed, som Danskerne vilde sætte til 10 Aar, var der ogsaa Uenighed om, hvorledes Danmark skulde foretage Mæglingen, og hvad man skulde gøre, i Fald de allierede vægrede sig ved at modtage denne.

[2]) Bierman til Mejerkrone $^{13}/_{4}$ 75. Ogsaa Mejerkrone skød stærkt paa og viste, at Frankrig nu var forhippet paa at slutte Forbundet om Mægling med os, selv til høj Pris. Hvis vi vilde undgaa dette, maatte vi spænde vore Fordringer meget højt. Samtidig forhalede Klingenberg sin Negotiation ved svære Krav om Subsidier til vor Flaade (Mejerkrones Rel. $^{16}/_{4}$).

stand herimod, men man maa haabe, at Griffenfeld vil overvinde den ved den Behændighed, hvormed han forstaar at tage Personer og Sager." Det fremgaar heraf ubestrideligt, at det ikke drejer sig om Forhandlinger paa Skrømt med Frankrig. Fire Dage senere maa han imidlertid meddele Mejerkrone den sørgelige Skæbne, som Projektet har haft: „Griffenfeld havde det virkelig aldeles færdigt, men da Sagen blev debatteret i Konseljet, viste det sig, at alle Medlemmerne ikke var af samme Mening om denne Sag". Griffenfeld haabede dog endnu at besejre den Modstand, som han havde mødt[1]). — Der er ingen Grund for os til at drage denne Meddelelses Troværdighed i Tvivl, og vi ser saaledes, at de „kriegsverständige" (Hans Schack?) dog var gaaede af med Sejren hos Kongen. Mæglingen mod franske Subsidier var forkastet. Paa en overraskende Maade erfare vi, at Griffenfelds Indflydelse allerede paa dette Tidspunkt var delvis svækket, og at modstridende Strømninger prægede den danske Udenrigspolitik. Det er netop herved, den i disse Aar bliver saa vanskelig at studere til Bunds; den har ikke noget Præg af ensartet Støbning.

Men man kan heller ikke frikende Griffenfeld for at have begaaet et politisk Fejlgreb i det givne Øjeblik. Det var ikke sandsynligt, at han skulde faa Kongen til at gaa ind paa, at man til Dels opgav Fordringen om Kassation af den svensk-gottorpske Traktat. Heller ikke var det troligt, at Kristian V vilde afgive Løfte om Neutralitet og udskyde Hævnen over Sverige til en uvis Fremtid. Griffenfeld havde undervurderet sine Omgivelsers Modstand, aabenbart fordi han — med Rette — vurderede deres politiske Blik temmelig lavt.

[1]) Bierman til Mejerkrone $^{24}/_{4}$.

Vist er det, at det ikke lykkedes Griffenfeld at overvinde den Modstand, som han havde mødt; Tiden skred fremad, uden at hans københavnske Forhandlinger kom af Stedet[1]). I Begyndelsen af Maj kom saa Budskabet hertil om „quelque accord" mellem de danske Ministre og de allieredes Repræsentanter i Haag „au sujet de la guerre contre la Suède". Bierman erklærede, at hvis Efterretningen viste sig sand, havde de handlet mod Ordre[2]). Men skønt det snart blev klart, at de ikke havde underskrevet, men lagt den endelige Afgørelse i deres Herres Haand[3]), blev det samtidig bekendt, at Ludvig XIV havde til Hensigt at erstatte Terlon med en ny Gesandt, Granvelle. Dog vedblev Terlon i de følgende Dage (Slutningen af Maj) at arbejde paa et „projet". Heri lovede Frankrig, at hvis Danmarks allierede følte sig krænkede ved et Ægteskab mellem Ulrikke Eleonore og Karl XI samt over „den Maade, hvorpaa Kongen af Danmark har optraadt og i Fremtiden kunde optræde over for Frankrig", og af den Grund ophørte med Subsidiebetalingen, vilde Kong Ludvig, saa længe Krigen varede, betale Danmark 300000 Rdlr. aarligt, mod at vi til Gengæld lovede Neutralitet over for Frankrig og dets allierede, navnlig Sverige. Frankrig vilde desuden modtage Danmarks Mægling[4]). — Men

[1]) Samtidig blev det klart af Mejerkrones Relationer, at Terlon med sit ovenfor anførte Tilbud (300000 Daler i to Aar) endog havde overskredet den Bemyndigelse, han besad hjemmefra.

[2]) Bierman $^{11}/_{5}$.

[3]) Samme $^{22}/_{5}$. — Mejerkrone dadler i sin Relat. $\frac{28.\ \text{Maj}}{7.\ \text{Juni}}$, at man har truffet nogen Aftale i Haag, før Sverige og Kurfyrsten af Brandenburg var stødte sammen i aaben Krig, thi nu kunde Frankrig tillade Sverige at vende sig mod Danmark.

[4]) Bilag til Biermans Skrivelse til Mejerkrone $^{1}/_{6}$ 75.

dette Forslag fik ingen Betydning. Man stod herhjemme fast paa Afgørelsen i Haag og vilde ikke længer høre tale om Neutralitet, ligesom man ogsaa skød Mæglingen i Baggrunden. Derfor blev Terlons Projekt fra dansk Side omredigeret, saa at det kun kom til at indeholde Bestemmelserne om Ægteskabet og franske Subsidier i Tilfælde af, at de allierede straffede os derfor ved at ophøre med deres Betalinger[1]). De danske Statsmænd mente, at dette Forslags Vedtagelse vilde „jævne Vejen for en virkelig Traktats Afslutning", og de udtalte, at Kristian V netop ønskede, at Spanien og Nederlandene vilde blive fornærmede over Ægteskabet, for at han kunde faa „en gyldig Grund" til at forlade dem. Det fremgaar ogsaa, at Tanken om en dansk Mægling endnu ikke var helt udelukket. Men dette danske Kontraprojekt havde ingen Chancer for at blive gennemført, da Sverige aabenbart med Hænder og Fødder vilde modsætte sig, at Danmark blev sat i Stand til at angribe det ved Hjælp af franske Subsidier. Den dansk-franske Mæglingstraktat var i Realiteten at betragte som strandet.

Kursen i Danmarks Politik var heller ikke længere saa franskvenlig. Griffenfeld havde lidt sit Nederlag i Geheimekonseillet, og maaske var det for at bøde herpaa, at hans Meningsfælle Jens Juel kort Tid efter blev optaget deri. Men Nederlaget var ikke knusende for Griffenfeld. Han havde hele Tiden over for Kongen hævdet, at hans Forhandlinger med Terlon, Nils Brahe og Pomponne vilde sikre Danmark og fremskynde de allieredes Rekvisitioner, og dette var slaaet til. Saaledes kunde han endnu bevare sin Stilling ved Kongens Side.

---

[1]) Se ogsaa Geheimeraadsprot. $^{9}/_{8}$ 1675 (G. A. VI, 125).

Og han opgav ikke sine franskvenlige Planer. Derfor afleverede han sit Kontraprojekt til Terlon, samtidig med at han drog bort med sin Konge til Slesvig for at møde Hertugen af Gottorp [1]).

Ved sin Afrejse efterlod han derimod de allieredes Gesandter i bedre Stemning, end de havde haft ved Aarets Begyndelse. Fuenmayor havde for Alvor begyndt at presse paa Danmarks Krigserklæring mod Sverige, og Kristof v. Brandt var mødt op fra brandenburgsk Side med det samme Krav. Men paa dette Punkt holdt Griffenfeld stærkt igen og betonede, at Danmark i Krigen med Sverige kun var Sekundærmagt, der havde Ret til at vente, indtil Principalerne var begyndte. Og da Danmark samtidig krævede yderligere Hjælp fra Nederlandene til sine Søudrustninger, maatte Fuenmayor indrømme, at dette ikke var noget ubilligt Forlangende. Men han fremhævede tillige, at Spørgsmaalet om Flaadens Udrustning ikke burde forhale Krigserklæringens Udstedelse [2]). Han naaede dog ingen Vej dermed; Griffenfeld saa klart nok, at han ved en officiel Krigserklæring vilde afskære den sidste Traad mellem Frankrig og sig. Gennem sine Emissærer i Haag lykkedes det ham at gennemføre, at Nederlandene støttede Flaadeudrustningerne, ligesom de lovede at sende Hjælpetropper til Bremen, hvis Danmark vilde begynde Krigen i Nordtyskland. Denne blev da fastslaaet fra dansk Side; Kong Kristian blev af sine Raadgivere overbevist om, at han foreløbigt ikke vilde være i Stand til at angribe Svenskerne baade i deres eget Land og i deres nordtyske Besiddelser. Saa let opgav Griffenfeld Tanken om et Anfald paa Skaane,

[1]) Bierman til Mejerkrone $^{11}/_{6}$.

[2]) Fuenmayor til Gr. (Bilag til hans Relation af $^{17}/_{5}$.)

og man ledes til at betvivle, at det nogensinde har været rigtig Alvor dermed fra hans Side. Hans Angrebsfelt var trods alt Nordtyskland.

I Midten af Juni 1675 falder saa det bekendte Rensborgmøde mellem Kongen og Hertugen, og endnu under de første Forhandlinger hernede lader det til, at det Griffenfeldske Parti (for os repræsenteret af Bierman i hans Skrivelser til Mejerkrone) har næret Haab om at undgaa et Brud med Hertugen af Gottorp. „Saaledes staar Sagerne endnu her", siger Bierman den 21. Juni, „og jeg ser ikke stor Sandsynlighed for, at der saa snart vil komme nogen betydelig Omvæltning deri, med mindre Hertugen af Gottorp mod al Forhaabning gennem daarlig Opførsel giver Anledning til nogen Forandring". Griffenfeld søgte navnlig at komme til Enighed med Hertugens Minister Kielman om Kontributionerne og om det oldenburgske Spørgsmaal. Men man vidste dog meget godt, hvad Udfaldet sandsynligvis vilde blive: „I alt Fald tvivler jeg ikke om, at De i Tide vil blive underrettet, hvis Hans Majestæt tager andre Beslutninger".

Saa kom Budskabet om Kurfyrstens Sejr over Svenskerne ved Fehrbellin og Hertugens Fængsling paa Slottet i Rensborg. Men denne sidste Handling maatte naturligvis tage sig mindre odiøs ud i Brevene til Mejerkrone, fordi han skulde fremstille den i det gunstigste Lys for Pomponne. Hertugen var bleven „overbevist" af de Grunde, som man havde fremsat for ham, og var i Færd med at bøje sig, „og Hans Majestæt haaber for øvrigt, at den franske Konge kun vil se paa denne Affære som paa en Privatstrid mellem Hans Majestæt og Hertugen af Gottorp og vil være meget tilfreds med, at den er

bleven ordnet paa denne Maade“ [1]). Og i et lidt senere Brev gjorde Bierman opmærksom paa, at det gode Resultat skyldtes „Storkanslerens enestaaende Klogskab og Behændighed, hvormed han saa godt har forstaaet at tage Kielman, saa at han, og følgelig ogsaa hans Herre Hertugen, har samtykket i alt, hvad man ønskede“. Delte gjaldt Suverænitetens Opgivelse og Tilbagegivelsen af Svavsted, kun Spørgsmaalet om Oldenburg stod endnu tilbage, men da Kielman selv havde bragt det paa Tapetet, vilde man formodentlig komme overens derom før Adskillelsen [2]). Det synes heraf at fremgaa, at Byttеforhandlingerne ogsaa ere blevne fortsatte efter Kupet mod Hertugens Person den 26. Juni, hvilket kaster et forklarende Lys over de tilsvarende Forhandlinger før denne Dag og viser, at de ikke have været førte paa Skrømt [3]).

Endelig kommer Biermans sidste Oplysning fra Rensborgmøderne. Kurfyrsten af Brandenburg havde sendt Knesebeck til Kongen for nu endelig at faa ham til at gribe til Vaaben; „men jeg ser paa ingen Maade nogen Sandsynlighed for, at Hans Majestæt endnu beslutter sig hertil“ [4]).

[1]) Bierman til Mejerkrone $^{28}/_{6}$.

[2]) stds. $^{12}/_{7}$.

[3]) Ogsaa om det skrømmede Hamburg har Bierman noget at berette. Kongen havde givet dets deputerede Audiens og modtaget deres Presenter, „men Staden synes aligevel ikke at have til Hensigt at lade sig bringe til Fornuft“, ɔ: opgive sit Forbund med Sverige og anerkende sin „Erbuntertänigkeit“ under Danmarks Konge i Egenskab af holstensk Hertug. — Men naar Kongen modtog deres Gaver, ligger der vel heri ogsaa nogen Undskyldning for Griffenfeld, der som bekendt gjorde det samme efter at have spurgt sig for hos sin Konge. (Bierman til Mejerkrone $^{5}/_{7}$.)

[4]) Bierman $^{12}/_{7}$.

Hvorledes var dette muligt? maa man vel spørge. Efter Beslutningen i Haag og Begivenheden i Rensborg! Og samtidigt udtalte Bierman, at man efter Hjemkomsten til København ventede at faa Terlons Svar paa Griffenfelds sidste Projekt[1]). Forklaringen kan kun ligge i, at man mente i værste Fald at kunne undgaa aaben Krig mellem Danmark og Sverige og følgelig et definitivt Brud med Frankrig. Allerede i sit næste Brev slog dog Bierman paa, at Kristian V maaske for at tilfredsstille sine allierede vilde blive nødt til at forene nogle af sine Skibe med de nederlandske, som krydsede i Østersøen, for at sikre Handelens Frihed. — Det var i Sandhed en moderat Udtryksmaade![2]) — I Begyndelsen af August maatte han da ogsaa indrømme, at Kongen formodentlig vilde tage Beslutninger, der ikke stemmede ganske med Frankrigs Ønsker. Men over for dette Land vilde hans Følelser bestandig blive uforandrede. Og karakteristisk lyder Postskriptet: „M. de Terlon vil følge med Kongen, naar han vender tilbage til Holsten, thi Hans Majestæt har ønsket det saaledes for stadig at holde Forhandlingen gaaende med ham“[3]).

[1]) stds. [2]) Bierman $^{27}/_{7}$. [3]) Bierman $^{3}/_{8}$.

(Sluttes.)

Pebersvende.

Af

Johannes Steenstrup.

I den af de ansete norske Videnskabsmænd Professorerne Hj. Falk og A. Torp udgivne „Etymologiske Ordbog“ findes ved Ordet Pebersvend følgende: „Oprindelig var Ordet et Opnavn paa de hanseatiske Handelsbetjente, saaledes endnu hos Holberg (Peder Paars: „paa Fnat en Pebersvend og Skrædder man jo kiender“), saml. middelnedertysk pepersak, nyhøjtysk pfeffersack, „Kræmmer“, egentlig „en, som handler med Krydderier“. De hanseatiske Handelshuse lod sine Filialer i de nordiske Lande bestyre af „Udliggere“ og sine Varer forhandle af omvandrende Kræmmere; da disse skulde være ugifte (for at hindre Blanding med den indfødte Befolkning), kom Opnavnet Pebersvend allerede i 16de Aarh. til at betegne „ugift Mand“. Hertil dannedes saa senere Pebermø“.

I den Forklaring, som det iøvrigt saa udmærkede Værk her fremsætter, er der efter min Formening næsten intet Udsagn, der er rigtigt, og ganske særlig vil jeg gøre den Indvending, **1.** at Pebersvend ikke har været et Navn for den hanseatiske Handelsbetjent, **2.** at de hanseatiske Liggere næppe have været tvungne til at leve i ugift Stand, **3.** at Betegnelsen Pebersvend ikke særlig vedkommer Købstæderne, men fremfor alt Landet, **4.**

at Ordet i Betydning af en ugift Mand ikke findes allerede i det 16de Aarh., men først i det 17de eller 18de. Dette har jeg for længe siden paavist[1]), men da min Redegørelse saaledes ikke synes bemærket, eller da den ældre Antagelse altsaa dukker frem paa ny, kan der være Grund til at komme tilbage til dette Spørgsmaal ligesom ogsaa til at belyse enkelte nærliggende Forhold.

Den første Opgave for Undersøgelsen maa være at finde, paa hvilken Tid vi første Gang træffe Betegnelsen Pebersvend. Formentlig findes den tidligst i Christian I.s Privilegier for Skaane 1481 art. 8: Item forbiwde wi oc, at engen skall tage annen mantz thienere jnd, for han skyls wed sin jorddrodt met minne eller med rette, oc ey heldir atholde peberswene vppa nogher mantz gotz eller j nogher mantz læn vden met jorddrottens wilje, vnder företwige marck bröde[2]). Nu er det værdt at iagttage, at disse Pebersvende sikkert forekomme under et andet Navn eller i hvert Fald indbefattes af en anden Benævnelse i et tidligere Aktstykke, nemlig i samme Konges Forordning for Nørrejylland 1466 art. 3: Item ængin skal hafwe stande swænnæ paa andrer mensz gotz; de findes igen i Fyns Vedtægt 1492 art. 19: Item ingen skal haffue eller holde stande swenne paa annen mantz gotz. Der er i alle disse Regler Tale om Landboforhold og om Jorddrotters indbyrdes Rettigheder; paa et fremmed Gods maa man ikke have de nævnte Personer, Pebersvende og Stande-Svende. Selv om de sidste

[1]) Første Gang i Artiklen „Pebersvende" (Nogle Bidrag til dansk Handels Historie No. 2) i Dagbladet for 23. Nov. 1891, derpaa i min „Handelens Historie" i Hages Haandbog i Handelsvidenskab, 1. Udg. S. 936, 2. Udg. S. 36, jfr. C. Nyrop, Urte- og Isenkræmmerlavet 3.

[2]) Geheimearch. Aarsberetninger V. 75. jfr. 68, 80.

ikke gøres til de samme Personer som Pebersvendene, regnes de til en ensartet Klasse.

Til en Forklaring af Ordet Standesvende kan man maaske vejledes af Københavns Stadsret 1443 c. 3 § 11 om, at ingen fremmed Kræmmer skal stande længere ude end 3 Dage én Gang om Aaret og med ferske Varer, uden han haver synderlig Lov af Kongen. Det maa her erindres, at „Kræmmere" i særlig Forstand betegner Smaahandlere, især dem, der føre Urtekram, jfr. Flensborg Stadsret 1284: hver Tønde med Kræmmeri, Christian I.s Priv. for Aalborg: Spidzseri og Kræmmeri, som er Brød, Løg, Æbler, Nødder, Patiner [Tøfler] og deslige (Rosenvinge V. 285).

Modsætningen mellem den virkelige Købmand, der handler en gros, og saa Kræmmeren, som stander ude, kommer ogsaa karakteristisk frem i Skraaen for Københavns Remsnidere 1460: ingen Fremmede, som hidfører af saadanne Embedsgerning, skal sælge sit Gods uden ved helt Dusin og halvt Dusin, undentagne standendes Kræmmere, som ude pleie at stande med mange Haande Ting, ved Kongens Ret og Stadsens, som Privilegia udviser[1]). Ved „fremmede" er her slet ingen Grund til at tænke særlig paa en udenlandsk Mand, derimod paa udenbys. Og endnu mindre sigtes der til Udlændinge i de foran nævnte Regler om Godsherrers indbyrdes Ret; her er Tale om, at ingen maa have den Art Smaahand-

[1]) C. Nyrop, Danmarks Gilde- og Lavsskraaer II. 158. — Til Betegnelsen Standsvend sigtes der næppe i en noget utydelig Bestemmelse i Skraaen for Købsvendenes Lav i Randers 1417 art. 25: (at man skal ey hauæ standend swennæ for sigh). Item ingen brodher skal haffue stander [sic] for sigh standende, wten han wil betale for hanom som for en anden gest (I. 565).

lende inde paa anden Herremands Gods. Under Christian II bliver det over Hovedet ikke tilladt Bønderkarle at leve paa denne Vis; i hans gejstlige Lov c. 33 forbydes det, at nogen „skulle hereffter holde nogen Pebersuenne eller ugiffte Karle, eller ubosette, under thennom y Forsuar, som gaa iblant Bønderne frann een By til een anden och ey vill sige nogen Bonde Tieneste, udenn for Uge- og Dagløn eller for Kornsedt", men alle skulle tage Tjeneste for et Aar.

Paa de Tider har man maaske ogsaa betegnet Købmandens i Boden staaende Svend med dette Navn. Dette kunde synes at fremgaa af Peder Palladius' Udtalelse i hans Visitatsbog (I. 3), hvor han formaner alle Husbonder paa Land og i By til at tage deres unge Folk med i Kirke: Det er paa Tide, „at I holde eders unge Folk hid ind til Kirke med Eder: hver Dannemand med sine Pebersvende, unge Karle og Drenge, at være her inden Døren med hannem som en Ridder haver sine Svende hos sig; og hver Dannekvinde med sine Døttre og Piger herinde". Slutningen er dog ingenlunde sikker, thi ogsaa paa Landet boede Pebersvendene til Huse hos Andre[1]), og Husbondforholdet overfor dem spiller, som vi have set, en bestemt Rolle.

Christian IIs Bud blev ikke efterkommet, og de unge Karle vedblev at fare omkring med deres Handsel paa Ryggen eller i Vognen. Man kunde ogsaa betegne Pebersvendene som Bissekræmmere og Løsgængere. Ordet Bissekræmmer forekommer vist første Gang i Christian

[1]) Grandebrev for Vester-Brønderslev, Børglum Herred, 1682: ingen Pebersvende maa have nogen Brugelighed paa Byens Fællig. Forbryder nogen Pebersvende her imod, da skal den Mand, som huser samme Pebersvende, pantes osv. Bjerge og Søegaard, Vider og Vedtægter II. 32.

IIs Forordning 1521 for Sjælland, Laaland, Falster og Møen, hvor det hedder, at efter denne Dag ingen „Bisse-Kremer" skal i nogen Maade bruge nogen Købmandsskab paa Landsbyerne at købe eller sælge[1]). Og snart se vi dem sammenstillede med Pebersvende. I Recessen 1536 forbydes det over det ganske Rige alle Prælater, Riddermændsmænd, Fogeder, Bønder, Pebersvende og alle Bissekræmmere at bruge nogen Købmandsskab paa Bygden og udi Landsbyerne med Alne, Maade eller med Vægt[2]). Bestemmelsen gentages i den Koldingske Reces 1558 § 34, men endnu i flere Menneskealdre derefter mærkes det, hvor vanskeligt det er at faa Bugt med denne Handel, ligesom ogsaa at der har været stor Trang til den.

Betegnende er saaledes et Kongebrev af 1578, der forbyder alle Kronens og alle Kannikernes og Helliggejsthus Bønder i Københavns Len at huse Pebersvende og Løsgængere, der ikke tjene. Der findes nemlig i Lenet en Mængde saadanne, som ikke ere fødte dér paa Godset, men ere komne fra fremmede Steder; de drive Handel med Bønderne og fuldstændig udsuge og ødelægge dem, hvorfor Lensmændene faa Fuldmagt til at gribe Pebersvende og Løsgængere og lade dem straffe[3]). I en Betænkning af Borgerstanden 1629 klager den over, at der „under Bønder og Bønderdrenge findes og mange Pebersvende, som driver Kjøbmandskab, sælger Bønderne Salt, Humle, Staal, Tjære og andre Vare og kjøber af Bønderne igen Øxen, Heste, Fæ, Korn, Smør, Huder, Skind og andre Vare, som de igen udsælger til Forprang, Borgerskabet til mærkelig Skade"[4]).

[1]) Danske Magazin III. 299.
[2]) Rosenvinge IV. 169.
[3]) Kancelliets Brevbøger S. 389.
[4]) Erslev, Aktstykker til Rigsraadets Historie II. 207.

I det 16de og 17de Aarhundredes Skattebreve og Lensregnskaber ere Pebersvende derfor en staaende Klasse af Skatteydere[1]), og de vare ingenlunde de sidste blandt disse. Efter at de en Tid havde svaret en Fjerdedel Skat mod jordegne Bønder, ansættes de fra 1571 til halv saa stor Skat som disse og dobbelt saa stor som Husmænd og Inderster[2]).

Den her angivne Betydning bevarede Ordet Pebersvend ind i det 18de Aarh. Moth (paa Frederik IVs Tid) bestemmer det som: den, som er ugift og løber om Land og bruger smaa Kjøbmandsskab, og i Skatteforordningen for Norge af 13. Decbr. 1746 hedder det: „Pebersvende eller ledige Karle, som hverken ere bosatte eller tjene i Aars-Tjeneste, skal give 2 Rigsdaler, og dersom de bruge Købmandsskab med Heste, Slagtefæ eller andre Vare, da betales end desforuden 2 Rgsd.“

Paa Samsø har der uddannet sig det særegne Forhold, at Standsvend er bleven og endnu i vore Dage

---

[1]) W. Christensen, Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarh. 541: Pebersvende nævnes aldrig i de før 1513 kendte Skattebreve.

[2]) Jacobsen, Det danske Skattevæsen under Christian III og Frederik II, 52, 54. Erslev l. c. III. 27 (1644): Pebersvende halvt mod jordegen Bonde, dobbelt mod Dreng for fuld Løn. — Af mine Optegnelser fra tidligere Tid over de skattepligtige i Lensregnskaberne fra det 17. Aarh. synes Antallet af Pebersvende at være noget ustadigt og Klassen i det Hele at være stærkt i Aftagende i den senere Tid af Christian IV.s Regering. I Skivehus Len fandtes 1618: 2, 1620—30: 1. I Hald Len 1608—10: 2, 1613: 2, 1614: 4. I Kallundborg Len med Samsø: 1608: 1, 1610: 2, 1611: 13, 1612: 5, 1613: 3, 1614: 1, 1622: 8, 1630: 4, 1631: 3, 1632—48: 0. I Kronborg Len 1613—15: 1, 1617—61: 0. I Roeskildegaards Len 1640: 1, 1641: 3. Paa Bornholm skelnes mellem (a) Pebersvende og Haandværksfolk, som ikke bruge Avl, og (b) saadanne, som bruge Avl; 1610 (a) 23, (b) 11, 1614 (a) 20, (b) 2, 1623 (a) 10, (b) 6; 1637—39 anføres 2 Pebersvende.

benyttes som Betegnelse for en Husmand[1]). I Moths Leksikon vil man ogsaa finde dette angivet for Samsø, men saa tilføjes der *toccullio, foeneratorculus*, hvilke latinske Udtryk vil sige en lille Aagerkarl. Moth maa saaledes have kendt Ordet Standsvend i en lignende Betydning som Pebersvend. Thi om disse siger Ostersøn Weylle i sit juridiske Glossar, at det er „ugifte og ledige Karle, som sidde paa Landsbyerne, gemenlig til Huse hos andre, og leve af deres Aager og Skinderi, uden Tvivl deraf nævnt, at ligesom Peber er skarp og stærk, saa er og saadanne gemenlig sulten og arrig paa deres egen Profit og Fordel, saa at de rive og slide om sig, ligesom Peber i Saar".

Det er saaledes urigtigt at kalde Pebersvende for Liggere eller Udliggere. Det sidste Ord findes slet ikke i det gamle Sprog[2]), og Liggere er noget helt andet, nemlig de her bosatte udenlandske Agenter for et fremmed Handelshus; de vare fuldstændig dispositionsberettigede; de maatte svare Skat som Byens Borgere. Liggerne fandtes desuden alene i Købstæderne[3]).

Grunden til, at farende Smaahandlende ere blevne betegnede som Pebersvende, kan vel ikke være tvivlsom. Peber var en vigtig Handelsartikel[4]) og stærkt efterspurgt. De Handlende, som senere betegnes som Urte-

[1]) Feilberg s. v., Thura, Samsøe 14, Begtrup, Agerdyrkningen i Nørre-Jylland I. 648, Bjerge og Søegaard, Vider og Vedtægter I. 148 f.

[2]) Før det 17de Aarh. hed i alt Fald kun Fribyttere eller Kaperskibe Udliggere.

[3]) Priv. for Malmø 1440 art. 5. O. Nielsen, Kjøbenhavn I. 211, 220. Kbhvn. Dipl. II. 24. W. Christensen, Unionskongerne og Hansestæderne 151.

[4]) Pfeffersack findes som Skældsord eller Øgenavn for Købmænd, se Schiller og Lübbens og Grimms Wörterbücher.

kræmmere, Épiciers, finder man derfor i Udlandet i ældre Tid kaldet *Piperarii*, *Piperii*, *Poivriers*[1]). Peber blev endvidere her i Landet svaret som en Afgift af Handlende. Borgmestre og Raad i København fik saaledes et Pund Peber af den tilrejsende Kræmmer, der benyttede sin Ret til at stande i 3 Dage[2]).

Af det paaviste vil det ses, at Pebersvende ere ugifte Personer med en bestemt Næringsvej. Herved er jo imidlertid ikke Pebersvend bleven til en Betegnelse for hvilkensomhelst ugift Mand. Og spørges der om, naar dette første Gang er sket, kan der vel næppe nævnes noget Eksempel derpaa fra en tidligere Tid end det 17de eller i hvert Fald det 18de Aarh.[3]).

Det staar saa tilbage at berøre den Forblanding med de tyske Handelssvende, hvori man har gjort sig skyldig. Vi er hidtil ikke paa noget Sted stødte paa Hanseater eller Tyske[4]); desuden er Betegnelsen Peber-

---

[1]) Du Cange s. v., Littré, Dictionnaire.

[2]) Kbhvns. Dipl. I. 224; 276: Enker efter Raadmænd faa 40 Joachimsdaler og 1 Pund Peber. II. 300, 397, VI. 90. Ved Frdg. 19. Nov. 1623 forbydes det, at man omløber og udstaar med Kramvarer, medmindre man har vundet Borgerskab.

[3]) Nemlig Moth, Leksikon. Jørgen Sorterup, Poetiske Smaa-Sager 88: som sol-sky Pebersvend uqvened altid gaa. Hertil i en Anmærkning: Pebersvend kaldes den, som gaar længe uqvenet eller uden Kone. En saadan Forklaring syntes altsaa nødvendig 1714.

[4]) Holberg har jo da heller ikke i det af Falk og Torp anførte Citat af Peder Paars (4. Bog 3. Sang) tænkt paa en hanseatisk Købsvend. Niels Hverver disputerer med Peder Ruus om en Kræmmers eller en Soldats Fortrin. Peder Ruus siger: jeg handler med skønne Varer, spækker mig hver Dag med Rosiner, Sukker, Mandler, saa svarer Niels Korporal:

> De Vahrer ikke jeg misunde nogen skal.
> Det skiønne Maver gir, skiønt Liberi paa Hænder:
> Paa Fnat en Pebersvend og Skrædder man jo kiender.

svend slet ikke ret kommen i Brug før den Tid, da Hanseaterne havde ophørt at betyde noget her i Landet. Og at der skulde have bestaaet et Paabud om ugift Stand for dem, er det vistnok vanskeligt at godtgøre. En Ligger kunde meget vel være gift; det var jo dem, der dannede det tyske Kompagni i København, der havde baade gifte og ugifte Medlemmer.

Det er i denne Henseende ogsaa værdt at betragte den By indenfor den danske og norske Stat, hvor Hanseaterne kom til at udfolde den største Vælde, nemlig Bergen. Man kan i gamle Skildringer af Byen læse, at det ikke var de Kontorske tilladt at gifte sig[1]), og dette er vel for enkelte Tidsrum rigtigt. Noget bestemt hanseatisk Lovbud derom véd jeg ikke, at man paaberaaber sig; fra den norske Regerings Side var der ingen Befaling herom, og det siges desuden kun, at det fra hanseatisk Side var meget ilde set, at en Hanseater giftede sig med en norsk Kvinde: „de som gifte sig, maa straks forlade Bryggen og sætte sig ned udi Staden". Sagen var nemlig den, at Indgaaelse af et saadant Ægteskab

[1]) Udtalelserne herom i Holbergs Bergens Beskrivelse 235, 249, Sagen og Foss, Bergens Beskrivelse 132, Yngvar Nielsen, Bergen 240, 244, jfr. 295, stamme vel direkte eller indirekte fra Edvardsens Bergens Beskrivelse 1674—1694: „og vare alle disse Personer ugifte Folk, thi der maa ingen være paa Kontoret endog denne Tid og tage sig nogen Egtehustru og blive der" (Norske Magasin II. 570). Den hele Theori om Pebersvende er saa bleven udviklet af E. Pontoppidan i Om nogle Koloniers Forplantelse osv. i Vidensk. Selsk. Skrifter VII. 207 f.: „det var de tydske Husbonders Skik her lige som endnu paa Kontoret i Bergen, at ingen af deres udsendte Faktorer eller Udliggere, som holdte Varer fall paa fremmede Steder, turde gifte sig eller slaa Rødder i fremmede Lande og derved aabne Øjnene paa Landets egne eller lære dem en Handel og Næring, som Hansestæder alene ville have sig forbeholden".

skabte en vis Indfødsret; Købsvenden blev nu norsk Borger, han traadte ud af den hanseatiske Menighed og vandt Ret til at sejle paa Helgeland og Finmarken[1]). Men selv om det i visse Tidsrum[2]) har været bestemt, at ingen gifte Mænd maatte findes paa „Kontoret", er det jo ikke rigtigt at drage Slutninger fra en netop strængt som „Kontor" ordnet Plads til de hanseatiske Handlende i Nordens Lande i Almindelighed. Ikke heller veed jeg af, at Ordet Pebersvend nogensinde er bragt i Forbindelse med de Kontorske i Bergen.

Det var i alt Fald i ældre Tid ikke saa meget en Følge af et Paabud, at Hanseaterne i Bergen som Regel var ugifte, deres ugifte Stand var simpelthen en Følge af, at de udsendte Folk var unge begyndende Handelssvende. Den Forfatter, som nylig har skildret Bergenfarerkompagniet i Lübeck indtil det 16de Aarhundredes Midte, fremhæver som et karakteristisk Træk, at dets Medlemmer, lige saa meget de i Lübeck boende som Gæsterne fra Bergen, meget ofte vare ugifte[3]).

---

[1]) Ved et Kongebrev 7. Maj 1425 paatales det, at Tyske og andre udenlandske Mænd, som ikke ere lovlig gifte i Norge, sejle til Helgeland, Finmarken, Island. Norske Magazin I. 569. Hanseater klage 1372 over, at norske Kvinder tages til Ægte, se Sartorius, Geschichte des hanseatischen Bundes II. 354.

[2]) Spørgsmaalet om, i hvor langt et Tidsrum hint Forbud har været gjældende, ligesom om dets nærmere Indhold fortjente en nærmere Undersøgelse. Sartorius l. c. II. 353 ff., Handelmann, Die letzen Zeiten hansischer Übermacht im Norden 12, 19.

[3]) „Da Bergenfarerne i Reglen kom ubemidlede hjemmefra og først maatte ved egen Kraft arbejde sig op ved Kontoret, førend de kunde nedsætte sig som selvstændige Købmænd i Lübeck, have mange af dem først i en modnere Alder grundet egen Arne eller ere overhovedet forblevne ugifte. Selv om man tager den sene Indtræden i Ægteskab med i Beregning,

Efter det saaledes Paaviste maa det hævdes, at de hanseatiske Handelsforhold Intet have at gøre med den nævnte Betegnelse, som desuden i langt højere Grad tilhører Landet end Købstæderne.

er det paafaldende, at forholdsvis faa Bergenfarere have haft ægte Afkom. Efter hvad Testamenterne udvise, have af 187 Bergenfarere 82 været gifte, og kun 43 af dem have haft ægte Børn". Fr. Bruns, Die Lübecker Bergenfahrer und ihre Chronistik. Hans. Geschichtsquellen. Neue Folge II. S. CXLIII.

Smaastykker.

1.

Fæstebondens Førlov og dens Størrelse.

Af Kr. Erslev.

Ved Slutningen af det 14. Aarhundrede maatte Fæsteren, før han kunde forlade sin Fæstegaard, ikke blot have ydet Godsejeren alt, hvad han maatte være ham skyldig, men desuden have betalt ham en særlig Afgift, der kaldtes Førlov. Jeg har i Danm. Riges Hist. II, 632 anført denne ny Afgift som et af de Træk, der viser den fremadskridende Indskrænkning i Bondens personlige Frihed. Naar Steenstrup i sin Tid har udtalt en anden Opfattelse (Hist. Tidsskr. 5. R. VI, 382), synes det mig, at den Forbindelse, hvori Førlov første Gang nævnes, taler tydeligt nok. Det er i de Spørgsmaal om forskellige Retsforhold, som i Kong Olufs Tid rettes til Rigsraadet og besvares af dette. Her spørges under eet „om Fæstebondens Førlov og deres Døtre at trolove til hvem de vil", og saa vist som det sidste peger paa, at der er gjort Forsøg paa at underkaste Fæsterne et endog meget strengt Baand, maa man ogsaa i Førlov se noget i samme Retning. Rigsraadet, der afviser enhver Indskrænkning, hvad Trolovelse angaar, tilbageviser da ogsaa „Førlov", idet det, ganske i Overensstemmelse med en Artikel i Kong Olufs Haandfæstning, svarer, at Fæstebonden skal opsige i rette Tid, tilfredsstille sin Herre og saa gaa, hvorhen han vil.

Hvad der her egentlig ligger i Ordet Førlov, er jo ikke helt klart[1]); man skulde endda nærmest tro, at det ligefrem

[1]) Jfr. Will. Christensen, Dansk Statsforvaltning i 15. Aarh. S. 620 Anm. 2.

betyder Forlov til at drage bort, ikke en Afgift for at faa denne Tilladelse. Men i Betydning af Afgift ser vi Ordet en halv Snes Aar senere, da Dronning Margrethe 1396 befaler, at de Selvejere, der har forladt deres Gods og taget Fæste, skal vende tilbage, men at de forud skal tilfredsstille deres Godsherre og yderligere betale ham „3 Mark til Førlov". Man fristes til at tro, at Dronningen her har bøjet sig for Godsejernes Ønske om at faa en saadan Afgift fastslaaet, fordi hun til Gengæld har faaet Ret til at kræve Kronens Bønder tilbage.

At Steenstrup ikke i Førlov vil se „et nyt opkommet Middel til Bøndernes Undertrykkelse", hænger vel sammen med, at han i det hele advarer mod at tillægge denne Afgift stor Betydning, og selv omtaler han den ogsaa i Vendinger, der maa give Læseren Indtryk af, at der her er Tale om noget saare ringe: Førlov tjener kun til Tegn paa, at alt er i Orden mellem Fæsteren og hans Godsherre; den kan sammenlignes med Haandpenge ved Afslutningen af en Kontrakt. Det forekommer mig dog, at Afgiftens Størrelse gør den til et Baand paa Fæsteren, der i Praksis maa have været ganske virkningsfuldt.

Afgiften var som sagt 3 Mark[1]), men hvad betyder det? Det ligger nær at sammenstille Summen med Fæsterens Landgilde, og nu er det saa heldigt, at vi fra denne Tidsalder har Oplysninger om Landgildens Størrelse for en Mængde Fæstegaarde under Roskildebispen. I en anden Sammenhæng[2]) har jeg leveret en Statistik, der omfatter 718 saadanne Gaarde; gennemsnitlig er for dem Landgilden 4,8 Ørtug Korn eller, naar vi regner 40 Td. paa en Mark eller Læst Korn, da 8 Tønder Korn. Hvad Kornprisen angaar, kan det anføres, at paa Sjælland blev 1420 en Læst Korn sat til 4 lødige Mark (Repert. 5829), hvilket — Mark Sølv sat til 6 Mark Penge — giver for den anførte Landgilde et Pengebeløb af 5 Mark;

[1]) Saaledes stadig i Lovgivningen; i Praksis krævedes ret afvigende Beløb, jfr. anf. Skr. S. 621 Anm. 3.

[2]) Valdemarernes Storhedstid S. 139.

andre Prisangivelser peger paa en lignende Værdi[1]). Saaledes betyder da denne Kendelse, at Fæsteren, naar han fuldt ud havde tilfredsstillet alle de Krav, Godsejeren havde til ham, endda skulde yde godt et halvt Aars Landgilde extra, før han kunde nyde den Ret til „at drage frit bort", som Lovgivningen sikrede ham!

2.

Et Brev fra Lægen Christian Johann Berger.

Ved E. Ingerslev.

I den interessante og sympatetiske Skildring, som Jul. Petersen har givet i dette Tidsskrift (1891, 6 R. III) af Lægen Christian Johann Berger, tager Forfatteren Sigte saavel paa Bergers videnskabelige Betydning som ganske i Særdeleshed paa hans Forhold til og Rolle i det Struensee'ske Drama. Medens C. E. Levy i Indbydelsesskriftet til Universitetets Reformationsfest 1856 saa godt som udelukkende opholdt sig ved den første Side af Bergers Virksomhed, netop fordi dennes Deltagelse i de politiske Begivenheder efter Levy's Skøn næsten ganske havde tilbagetrængt Erindringen om hans videnskabelige Livs Betydning, har Jul. Petersen lagt Hovedvægten paa Bergers Forhold til Struensee, idet den „Birolle", han, i Sammenligning med Hovedpersonerne, her spillede, har stillet ham saameget i Skygge overfor disse, at der fra tidligere Skildringer af Bergers Forhold under denne Episode ikke lod sig danne noget fyldigt Billede af hans hele Betydning her eller af hans Karakter og Personlighed, saaledes som disse gav sig Udslag i hans Optræden som Struensee's Redskab og Medhjælper.

Saaledes som J. Petersen efter sin Undersøgelse af For-

---

[1]) Læst Korn sættes til 25 Mark Penge i Klagepunkterne fra 1427 Dipl. Flensborg. I, 308. Allerede 1347 regnes 1 Læst Byg til 4 Mk. Sølv (Repert. 2099, idet 3 Pund Sterling er = 60 Skilling, og man da regnede 15 Skill. Sterl. = 1 Mk. Sølv).

hørsprotokollerne viser os Bergers Forhold i Perioden fra Sommeren 1770 til Januar 72, har han sikkert Ret i at fastslaa, at den Rolle, han spillede, har været af noget større Betydning, end det vistnok almindelig antages — saa at Wasserschlebens Karakteristik af Berger som Struensee's „âme damnée" neppe var ganske uholdbar — og at Bergers hele Færd i hin mærkelige Periode ogsaa fra psykisk Side set giver et interessant Bidrag til Bedømmelsen af hans Personlighed.

I Slutningen af sin Afhandling dvæler J. Petersen ved den sidste Fase i Bergers Liv som Lærer ved Kiels Universitet, en Virksomhed han alt efter 5 Aars Forløb søgte sig fritaget for, og som kun blev en svag Afglans af den tidligere tilsvarende ved Kjøbenhavns Universitet, og Aarsagen til dette paafaldende Skridt for en Mand, der da kun var 55 Aar gl., ser J. Petersen, ved Siden af de utilfredsstillende Arbejdsvilkaar i Kiel, hovedsagelig i Bergers hele efter Katastrofen i 1772 saa stærkt rystede psykiske Disposition.

Det er til Belysning af denne af denne sidste jeg finder Anledning til at supplere J. Petersens Skildring i saa Henseende med et lille, ikke før offentliggjort Bidrag, et i Kgl. Bibliotheks Haandskriftsamling beroende Brev fra Berger til Henrik de Hjelmstjerne, skrevet i Marts 1776, altsaa 2 Aar efter hans Ansættelse ved Kielerskolen.

Som et Udslag af den „varme Sympathi", der fra højere Steder ydedes Berger, efter at Sindene var komne til Ro, og man havde erkendt den uretfærdige Haardhed, han under Fængslingen havde været udsat for, nævner J. Petersen Pensionsforhøjelsen 1773 for den til Aalborg forviste Exprofessor og Udnævnelsen det følgende Aar til Lærergerningen i Kiel, men en Tilkendegivelse af Medfølelse fra anden Side, fra den store Kreds af Fagkolleger og Klienter, som Berger i Kjøbenhavn var kommet i Berøring med, forlyder der Intet om; det synes nu netop, som om denne Mangel paa Sympathi har været Berger meget pinlig og følelig som et Udslag af, at han blandt den Del af Selskabet, hvis Dom han særlig satte Pris paa, blev betragtet som en Person, det var raadeligst ikke at træde i Rapport til.

Det omtalte Brev fra Berger til Hjelmstjerne er foranlediget ved en Henvendelse fra denne, hvori Berger raadspørges angaaende et Ildebefindende, men øjensynlig har det drejet sig om noget mere end en Konsultation, en Redegørelse for et Sygdomstilfælde; Bergers store Taknemlighed og Glæde over Hjelmstjernes Brev tyder paa, at denne ogsaa har berørt andre Ting, særligt vel Bergers egne personlige Forhold, og paa en Maade, som har været til Opmuntring og Behag for denne.

Bergers Svar lød nemlig saaledes:

Monsieur,

Je ne saurois trouver des termes pour vous exprimer la tres grande satisfaction que m'a donné la lettre inattendue, dont vous m'avez honoré. Oserai je hasarder d'ajouter ici la plus puissante des raisons de ma juste joye? mais pourquoi douterai je de la confier au sein d'un honet homme, depuis long tems connu et reconnu pour tel? permettez donc que je vous dise, Monsieur, avec cette liberté et franchise, que vous connaissez dans mon caractere, que cette raison ne se raporte pas tant a la satisfaction flateuse, que donne necessairement a tout homme d'honneur le souvenir honorable d'une personne de distinction et surtout d'un merite reconnu, mais elle derive bien plus puissament de la conclusion flateuse, que je ne peus pas m'empecher d'en tirer a l'égard de l'existence reelle de justice et d'honneur, qui ne pouvoient depuis long tems que me paraitre, sinon entierement eteints, du moins extrememement relachés parmi les premiers habitans d'une ville, ou j'ai passé sous les regards constans du public la plus grande et la meilleure partie de ma vie, et que je regarderai toujours comme ma patrie cherie, et dont par consequent les moeurs et les sentimens sur l'honneur et la justice ne peuvent que m'interesser beaucoup: je fus toujours tres persvadé, que dans tous les païs, et dans tous les tems, toute oppression du moindre des citoyens sera necessairement regardé par tous les gens instruits, comme une calamité publique, mais par cette raison meme rien ne m'a plus sensiblement affecté dans mon singulier malheur, que la lache desertion de tant des gens, qui connoissoient l'interieur de mon caractere,

mes sentiments, et mes actions certainements autant, que je les connois moi meme: jugez moi, Monsieur, avois je tort ou raison, mais sachez, que depuis 4 ans, dont vous etez presque le seul, qui m'ayez consolé par un souvenir honorable, qui meritera pendant toute ma vie la plus vive reconnoissance: on ne peut pas sens une triste experience s'imaginer l'horrible situation ou un homme est reduit, qui se voit forcé a se defier de la fureur de ses semblables, et qui ne peut plus douter de l'extreme lacheté dont les plus considerables entre eux se montrent capables, plus la conscience d'un tel homme l'absout, et plus la crainte continuelle et le mepris invincible le reduisent presque necessairement au desespoir, et j'y serois peut etre succombé, si un reste de ma bonne fortune ne m'avoit pas d'abord envoyé en Jutlande, ou contre toute mon attente j'ai trouvé une reception generalement si honette et si gracieuse, qu'elle etoit capable de moderer puissamment ces tristes sentimens, et qui meritera eternellement ma plus vive reconnoissance: je jouis presque du meme bonheur ici, ma derniere maladie surtout m'en a donné des tres grandes preuves: mais, helas! ne me trouvois je pas pendant un tems fort considerable dans la meme situation a Copenhague, ou j'etois connu, et ou j'avois trouvé des occasions frequentes d'obliger une foule de monde, un miserable aventurier survient, qui brouille l'etat, tout d'un coup une horrible maladie gagna tout ce qui m'environnoit, elle ressembloit a la rage, qui epargne aussi peu les plus anciennes connoissances et les meilleurs amis, que les etrangers: il faut rendre graces a Dieu que ces maladies populaires, auxquels tous les peuples sont sujetz, ne sont que passageres, mais elles ne laissent pas que de causer beaucoup des maux, et dont les suites immediates et secondaires s'etendent fort loin. — Je suis d'autant plus touché du mauvais etat de Votre santé, Monsieur, que, sortant d'une tres grave maladie, je commence a gouter, non tant les sensations agreables d'existence sur ce theatre ou je me vois retenu, mais bien les delices d'une santé renaissante: que ne ferois je pas, Monsieur, pour contribuer a vous procurer le meme bonheur, mais qu'y pourrois je faire? ne

connoissant pas exactement l'etat de votre situation presente, il s'en faut beaucoup, que ce que Vous m'en dites, y puisse suffire, mais ce que je crois pouvoir Vous consulter avec assurance, c'est de ne point vous preter aux insinuations de ceux qui voudroient vous persuader d'user des narcotiques, ces remedes, qui n'attaquent certainement pas dans votre cas, la cause du mal, sont d'ailleurs sujets a des inconvenients tres considerables: le vertige, dont vous parlez, Monsieur, me fait soupconner, que la cause principale de votre maladie pourroit bien resider dans le bas ventre, et surtout dans une lesion inveterée de digestion et des effets immediats et secondaires qui en derivent, si vos Medicins ne sont pas tombés sur cette idee, je vous conseille de leur l'insinuer, comme venante de vos propres reflexions: surtout je vous prie de vous confier a un seul Aesculape; qui peut meriter votre confience preferablement, rien n'est plus pernicieux que la foule des medecins autour d'un malade, il est impossible d'imaginer les inconvenients qui en resultent, mais ne demandez pas de moi de vous relever en detail ces secrets, qui ne se communiquent jamais de bouche meme parmi les initiés de l'art. Vous me demandez des livres de nos Savans d'ici, sachez qu'il n'y en a pas encore qui puissent meriter votre attention, voulez vous des miserables programmes, ou dissertations, je ne crois que non: vous vous faites une fausse idee de notre situation, sachez que les universites allemandes ne sont que des filles de la parade et de la vanité, mais ce texte demanderoit une lettre entiere. — Comme il m'est impossible, Monsieur, de satisfaire aujourdhui votre troisieme demande qui regarde Madame la Baronne de Rosencrone, a laquelle je vous prie de mander mes tres humbles respects, je vous prie de me permettre d'y revenir sitot qu'il me sera possible, et de repeter ici une ancienne verité, c'est, que je suis veritablement avec des sentiments de respect et d'attachement Monsieur

Votre tres humble et tres obeissant
Serviteur
Berger.

Kiel le 1 de Mars 1776.

Berger lægger her altsaa ikke Skjul paa, at i de 4 Aar, der var forløbne, siden Ulykken kom over ham, er Hjelmstjerne „næsten" den Eneste af hans tidligere store Omgangskreds i Kjøbenhavn, der har sendt ham et trøstende Venskabsord, og heller ikke dølger han, at de Beviser paa Agtelse og Deltagelse, der „mod Forventning" mødte ham i Aalborg og nu sidst i Kiel, kun har kunnet være ham et utilfredsstillende Surrogat for de Vidnesbyrd om urokket Hengivenhed og Medfølelse, han — men forgæves — havde gjort Regning paa at modtage ogsaa fra sin tidligere store Omgangskreds i Kjøbenhavn, ikke mindst fra de Mange, han havde ydet sin gode Tjeneste som Læge. Frikendt af sin egen Samvittighed giver han sin Harme over de gamle Venners og „Ligemænds" Feighed det stærkeste Udtryk og finder kun Forklaringen hertil i den Begrebsforvirring og Mangel paa Evne til at skelne mellem Ret og Uret, der var en Følge af hin Opløsning i alle Statens og Samfundets Forhold, som den „miserable aventurier" Struensee lagde Grunden til.

Den Sygdom, Berger kort før Brevets Affattelse havde gennemgaaet, nødte ham til gennem hele det paagældende Aar at søge sig fritaget for sin Embedsgerning; vel berører han Rekonvalescentens Velvære ved at føle Sundheden vende tilbage, men Livsglæde ved den „Skueplads", han er hensat til, maa han frakende sig, og i Foraaret 1779 opgav han som sagt det hele.

I sin Besvarelse af Hjelmstjernes specielle Forespørgsel tegner Berger sig dernæst som raadgivende Læge paa ret ejendommelig Maade. Han var den alsidig uddannede Kirurg, der med Mishag saa paa Tidens Degradation af Kirurgien og dennes Separation fra Medicinen, et Standpunkt, der, som J. Petersen har fremhævet, netop kom til Orde i den Tale til de Studerende, hvormed Berger tiltraadte sin Lærervirksomhed i Kiel, hvor han i skarp Modsætning til da raadende Anskuelser hævdede Nødvendigheden af, at disse to Discipliner vare forenede og dyrkedes af enhver Lægestuderende. Hans Frygt for, at de Medicinere, Hjelmstjerne mulig maatte henvende sig til, ensidig skulde se paa Symptomet Svimmelhed som det pri-

mære og behandle dette med narkotiske Midler uden at tænke paa Muligheden af, at det kunde være et sekundært Symptom, udgaaet fra Underlivsorganerne, røber en vis Mistænksomhed overfor d'Hrr. Medicineres diagnostiske Færdighed, og ret pudsigt er hans forsigtige Raad at lade et Vink falde herom som udsprunget fra Patienten selv, hvis Andre ikke skulde være faldet paa den Tanke. Hans ideelle Syn paa Lægekunsten som et sammenhængende Hele forklarer ogsaa hans Aversion for Tidens Skik og Brug, Tilkaldelse af en hel Stab af Læger om den Syge, et Onde, han antyder, har været følt af Mange, uden at der dog turde tales højt derom. — Endelig fremlyser af Brevets sidste Afsnit hans Despekt for den Videnskabelighed, der, udelukkende i Form af Dissertationer og Programmer, lagde sig for Dagen ved de tyske Universiteter; om det var retfærdigt at skære dem alle over en Kam, er vel tvivlsomt, men for hans Specialfags Vedkommende kunde sikkert Dommen ved det lille Universitet, hvor han maatte afslutte, neppe lyde anderledes.

Anmeldelser.

Karl Haff. Die dänischen Gemeinderechte. I. Theil. Almende und Markgenossenschaft. II. Theil. Die Feldgemeinschaft. Leipzig 1909. A. Deichert'sche Verlagsbuchhandlung Nachf. (G. Böhme).

Dette omfattende Arbejde skyldes Privatdocent ved Universitetet i Würtzburg Dr. jur. Karl Haff. Det kan kun være Danske en Glæde, at en yngre sydtysk Lærd vil tage Del i Arbejdet paa vort Lands Historie. Vi maa vist erkende, at der er et saadant Mylr af Opgaver indenfor vort Lands og Folks Historie, som endnu savne deres Belysning — dette har vel ikke mindst „Danmarks Riges Historie" vist —, at enhver Hjælp dertil maa være kærkommen. Forf. har da ogsaa fundet et rigtig godt Emne i Studiet af de agrariske Fællesskabsforhold i Fortid og Nutid. Og særlig har, i Modsætning til det egentlige Fællesskab i Bymarken, Retten til og Brugen af Almindingerne og Fællesskovene været lidet undersøgt. Ogsaa for Forf.s eget Hjemland kan Emnet have Interesse, idet endnu mange tyske Egne henligge under Besiddelsesforhold af middelalderlig Art, medens Danmnrk, som Forf. siger, forholdsvis tidligt mellem Europas Lande i det 18. Aarh. lykkeligt sprængte det gamle Fællesskab.

Forf. har taget fat paa Opgaven med udmærkede Forudsætninger og uden at sky nogen Møje. Han er vel bevandret i den nordiske Literatur og læser de nordiske Sprogs ældre og nyere Former med Lethed, han har medtaget mangfoldige Kilder til Belysning af det Emne, han omfatter, og det er kun sjældent, at man ser, at Bøger og Afhandlinger ere undgaaede hans Opmærksomhed, ligesom han med godt Udbytte har be-

nyttet Matrikelkontorets ældre Protokoller. Dertil kommer, at Forf. ikke blot søger paa alle Maader at belyse sit Hovedemne, han kommer ved hvert Skridt ind paa store Spørgsmaal, saasom Landets Bebyggelseshistorie, Folkets Bestanddele, Landets Inddeling, Jordernes Skyldsætning, Tolkning af mange gamle Udtryk, Spørgsmaal af økonomisk Art, Skovbrug osv. Tilsidst skildrer han Udskiftningstiden, og han fortæller om Nutidens danske Landbrug, Fællesmejerier, Andelsvæsenet, Kvægavlsforeninger, samt hvad der heraf kan læres til Nytte for det tyske Landbrug. Det har vel nok været en Fare for Forf., at han har dristig vovet sig ud paa for vidt et Omraade og stadigt villet drage store Linier; ungdommeligt Mod har han i hvert Fald ikke manglet og heller ikke en stor Trang til at gøre „Opdagelser".

En betydelig Plads i første Bind af Forf.s Bog indtager hans Bekæmpelse af, hvad jeg har udtalt i „Studier over Kong Valdemars Jordebog" om Kongens Ret til Almindinger og store Skove. Saaledes har jeg sagt: „Kongen ejer alt egentligt „audn", alle Overdrev og øde Heder" (S. 335). Her er det nu besynderligt, at Forf. oversætter „alle Overdrev" ved „alle Weiden" (S. 37). Dette er jo dog rent at forrykke mit Standpunkt, jeg har aldrig ment, at Kongen ejede alle Græsgange og Fælleder. Dem har jeg ikke kunnet betegne som „egentligt audn", og naar jeg umiddelbart efter Oredrev nævner „og øde Heder", vil det dog vel være klart, af hvilken Art Oredrevet tænkes at være. Tilmed billiger Dr. Haff N. M. Petersens Antagelse, at Oredrift (Overdrev) er sammensat med Ore, men Ore er jo en større, sædvanlig med Underskov begroet Strækning (Mandix), tør, sandig, ufrugtbar Grund, gold og stenet Jord (Rostgaard), i Skaane: stenig vild mark, bevuxen med små trän, enbuskar och ljung, eller: stor skog, urskog (Rietz). Der var mange Oredrev og Almindinger i Privates eller i Bykommuners Eje, og Forf. kender godt min Udtalelse derom i Stridsskriftet mod Paludan-Müller: „alle de Overdrev, som dengang (1231) ikke vare bemægtigede af Landkommunerne eller af Private, vare Kongens" (S. 56). Jeg

udtaler her tillige, at det kun kan afgøres for hvert enkelt Tilfælde, om et saadant Oredrev var Kongens eller ikke. Derfor er Forf. da ogsaa nødt til andensteds at tilføje, at jeg heller ikke har villet paastaa, at Græsgange ikke skulde kunne findes i Privateje (S. 46 f.). Forf. bør erkende, at han kæmper mod en Opfattelse, han tillægger mig med Urette.

Dr. Haff's Theori er nu den, at Almindingsskovene og Oredrevene i overvejende Grad vare i Landsbyernes Eje, og han søger at begrænse Kongens Ret saa meget som muligt.

Paa Jydske Lovs Sætning, at „Kongen ejer, hvad Ingen ejer", skal jeg ikke lægge særlig Vægt; det er klart, at den kun kan være en Hjælpesætning og i mange Tilfælde maa fordre en nærmere Begrænsning eller Forklaring. Men at der virkelig tilkom Kongen en Ret til Almindinge, fremgaar dog vel for det første af, at Kongen faktisk i alle Landsdele ejede en betydelig Mængde af saadanne, endvidere deraf, at K. V. Jordebog for Skaanes og Hallands Vedkommende flere Gange nævner som Konunglef „de andre Byer, dannede af Alminding", „alle Øer, som kaldes Alminding, og Landsbyer, opstaaede paa dem", „hele Skoven, som kaldes Alminding, og Byer, der ere dannede af den", „alle Øer, som kaldes Alminding".

Forf. paaberaaber sig fra sin Side Skaanske Lov 70 (IV. 6). Her staar: bo Mænd i By sammen „og have alle Alminding sammen, Skov eller Lyng eller andre øde Mark", da kunne de, som ville opdyrke noget deraf, tvinge de andre, som ikke ville dyrke, til Udskiftning; han slutter heraf, at det var Bymændene, som ejede Alminding, ikke Kongen. Her overser Forf., at Lovstedet jo slet ikke udtaler en almindelig Regel, men kun viser, at ogsaa Byer kunde eje Alminding („hvis de have Alminding"), hvad ingen vil bestride. Og endelig staar der i Jydske Lov I. 53, at i Almindings Skov ejer Kongen Jord og Bønder Skov, hvilket Forf. umuligt kan komme bort fra. Paa Grund af denne Konges Ret til Grunden i de mangfoldige Almindingsskove i Jylland er det ret forklarligt, at K. V. Jordebog kun nævner i Jylland som kongelige saa-

danne enkelte Skove, hvor Kongen tillige udelukker andre fra Benyttelsen. Dette kan jo dog ikke vække Forundring[1]).

Men ogsaa hvor Forf. behandler de enkelte Rettigheder over Almindingen, kommer han til at opstille urigtige Sætninger. Saaledes siger Forf. (S. 39), at efter Skaanske Lov 197 (XI, 12) har den, som hugger Træ i Almindings Skov, Ret til dette Træ Aar og Dag; efter den Dag har enhver Ret dertil, ikke Kongen alene. Nej selvfølgelig; har nogen Ret til at hugge i Alminding og han saa yderligere betegner det fældede Træ som sit ved „at skære af ved begge Ender", da har han ved sin Tildannelse og Mærkning tilstrækkeligt tilkendegivet sin Besiddelsestagelse og Træet forbliver hans, indtil et Aar er gaaet, men har han ikke inden den Tid ved at føre Træet hjem yderligere bemægtiget sig det, har han opgivet sin Ret, og da vaagner den lige Ret for alle andre. Tilstanden bliver da, som før Træet blev hugget og da enhver kunde tilegne sig det.

En Hovedbetydning vilde det have, om Forf. kunde bevise,

[1]) Forf. har vistnok Ret i, at Almænning ikke betyder „hvad der er alle Mænds Ejendom", saaledes som Professor Poul Joh. Jørgensen, Forelæsninger over den danske Retshistorie S. 134, har udtalt, derimod, hvad der staar til alles Benyttelse; men naar han tilføjer, at Jørgensens Opfattelse dog er et betydeligt Fremskridt fremfor den tidligere Grundregaletheori, kan jeg ikke se denne Forskel udtalt i Jørgensens Bog. Han antager, at i den ældste Tid opfattedes Alminding som Folkets Fælleseje, og at der da var fri Adgang til gennem Opdyrkning at grundlægge nye Landsbyer. „Fra et vist Tidspunkt af synes der imidlertid at være foregaaet en Forandring i Opfattelsen af Almindingen, idet man gennem Sætningen om, at hvad ingen Mand ejer, det ejer Kongen, naaede til at anerkende dennes Ejendomsret til alle de større sammenhørende Skovstrækninger o. lign., som ikke maatte siges at høre med til de enkelte Byers Fælled". En Følge af denne Opfattelse maatte blive, at „Adgangen til Opdyrkning af den for Fremtiden blev afhængig af Kongens Tilladelse". Dette er dog i Virkeligheden en Bestemmelse af Forholdene i det 13de Aarh., som svarer til mine Udtalelser og som ikke lader sig forlige med Haff's Hovedsætninger.

at i Alminding og paa aaben Hede enhver kunde tilegne sig Jord, uden at Kongen kunne gøre nogen Grundret gældende. De af Forf. anførte Lovsteder indeholde imidlertid ikke det mindste derom. Jydske Lov III. 68 omhandler, at nogen ved Hedebrand forvolder Skade paa anden Mands Besiddelse og saaledes ogsaa paa hans *urctæfang*. Dr. Haff (I. 14) oversætter dette Ord ved en paa Heden indvunden individuel Ejendom, men det er sikkert urigtigt. Der staar — i Flensborg Haandskriftet af Jydske Lov — at man kommer til at brænde „manz urctæ fang up swa sum ær liung æth torf", og de to her nævnte Eksempler vise afgjort bort fra dyrket Jord. Andre Haandskrifter have Urtæfang, men til Forsvar for hin Læsemaade kan anføres, at et jydsk Brev af 1495 nævner en Del Gods med deres Tilliggende, „Ager, Eng, Skov og Mark. Fiskevand og Fægang, Yrke Fang og Brænde Fang, Vaadt og Tørt" (Danske Mag. VI. 196). Dette Brev viser imidlertid atter, at her ikke kan være Tale om indvunden Jord; der maa sigtes til en Brugsret eller til at man vinder noget ved at *yrkjæ*, at arbejde. I sin nylig udkomne Undersøgelse over Flensborg-Haandskriftet af Jydske Lov, hvilket iøvrigt erklæres for ikke at være „noget godt Haandskrift", udleder Docent V. Dahlerup Ordet af det nævnte Verbum *yrkjæ*, men han fortolker rigtignok Lovstedet som handlende om Brand af saadanne „Dyrkningsprodukter" som Lyng eller Tørv[1]). Saaledes kan dette Lovsted her slet ikke benyttes, som det er sket af Forf. I et Brev af 1554, der indeholder en lignende Remse som Brevet af 1495, staar der „Urthefang, Hede og Mose" (ib. 158). I en Dom af 1537 nævnes ogsaa „rette Feldt, Forthe oc Yrthefang, att hans Rethedt thermett er mett andre Eyghere i thett samme Stedt e saa gott", men altsaa atter en fælles Benyttelsesret, ikke en individuel Ejendom (Gl. Domme II. 6).

Hvad Forf. iøvrigt anfører om enhvers Ret til at bemægtige sig Jord paa Alminding, savner ganske Holdepunkter[2]).

---

[1]) Nordisk Tidsskrift for Filologi 3 R. XVII. 44.

[2]) Forf. (S. 44 f.) nævner A. Sunesøn 103, d. e. Skaanske Lov 175.

Naar Forf. behandler Gribsjord som en Del af Almindingen, der af de enkelte er indtaget til Dyrkning, er dette heller ikke rigtigt. Forf. siger med Rette, at Gribsjord ikke forekommer før det 16. Aarhundrede, men hvorfor vil han saa bringe den i K. V. Jordebog nævnte Gripscogh (d. e. Manden Gribs Skov) i Nordsjælland i Forbindelse dermed, tilmed da de paa dennes Grund opstaaede Byer vare Kongens og, som Haff selv bemærker, ikke fulgte Reglerne om Gribsjord. Gribsjord laa sædvanlig indenfor Byens eller Bymarkens Omraade, men faldt ikke ind under den rebdelte Jord. Det var Jordstykker, som laa tæt op ad Agerlandet og som derfor lettelig af en Dyrker kunde inddrages under hans Lod; det var ikke blevet medtaget under Rebningen, fordi det var af ringe Omfang eller Beskaffenhed. Saaledes udtaler i en Dom en Mand, at „nogle Balker", han har pløjet til sin Ager, er Gribsjord; i en anden Dom hævder en Mand, at han har nogle Møller med Dam og Damsbond ved Skøde, og at det ikke er „nogen Flaskejord eller Griffsjord"; Flaske betyder Flig, Strimmel. Gribsjorden laa hen uden Grænsemærker, og regnes derfor til „ukendt Jord", men blev Bymarken skiftet paa ny, gik den, selv om nogen havde pløjet Jorden, ind under den fælles Jord[1]). Ingen turde bemægtige sig Gribsjord, og var det sket, maatte den opgives, jfr. Rougsø Herreds Justitsprotokol 6. August 1674: ingen i Karreby maa befatte sig med Grib eller fælles Jord, som findes nogensteds enten paa Karreby Mark eller dér i By, enten at age i Gaard til Gødning eller anden Gavn og Brugelighed at tilegne, førend han faar Samtykke dertil eller faar sin Lod og Del deraf tilskift.

Saaledes kan ingen ved Opdyrkning tilegne sig Jord, som hørte til Hede, Fælled, Alminding, Oredrev, uden at have Ejerens, Byfællernes eller ogsaa Kongens Tilladelse hertil[2]).

---

om at en Bys Mark støder mod en anden Bys Fælled, ligesaa Eriks Sjællandske Lov III. 8, der omtaler „nokær the oræ ær mangæ men aghæ lot i". Men heraf kan jo da intet bevises.

[1]) Rosenvinge, Gamle Domme I. 261, III. 20, 249, IV. 108.

[2]) Forf. skriver (I. 57), at endnu 1593 synes Bornholmerne uden Øvrighedens Tilladelse at have ryddet Jord paa Almindingen,

Den samme Retsregel findes i Sverige og Norge. Nybyggeren paa en Herreds-Alminding maatte i Sverige allerede i en tidlig Tid have Herredets Tilladelse, ligesom Kongens Tilladelse paa Kongens Alminding, og i Norge var Kongen Herre over alt ubygget [1]).

Det er ved alt dette en Iagttagelse, som Forf. ikke har gjort og som dog har sin store Interesse, nemlig den Uvilje, hvormed man i alt Fald siden Middelalderens senere Aarhundreder har set paa Nybygder og nyt Lands Indtagen under Ploven. Saaledes hedder det i de skaanske Privil. 1481 art. 4, at de, som have bygget Gærde paa Kongens Alminding og gjort Enemærke, skulde afbryde det, og 1546 faar Stig Pors Brev om, at der ingen maa „bygge eller indtage paa nogne Kongens Almindinge eller Hede, som udlagte ere udi Torne Herred, og skal have Befalinge paa at tale dem til, som allerede have bygt derpaa" [2]). 1570 befaler Kongen, at Aasborg Gaard i Oksie Herred, der skal være bygt „paa Kronens Alminding Lindholms Ladegaard" og være til Skade for Bønderne i Uglerop, skal nedbrydes, men Bønderne saa svare den halve Tønde Smør, der hidtil svaredes af Aasborg (Kanc. Brevbøger 1. Juli 1570). I Fyns Vedtægt 1492 art. 10 hedder det: „hvo, som haver ryddet Alminding, nyder ej mere end som ham falder udi Del og udi Reb og Raft, og ingen Mand rydde herefter uden alle Ejeres Tilladelse". Borgmester og Raad i Nykøbing paa Mors bestemte 1460, at den Mand, som pløjer Hedejord, nyder den, saa længe den vorder rødden, som er eet Aar, men senere kun saalænge den bruges med

---

og han henviser i Anm. til Hübertz, Aktstykker 513 f. og de Bornholmske Artikler af 1499 i Geheim. Aarsb. V. 84. Efterser man disse Kilder, vil man finde, at de kun tale om, at Skovene ere blevne forhugne.

[1]) Kreüger, Agrariska förhållandenas utveckling i Sverige 50 f. Hjelmérus, Jordeganderättens historia, Lunds Universitets Årsskrift XX. 53. Brandt, Norsk Retshistorie I. 241 ff. Taranger, Den norske Rets Historie II. 187. Haff I. 43, 59.

[2]) Danske Mag. 4 R. I. 240. Samtidig stævner han Hr. Holgers Enke, fordi hendes Mand lod bygge nogle Gaarde og Bol paa Kongens Alminding imod Kong Frederiks Forleningsbrev (ib. 239).

Korn og Gødning; gaar et Aar hen uden dette, kan en anden nytte Jorden med Korn og Gødning mod at gøre den, som pløjede, Fyldest for et Aars Pløjning [1]).

Grunden til, at der lagdes saa stærke Hindringer for Opdyrkning af Alminding, var vel den store Betydning, som Græsning og Kvægavl paa de Tider havde i Forhold til Agerbruget. Paa enhver Indskrænkning af det Omraade, hvorpaa Kvæget kunde gaa, saa man med Uvilje, og jo tættere Landsbyen blev bebygget ved, at Gaardene deltes eller en Medarving fik Del i Gaarden, eller over Hovedet ved, at Jorddyrkernes Tal steg, desto flere var der, som ønskede Kvæghjordens Tal forøget. Endelig var der saa stor Trang for Dyrkere af det allerede til Agerbrug optagne Land, saa mange „øde Gaarde" uden Dyrkere, at Opgaven først og fremmest maatte være at faa dette Gods „besat".

I sin hele Udredning af Ejendomsforholdene har Forf. været ganske særlig uheldig, naar han tre Gange opstiller *Alment* som Benævnelse for Købstadmarken (I 43, 50, 206, og Registret: Stadtalmende). Der staar i Priv. for Odense 1477 § 1, at Stadens Frihed skal række saavel inden Stadens Værn og Havlværk som inden dens Markeskjel, „som almenth kalles bierk eller vicbelle". Forf. opfatter *almenth* som et Hovedord og som Navn paa Bymarken, hvilken han saa atter forblander med Byomraadet (Weichbild), hvorfor han i et af Citaterne simpelthen lader de tre sidste Ord udgaa. Meningen er jo imidlertid, at Byens Omraade *alment*, d. e. i daglig Tale, kaldes Birk eller Vibel (jfr. Kalkars Ordbog). Haff er saaledes bleven vildledet af, at Almende paa Tysk betyder Alminding, og han er kommen til at halshugge Sætningen, hvad der bliver dobbet uheldigt ved de store Resultater, han bygger derpaa, om Købstæders formentlige Opstaaen paa Almindinge.

Det vil ses, hvorledes Forf. i det Hele paa mange Maader vil begrænse Kongens Ret og udvide „alle Mænds", men hans Tolkninger ere ofte ret forvredne. Saaledes har han mærkelig

[1]) Dueholms Dipl. 123. Brevet stadfæstet af Frederik I. 1528 (Registranter 192).

misforstaaet de gamle Loves Regler om Kongens Ret til Hvaler (S. 38 f.). Efter hans Opfattelse skulle Hvaler, Delfiner og andre store Fisk tilhøre enhver Finder, saa længe denne ikke har skaaret et Stykke af dem, thi fra dette Øjeblik blev de Kongens. Dette lyder højst besynderligt. Forf. har ikke kendt min Afhandling her i Tidsskriftet (7 R. VI. 115 ff.) om dette Emne; idet jeg henviser til denne, skal jeg her kun bemærke følgende. Det er alene de meget store Fisk (altsaa ikke Delfiner), som blive Kongens, og her kommer Sætningen frem om Kongens Ret til det, der er for stort for den enkelte („storæ fiskæ thær man ma æi bæræ"). Forf. lader den strandede Delfin tilkomme Kongen, skønt Jydske Lov udtrykkelig regner Marsvin og Sæl til dem, som man kan bære og som ikke ere Vrag. Forf. ser ikke, at Stør, der er en mindre Fisk, af en helt anden Grund, nemlig som Kostbarhed (*görsum*), tilfalder Kongen. Mest besynderlig er dog Forf.s Forestilling om, at Hvalen først bliver Kongens, naar Finderen har taget det mindre Stykke af den, der tilkommer ham i Findeløn. I Erik Sj. Lov III. 62 hedder det: naar hint Stykke er taget, „tha ma ængin sithæn af takæ, for thy at thær star tha konungs marc a". Hvalen har nu faaet et Mærke paa sig om, at en har fundet den, har taget sin Findeløn og efterkommet sin Pligt til at melde Strandingen til Kongens Gaard, og den, som senere kommer tilstede, tør intet tage. Det er ikke Finderen, som skænker Kongen Dyret, han har til ingen Tid Ret til andet end en Findeløn, Hvalen er selvfølgelig fra første Færd Kongens.

Megen Interesse frembyder Stykket om Fællesskabet mellem flere Landsbyer indbyrdes (S. 73 ff.). Her har Forf. taget fat paa en Opgave, som det var vel værdt at fordybe sig i, og han har benyttet de i Rentekammerarkivet bevarede Skov- og Græsningstaksationsprotokoller. Paa et Kort over Nordøstsjælland, der er medgivet Bogen, har han ved Linier forbundet de Landsbyer, mellem hvilke der bestod et Fællesskab om Benyttelsen af Skove og Oredrev. Vi faa her en Række Oplysninger om Omfanget af Byernes og deres Gaardes Ret. Han viser, at flere Steder et bestemt Grundtal var raadende, til

Eks. at enhver Gaard kunde sende tre Køer paa Græs, medens paa andre Steder Størrelsen af Gaardens Hartkorn var det afgørende. At Størrelsen af Enhvers Lod i Bymarken bestemte hans Andel i Brugsretten, var dog, som Forf. rigtigt viser, Hovedreglen rundt om i Danmark. Forf. burde her have undersøgt, om ikke de faa Tilfælde, hvor det hedder, at „ingen skal have mere end den anden", simpelthen ere foranledigede ved, at Gaardene ere lige store. Et sydtysk Forhold staar ham imidlertid for Tanken. I Schweiz og i Allgauer Bjergene samt i Tirol kan man jævnlig finde, at ikke Gaardens Størrelse er det bestemmende, men at alle Besiddere have lige Ret. Og han finder nu, aabenbart som en Rest fra Urtiden, det samme Forhold i Eriks Sj. Lov II. 56. Her staar: Æn um scoghæ skiftæ tha ma thet ey sva gangæ æfti sol fallit sum toft ær, for thy man takær oftæ then værstæ scogh oc læggær ofnæ then bæstæ, oc gør swa til iafnæth then lot hvær fangær i scoghæn ær, tha ma han sin hæfth thær a at kummæ oc tho til iafnæth viht annær. Her tolker Forf. atter urigtigt. Lovstedet udsiger kun, at man deler Skoven uden Tanke om Gaardens Beliggenhed i Byen, uden Hensyn til Solfald eller Verdenshjørner; man deler ikke Skoven i „Skifter", som hver for sig udloddes i Dele til alle, man stræber alene efter, at alle de, som ere lige berettigede, faa lige Lod, og danner Lodderne efter frit Skøn uden Hensyn til Beliggenhed. Lovstedet taler altsaa alene om de topografiske Forhold, ikke om Kvotadelingen.

Men vi fortsætte videre med Dr. Haffs Oplysninger om de nordsjællandske Forhold. Han undersøger, om disse Fællesskaber omfattede Byer i forskellige Herreder, og han hævder, at dette som Regel ikke er Tilfældet (S. 98 ff.). Nu viser imidlertid Kortet, at der i Landskaberne Nord for København findes 12 Tilfælde af saadant Fællesskab, og at i 4 af disse Herredsgrænsen er overskredet. Til de to af dem vil Forf. ikke tage Hensyn, da Byerne formentlig ere af nyere Oprindelse (deres Navne ende paa -rød, -torp), de 2 andre betragter han som Undtagelser. Men imellem 12 Tilfælde ere 2 (+ 2) Afvigelser dog Opmærksomhed værd, og saa betænker

Forf. ikke, at 7 af disse Grupper ligge saa fjernt fra Herredets Grænser, at de i den Henseende slet ikke kunne komme i Betragtning. Det er derfor rettest at sige, at disse økonomiske Forhold vare ordnede uden Hensyn til Herredsgrænsen[1]).

Dr. Haff gaar derefter over til at betragte Forholdene i Jylland. Han genfinder her i Landet Nord for Limfjorden Fællesskaber af samme Art som de sjællandske; Byerne have Fællesgræsninger sammen i Skove og Heder. Anderledes blive Forholdene derimod Syd for Fjorden, Skovene er her som Regel i Privates Eje, eller ogsaa tilhøre de Kronen. Det slaar nu Forf., hvordan den Modsætning, han saaledes har paavist mellem Sjælland og Jylland, stemmer med Saxo's Fortælling om det Salg af Skovene, som Svend Tveskæg maatte skride til for at skaffe sig den fornødne Sum til at kunne løskøbes af Fangenskabet. Skaaninger og Sjællændere købte sig ved sammenskudte Midler Fællesskab i Skovene, medens det i Jylland var de enkelte Familjer, som erhvervede dem[2]).

Nu vil jeg gerne tro, at der her er en Forskel mellem Dele af Jylland og Sjælland, og at Forf. har givet et Bidrag til Belysningen deraf. Men for Vendsyssel gælder Forskellen altsaa ikke; fra Ringkøbing Amt mangle alle Oplysninger; for de østlige Landskaber Syd for Limfjorden gælder det kun, at der ikke var et Fællesskab mellem *flere* Byer om et Græsningsomraade, og efter Forf.s egen Oplysning fandtes i Viborg Amt mange Skove i Landsbyers Eje. Naar endelig Forf. gaar endnu videre i sine Slutninger og tror, at han har paavist, at

---

[1]) Besynderligt er det, at Forf., som selv rigtigt angiver, at -lev sammensattes med Personnavne (S. 99), dog tolker 2 Byer Herlev som Lev, der tilhørte Herredet (S. 99). Lige saa ugrundet som det er at gøre disse Byer til Undtagelser fra Reglen, lige saa vist er det, at Navnenes gamle Former tale imod en Sammensætning med *hæræth*. Forstavelsen lyder altid Her-, som er et bekendt Personnavn.

[2]) Saxo 492: nunc publice, nunc privatim saltus ac nemora venditabat... Enimvero Scani ac Sialandenses communes sylvas publico ære comparaverunt. Apud Jutiam vero non nisi familiis propinquitatis serie cohærentibus emptionis communio fuit.

der i forhistorisk Tid fandtes en Adel med bestemte Forrettigheder til de store Skove fremfor almindelig frie Mænd, — atter med sydtyske Forbilleder for Øje — maa man dog vel spørge, om Ejendomsret bliver en „Forret", fordi den tilkommer en Adelig, og om ikke en Landsbys Beboere, der i Fællesskab eje en Skov, nyde netop den samme „Forret" [1]).

Saaledes er det idelig store og vigtige Spørgsmaal, hvormed Forf. giver sig i Lag. Han hævder ogsaa — i Overensstemmelse med P. Lauridsen — at man før det gamle Solskifte har kendt en Deling af Bymarken i Bol som sammenhørende Dele, hvori kun bestemte Gaarde havde Lod (Bolsbrødre), medens andre Gaarde vare lodtagne i et andet Bol osv. Det forekommer mig ikke, at Forf. har bragt nye Bidrag til Løsning af dette Spørgsmaal [2]), og de faa Eksempler paa en saadan Ordning, som findes, kunne lige saa vel opfattes som Undtagelser, uden at noget peger paa, at de ere Levninger af en ældre Ordning.

---

[1]) Forf. paaberaaber sig, at i Følge Roeskilde-Anonymen de mægtige Familier besad en Ret til Skovene, indtil Harald Hens Love indførte en anden Ordning. Men Forf. fortolker atter Kilderne urigtigt. I hin Krønike læses: hic [Harold] silvas a solis potentibus obsessas communes fieri jussit (Scr. I. 378), og potens, er den, der sidder inde med Magt som Konge, Jarl eller Øvrighed, se samme Krønike umiddelbart foran S. 378, Saxo 563 f., J. Olrik, Den ældste Danmarkskrønike 24, Steenstrup i Hist. T. 8 R. I. 8 f.

[2]) Naar Koldingske Reces art. 14 taler om Trætte mellem „Rensbrødre eller Bolsbrødre", skal dette „tydelig" vise, at Bolet var skilt fra Nabobolet ved en Agerren (II. 18). Slutningsmaaden er urigtig, men den er karakteristisk for Forf. Dr. Haff har lige saa lidt Ret til her at lade „eller" angive en Identitet, som andensteds (I. 34) at lade det betegne en Modsætning. Han udtaler om Eriks Sjæll. L. III. 12: hauær nokær man luct han [vægh] ællær mæth gardh ællær mæth diki ællær mæth haghæ, at der ved de her nævnte tre Ord maa være angivet „en Modsætning" mellem gardh (der künstliche Zaun), diki (der Damm) og haghæ (der natürliche Zaun). Jeg formoder, at Forf. ved det sidste forstaar det levende Hegn, modsat Stengærdet eller Stavergærdet. Men hans Bestemmelser ere alle tre urigtige. Naar Sk. L. 193 (XI. 8) siger: hagha ma æi man hoggæ i an-

Mon det dog ikke var bedre i Stedet for disse mange store Slutninger at paavise sikre Kendsgerninger, selv om de foreløbig ikke tage saa vidt et Sigte. Forf. omtaler ved en enkelt Anledning, hvordan jeg i Stedet for alle Haande gættede Theorier har anbefalet „at vente", og man føler, at Dr. Haff for den enkelte Gangs Skyld har sagt: „ja jeg gør det, men jeg gør det nødigt". Det forekommer mig dog, at én sikker Iagttagelse er mere værd end ti Hypotheser paa Taget. Overfor en Forf., der viser saa megen Kraft og opfindsom Kløgt og som saa ufortrødent og udholdende har taget fat paa at belyse et fjernt Lands historiske Forhold, er det ikke behageligt at skulle fremsætte saa mange Anker; men paa den anden Side maatte de mange Paastande, der findes i denne Bog, belyses efter deres virkelige Værdi. I den friske Maade, hvorpaa Forf. har sat en Mængde Spørgsmaal under Prøvelse, ligger imidlertid allerede en betydelig Fortjeneste. Dr. Haffs Undersøgelser ville sikkert lokke Andre til at give sig i Lag med de her behandlede Opgaver; han har endvidere sammenstillet saa mange Oplysninger om de ældre Tiders agrariske Forhold, Dyrkningsmaader og Skovbrug, at der sikkert vil kunne drages god Nytte deraf for Kendskabet til Danmarks indre Tilstande. *Johannes Steenstrup.*

K. Rhamm. Ethnographische Beiträge zur germanisch-slawischen Altertumskunde. Erste Abteilung. Die Grosshufen der Nordgermanen. 1905. — Zweite Abteilung. Urzeitliche Bauernhöfe in germanisch-slawischem Waldgebiet. Erster Teil. Altgermanische Bauernhöfe im Übergange vom Saal zu Fletz und Stube. 1908. Braunschweig (Fr. Vieweg u. Sohn).

Alene ved at høre disse to Bøgers Sidetal nævnt — 1. Bind 868 Sider, 2. Bind 1150 Sider, — vil man faa en Idé

---

nærs manz hæghnæthe skoghe, betyder haghi en af fældede Træer indhegnet Plads (Schlyter: genom träns undanrödjande och stängsels upprättande). Diki betyder dernæst i det gamle Sprog ikke Dæmning eller Vold, men Grøft (se Lund, Kalkar). Endelig omfatter gardh mere end det døde Hegn (jfr. Gaardbryder, Gaardgang, Gaardsmutte).

om, hvilket omfattende Arbejde her foreligger; det kan tilføjes, at det sidste Bind indeholder 152 Afbildninger og 2 Tavler. Til det ydre Omfang svarer Bøgernes omfattende Lærdom; de vidne om meget indtrængende Studier og bygge paa personlige Iagttagelser og Erfaringer, vundne ved vidtstrakte Rejser. Forf. er fortrolig med mange Sprog, germanske, romanske og slaviske, og med disse Sprogs Former baade i ældre Tid og i Nutiden, saaledes ogsaa med de moderne Dialekter, hans Gengivelse af de nordiske Kilder er rigtig, og de ere vel forstaaede. Til al den hidhørende Literatur har han et udstrakt Kendskab.

Det første Bind omhandler den nordgermanske Landsby, Fordelingen af dens Jord og dernæst forskellige Smaabønders og ikke jordejende Dyrkeres Stilling; det redegør for de Enheder, som have været anvendte ved Jordernes Maaling og Vurdering, saaledes i England Hide og Carucate, i Danmark Bol, i Sverige Attung. Forf. fordyber sig i de gamle Flademaal for Agrene (som Morgen, Jard), og i et Slutningskapitel gennemgaar han Standsklasserne hos Angelsachserne og deres Forhold til Markjorden. Allerede denne Redegørelse for Indholdet vil vise, at dette Bind noget mangler Enhed, og det er da ogsaa nærmest fremkommet som en Indledning til det næste Bind. Forf. har haft Trang til at klare sin Stilling overfor mange af de saa stærkt omstridte Spørgsmaal af Oldtidens Agrarvæsen. Det er hans Hovedopgave at forstaa Bøndernes Bygninger, men derfor er det til Eks. af Vigtighed for ham at forstaa Driftens Størrelse, og han paaviser, hvordan de danske Bol ere store Enheder, der dreves med et Plovforspand af 8 Okser, og at de svare til 3—4 tyske Hufen; først senere blive de kløvede, saa at en Gaard kun havde en Fjerding, en Otting Jord. Uagtet Forf. erklærer, at han paa disse Omraader ikke er særlig Fagmand, vil Ingen læse hans omhyggelige Undersøgelser uden at erkende, at han har gransket med stor Grundighed og besidder en betydelig Viden, ligesom at der rundt om er fremsat mange træffende Bemærkninger og fremdraget Oplysninger af Nytte. Kun er Fremstillingen grumme tung og mangler ganske Overskuelighed; man føler

sig stadig usikker om, hvad de enkelte Undersøgelsers egentlige Formaal er, mange Gange har man ogsaa Tvivl, om Forf. har set rigtigt paa Sagen.

Værkets Tyngdepunkt ligger altsaa i det næste Bind om Husbygningen, og vi skulle forsøge at redegøre for dets Formaal og Indhold.

Rhamm begynder med at skildre det ejendommelige oldsachsiske Hus. Træder man ind ad Gavlvæggens store Port, kommer man til en rummelig Hal, hvis bageste Del begrænses af en høj Væg, der oprindelig dannede Bygningens Afslutning. Paa Siden indfattes Rummet af en Række Egestolper, i en 7—8 Fods Afstand fra hinanden, derved opstaar en rummelig Midtdel (Dilen) og saa to smalle Sidedele, hvor Kvæget staar i Baase med Hovederne ind mod Midten. I Salens bagerste Dele mangle Egestolperne; her strækker sig et Rum gennem hele Husets Bredde; det er det egentlige Beboelsesrum for Familjen, det hed Flet — et Ord, som vi kende fra vore Provinslove og endnu anvende i „at fledføre" — i Midten staar frit den aabne Arne, ved hvilken Beboerne samles og fra hvilken man kan have Øje med den hele Bedrift. Det høje Tag over den hele Bygning er et Sparreværk med Hanebjælker. Saaledes omtrent maa man vel beskrive Grundformen af denne Husbygning, selv om mange Afvigelser forekomme.

Alt forbindes til en saadan centraliseret Helhed som den, der findes i den treskibede Basilika, og Huset er i egenligste Forstand, hvad Forf. kalder en Enbygning („Einbau"). Om det sachsiske Hus udtalte allerede for halvandet Hundrede Aar siden Justus Möser: „det er ældre end vor Historie, saa gammelt som Folket selv", og i den tyske Videnskab opfattes det som ægte hjemlandsk. Herimod er der dog rejst Tvivl af enkelte, saaledes af Meitzen, der antager det udviklet af keltiske Forbilleder, som man kender dem fra det store Familjehus fra det gamle Wales. Forf. bekæmper denne Antagelse med gode Grunde; han mener, at Husformen stammer fra den oldtyske Sal. Herved er nu dog at bemærke, at der kun findes faa historiske Kilder eller levnede Bygninger, som kunne oplyse om denne Sal, og at man væsentlig har maattet

fremstille den ad analogisk Vej efter Beskrivelserne af Nordens Sale eller Haller.

Som hørende sammen med det sachsiske Hus opstiller Forf. den Husform, som han kalder den cimbriske, og som han finder dels i Ditmarsken, dels i Sønderjylland. Ogsaa her møder os en „Einbau". Huset, der rummer Beboelse, Lo og Stald, er som det sachsiske én Langbygning, ogsaa her findes Tærskelo i Midten, og Hestene fodres fra Loen, i begge Huse bliver Sæden anbragt paa Loftet under Taget.

I det andet Afsnit behandler Forf. først den oldnordiske Sal eller Hal, den Bygning, som Eddadigterne beskrive; den har kun den ene simple Indretning *flet,* der tjener baade til at sidde paa og til at sove paa. I Eddaerne er der endnu ikke Tale om Stofa. Vi skulle ned i Sagatiden (1000—1250), førend vi træffe *stofa,* Familjens egentlige Værelse. Stofa, ved hvilken Forf. dvæler i det tredie Afsnit, maa efter hans meget interessante Undersøgelse antages opstaaet af Badstuen. Til Stofa hørte nemlig som en karakteristisk Bestanddel *pallr,* en Forhøjning. Allerede Sophus Bugge pegede paa, at dette Ord var af fremmed Herkomst og vist det slaviske *pol.* Forf. viser nu, hvorledes der i alle lillerusiske eller hviderussiske Huse findes ved Væggen tæt ved Ovnen *pol,* en Forhøjning til Knæhøjde, som tjener baade til at sidde og at ligge paa, og han gør opmærksom paa, hvor nødvendig en Forhøjning maatte være i de nordiske Stuer til Dampbade, for at man i større Højde fra Gulvet kunde faa den stærkere Hede, hvad der er kendt fra de finske og russiske Badstuer. Fra at være en særlig Bygning med særlig Indretning blev Stofa efter Haanden den egentlige Bolig, saaledes at den i Begyndelsen bestod ved Siden af de ældre Tiders *höll* eller *salhús* (eller *sal*); af disse var Salen den almindelige Bolig for den frie Mand, medens Hallen var Fyrsternes eller de Ædelbaarnes rummeligere og statelige Bygning, begge hed ogsaa *eldhus,* som enhver med Arne forsynet Bygning. Vi skulle iøvrigt ikke komme ind paa hans udførligere Redegørelse for det oldnordiske Huses Historie. Forf. slutter sig for nogle Forholds Vedkommende til Gudmundssons Fremstilling, medens

han i andre giver Nicolaysen Ret i hans Opfattelse eller hævder et selvstændigt Standpunkt.

Det fjerde Afsnit fører os langt mod Syd og Øst til Egne, man ikke havde formodet, idet Forf. skildrer paa et Par Hundrede Sider „den sydbajuvariske Bygning i sine skandinaviske Forbindelser". Her er Tale om de ejendommelige Dobbelthuse i Sydtyrol, Salzburg, Kärnthen, Steiermark, i Landskaber, der gaa lige fra Schweiz's Grænse til Ungarns, og Forf. har sammenfattet Typen under det ethnografiske Navn „sydbajuvarisk". Dette Dobbelthus er efter hans Opfattelse i Virkeligheden ogsaa en Enbygning; det har Døren paa Gavlsiden og maa antages opstaaet af en Hal samt et Forhus eller en Svale. Man har tvedelt Huset paa lignende Maade, som man i Skandinavien afdelte den bageste Del af Huset til at være et Spise- eller Sovekammer.

For nu at forklare Ensartetheden af de nordiske og disse alpine Husformer maa Forf. tænke sig, at Typen hidrører fra germanske Folkestammer, der have været bosatte i disse Egne. Han finder da ogsaa, at disse Landsdeles Beboere skille sig ved mange Forhold fra de nærmest Nord eller Syd for dem boende Folk, om de end maaske tale samme Sprog. Han finder Afvigelser og Særegenheder i Beboernes Udseende, Holdning, Naturel og Sæder; deres Arbejdsmaade er en anden, ligesaa deres Agerdyrkningsredskaber, deres Plove, Gærder, ja Brødets Art og Farve. Han ser i Befolkningen Rester fra Folkevandringstiden af Goter, Ruger eller Heruler.

Forf. lægger paa sin lange Vandring en forbavsende Kundskab for Dagen, og man maa anerkende hans store Omhu for at undersøge hver Enkelthed i Konstruktion, Materiale, Anvendelse, Navne osv. Men det vil ses, at Forf. ogsaa i høj Grad stoler paa de „ethnografiske" Slutninger, han har den Overbevisning, at Bondens Husformer, Bohave, Redskaber osv. holde sig uforandrede i Aartusinder og til Eks. i mange Henseender have større Betydning end, hvad man kan udlede af Dialekter. Flere Steder faar denne Tro ret ejendommelige Udslag. Forf. kan se paa Angelboerne i det nordlige Angel, at de have en engelsk Type; den brune Anglerko giver

en ethnografisk Traad ved sin Modsætning til den jydske sorthvide[1]), og Frisernes Øfaar ere ganske ensartede med visse engelske. Den skønne Del af Befolkningen i Normandie er oldsachsisk, medens den mindre skønne Del er nordisk.

Forf. gaar endvidere stadig ud fra bestemte ethnografiske Forudsætninger, eller disse afspejle sig i hans Synsmaade. Saaledes tvivler han ikke om, at de Angler, der erobrede England, kom fra Landet Nord for Slien, skønt der herimod kan fremsættes de vægtigste Grunde, og skønt ikke blot svenske og danske, men flere tyske Forskere opfatte Egnene ved Saale, hvor der vitterligt boede Angler, som deres Hjemland[2]).

Men det vil ogsaa ses, at Rhamms Slutninger jævnlig drages paa Arkæologernes „typologiske" Maade. Han betoner stærkt, hvad der er det grundejendommelige i hver Form, det egentlig typiske for den, han viser, hvordan Genstandene efter deres Indretning og Udseende nødvendig maa have undergaaet denne bestemte Udvikling og ingen anden, og her vil maaske Læseren ikke altid bøje sig for Slutningens bindende Magt. Man vil spørge, om ikke nøgterne Studier i gamle Regnskaber og Protokoller vilde kunne føre til sikrere Resultater. Vi skulle nævne et enkelt Eksempel. Forf. vil hævde at den firlængede, sammenbyggede Gaard med sin Gaardsplads i Midten, er ældgammel i Danmark, og særlig, at den fandtes langt tilbage i Middelalderen. Desværre have vi jo saa at sige intet Vink om

---

[1]) Rhamm angiver, at man i Følge H. N. A. Jensen (Angeln S. 55) siger i Angel: I [læs: Æ] vanter Brød (engelsk: I want bread). men i Jylland: mig fatter [fattes] Brød; ifølge Hagerup og Kok bruges i Slesvig vante i Reglen kun personligt. Nu findes ganske vist *vanta*, at fattes (upersonligt), i Oldnordisk, og Skeat udtaler endog, at *want* er gaaet fra Dansk over i Angelsachsisk og Engelsk, men — siger Forf. I. 566 — hvoraf kommer det, at det mangler i Dansk og netop optræder igen i Slesvig? Forf.s Spørgsmaal er overflødigt: Dansk „vanter" slet ikke Ordet, saaledes som det vil kunne ses af Molbechs Dialektleksikon: „hvad vanter Du?", „vi vante Flesk;" fra Østjylland, fra Ribe og Viborg Stifter, fra Bork Sogn ved Ringkøbing Fjord.

[2]) Eller ogsaa, som H. Jellinghaus (Anglia XX. 257 ff.), Egnene ved øvre Weser.

Bøndergaardenes Indretning og deres Bygninger i Middelalderen, men skulde man drage Slutninger af de ubestemte Udtryk i Skøder og andre Breve (Gaarden med alle dens Bygninger osv.), vilde man dog vel snarest tænke sig flere forskellige, selvstændige Bygninger[1]). Naar der en enkelt Gang nævnes 4 Huse paa en Gaard, peger dette Udtryk jo netop ikke paa en Sambygning[2]). Forf. anfører — efter P. v. Möller — hvordan 1504 en sjællandsk Bonde, der er sigtet for Tyveri, indeslutter sig i sin Gaard som i en Borg og forsvarer sig med væbnet Haand, men i vor Tid har man jævnlig set, at Forbrydere eller Afsindige benyttede et enkelt Hus som en Fæstning, og hvis Forf. havde kendt det originale Brev, vilde han have set, at det slet ikke lader sig anvende som Bevis for hans Antagelse[3]). De Bygninger, som tilhørte Landboerne

---

[1]) Enken Gro giver 1268 ved sit Testamente til sin Søster: curiam meam in Budorp . . exceptis duobus longis rathelangi, que sibi non dedi. Nam illud rathelang ad occidentem curie confero monialibus in Alburg, illud vero, quod stat ex opposito, monialibus in Hunslund (Erslev, Testamenter 15). Disse to Raalinger (Stuehuse), der staa Vest og Øst for Gaarden og gives til forskellige Nonneklostre, maa vel være selvstændige Bygninger.

[2]) Det er mig uforstaaeligt, at følgende to Angivelser i „Oldemoder" skulde kunne bevise noget om Gaardformerne: in Wæstærbæch in parochia Rothakær, vbi sunt iiij domus, vna curia, de qua annuatim soluitur marcha annone (S. 67); in Tangæ in parochia Vlburgh . . villicus ibidem dixit ibi esse iiij domos, videlicet aulam et duo orrea et paruum lofth (S. 102). Snarest maatte de da vidne om strøede Bygninger. Se derimod Rhamm 743, 801.

[3]) Bonden Lasse Perssøn var sigtet for at have stjaalet to Lam. Hr. Henrik Krummedige foer til hans Gaard og æskede Borgen af ham, at han for den Sag vilde komme til Thinge og gøre Bonden og Kongen Ret. Lasse vilde dog ikke sætte Borgen, men „løb indh oc giorde verghe wt aff siith hwss, som han tilffornn haffde redd segh paa, oc giorde tha nogræ aff Hr. Henricks swænæ oc metffølgere illde saaræ, oc bleff siden ther wtoffwer strax ihielslagen". Ved Forlig af 14. Aug. 1504 paa Sjællandsfar Landsting med Lasse Perssøns Slægt erklæres de, som have dræbt ham, kvitte for hans Død. Regist. 69. Fasc. 12, Nr. 8. Rigsarkivet.

(Fæsterne) og som disse kunde føre med sig, kan man da ogsaa vanskeligt tænke sig som firlængede. Et hallandsk Brev af 1474 om en af en Bonde urigtigt flyttet Bolig giver ogsaa en helt anden Forestilling om en saadan Bygnings Indretning[1]). Hertil maa saa føjes, at P. Lauridsen ved Hjælp af Kortene fra Udskiftningstiden har kunnet paavise, at de sammenbyggede, firlængede Gaarde paa den Tid hovedsagelig fandtes paa de større Øer og i den sydlige Del af Østjylland og at selv i disse Egne ogsaa andre Former gjorde sig gældende, medens i alle de øvrige Dele af Landet Bygningerne eller Længerne grupperede sig paa de mest forskellige Maader. Lauridsen har endvidere ved Hjælp af gamle Sognebeskrivelser kunnet bevise, at i det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarh. fandtes i Nordslesvig den firlængede Gaard kun paa større Ejendomme, først i en senere Tid har den bredt sig videre[2]). Hvad Rhamm anfører imod Lauridsens Paavisning synes ganske uden Vægt.

Rhamm fører os, hvad disse slesvigske Bygninger angaar, langt mere end tusind Aar tilbage i Tiden. Han finder den ægte danske Bygning i Slesvig højst kun i Haderslev Amt, „aabenbart fordi Stødet til den danske Erobring fra Fyn af først tog fat her og førte til en stærkere Fortrængen af Grundbefolkningen“ (S. 283). Slutningsmaaden har rent logisk set store Mangler, og Forudsætningen om, at Jylland skulde være et Land, som Danske have erobret, er jo rent grebet ud af Luften. I den foran omtalte Bog af Haff (I. 109) møder os netop det samme. „Hidtil har man hovedsagelig paa Grund af Forskellen mellem det jydske og sjællandske Sprog (se nu især Feilbergs Ordbog Indl. S. 4 ff.) sluttet sig til, at her fin-

[1]) Helli Torstenssøn, Borger i Ny Falkenberg, som havde boet paa Hr. Aage Axelsøns Gods i Lindholt i Staffninge Sogn, erkender 8. Dec. 1474, at han med Urette har flyttet derfra Hr. Aages Hus, „som war Stwæ, Forstwe, Bagherberghe, Ladhe oc Fææhwss“. Til Gengæld afstaar han „then tofft, som jak nw paaboer til Hwsen“, og den Lykke, han nu taget haver uden for Ny Falkenberg. Topogr. Saml. Perg. Ny Falkenberg.

[2]) Histor. Tidsskrift 6 R. VI. 43 ff.

des to forskellige Folk (saaledes Otto Bremer i Pauls Grundriss 2. Aufl. III. S. 830, 837)". Der er ingen Fare for, at nogen Dansk skulde tro, at H. F. Feilberg skulde have paavist, at Jydsk var et fra Sjællandsk forskelligt Sprog, men efter Haffs Udtalelse vil maaske en og anden Udlænding være tilbøjelig til at tro det. Feilberg redegør for Ejendommelighederne ved det danske Sprog, som tales i Jylland, og han viser, hvordan jydsk Almuesmaal falder i to store Afdelinger, vestjydsk og østjydsk, men naturligvis skelner han ikke imellem Dansk (Øbomaal) og Jydsk. Og naar Forf. paaberaaber sig Bremers ethnografiske Skildring i Paul's Grundriss, da er for det første hans Fremstilling i den Grad bleven angrebet baade af tyske og danske Videnskabsmænd, at den ikke var ret værd at henvise til, men saa er der tilmed hos Bremer kun Tale om „Mundarten".

Hos Rhamm møder man nu de samme Sætninger om Jylland som et ikke oprindeligt dansk Land, ja her maa man endog læse: „Tidligere var det Mode at gøre Nar ad den plumpe Jyde som Landets Böoter, og han var en staaende Figur i Lystspillene. Først nuomstunder, da man har Brug for Jyderne ligeoverfor de Tydske, ere de stegne op til at være vaskeægte Danske, hvad de aldrig have været" (II 550). Herved viser Forf., at han naar han kommer bort fra Gulv og Bænk, fra Stald og Baas, véd grumme lidt Besked om det Liv, der rører sig i danske Huse. Han har forvekslet Molboen med Jyden, han tænker mulig paa, at Holberg lader „Julestuen" foregaa i Æbeltoft, men den er nu Molboernes Hovedstad, eller paa at „Hekseri og blind Alarm" foregaar i Thisted, som imidlertid er Byen med den gamle Besættelseshistorie. Naar Holberg i „Peder Paars" taler om den, der „jyde vil og prale", sigter han til en ganske anden Egenskab hos Jyderne end Dumhed og Træghed. Der kan i vore Lystspil være gjort Løjer med Bonden, men ikke med Jyden, og ikke mere med den jydske Bonde end med den sjællandske. Særlig have vore Digtere sunget Jydens Pris (Blicher, Grundtvig, H. C. Andersen) længe førend der kunde være Tale om, at vi maatte tage dem i Beskyttelse mod Tyskerne. Og under-

ligt er det unægteligt at høre, at Jylland, som ofte har rummet den nationalt mest vaagne Del af Folkesamfundet og hvis Bondestand ved saa mangen Lejlighed har gjort væbnet Modstand mod Undertrykkelse — at Jylland, hvis Bønder aldrig blev vordnede, og hvorfra de frygtede Ridefogeder kom, som sattes til at styre Bønderne i de andre Landsdele — at Jylland, hvis *Juter* hos Svenskerne, og tildels hos Nordmændene, blev Kendingsnavn for de ægteste Danske og i hvis Stændersale der netop lød den djærveste Tale — at denne Landsdel ikke skulde være fuldt saa dansk som nogen anden. Forf. burde nævne os blot en eneste Udtalelse om, at Øboerne ikke regnede Jyderne til de rette Danske; der er jo over tusinde Aars Historie at tage af; det lader han nok være. Der kunde vel snarere tales et Ord om, hvordan tyske Forfattere nuomstunder, for at værge Preussernes Besiddelse af Slesvig ved mere end Erobringens Ret, søge paa enhver Maade at gøre den Befolkning, som lever i Sønderjylland og i den øvrige Del af den jydske Halvø, til et Folk af anden Nationalitet end de østlige Deles Danske. Men maaske ser det for grelt ud, at de Danske have følt sig som en Nation tusind Aar førend en lignende Forstaaelse gik op for det tydske Folk.

Imidlertid bør man ikke af de saaledes fremdragne uhjemlede Sætninger lade sig vildlede med Hensyn til Dommen over Værket i sin Helhed. Savner end Bogen Overskuelighed og Klarhed — hvad det udførlige Register kun delvis afhjælper — er der her samlet saa meget nyttigt Materiale og fremsat saa mange gode Undersøgelser, at den har en ubestridelig Værdi.

Johannes Steenstrup.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Den 20. Jan. 1909 døde Prof. ved Kristiania Universitet Torkel H. Aschehoug, 87 Aar gammel. Naar den udmærkede Retslærdes og Nationaløkonoms Bortgang ogsaa bør mindes i dette Tidsskrift, er Grunden den, at Aschehoug, foruden flere Afhandlinger om ældre Retsforhold og økonomiske Tilstande i Norge, har forfattet det saare værdifulde Skrift *Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814* (1866), der behandler de to Rigers Forfatningsudvikling indtil Adskillelsen og tillige skildrer den svenske Forfatnings Historie indtil 1523. Værket, der hvilede paa Forf.s ved selvstændige Studier vundne grundige Kundskaber, udmærkede sig ved en retfærdig Opfattelse og klar Fremstilling. Ogsaa i Aschehougs andre Skrifter, saaledes i hans store med den Ørstedske Prismedaille belønnede Værk *Norges nuværende Statsforfatning*, vil man finde mange lærerige historiske Betragtninger. A. blev 1873 optaget i „Det kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog". *Joh. Stp.*

Professor i nyere Historie ved Universitetet i Halle Gustav Droysen, f. 1838 og Søn af Hohenzollernes bekendte Historieskriver J. G. Droysen, er død 17. Novbr. 1908. Hans Værk om *Gustav Adolf* (1—2. Bd. 1869—70) vakte i sin Tid betydelig Opsigt inden for Skandinavien ved det Synspunkt, udfra hvilket han bedømte den berømte Konge: Gustav Adolf havde vel i høj Grad gavnet Protestantismens Sag, men det havde ikke været hans Maal; han havde kun tænkt paa Sveriges Udvidelse Syd for Østersøen og derved været en umiddelbar Fortsætter af den Politik, der var indledet af Erik XIV. Snart svækkedes dog Bogens Anseelse, ikke alene paa Grund af dens Ensidighed, men ogsaa fordi det godtgjordes, at Forf. ikke havde haft tilstrækkelige Kundskaber i svensk Sprog og derved adskillige Gange misforstaaet Kilderne. Af hans øvrige Arbejder skal nævnes: *Bernhard von Weimar*, 1—2. Bd., 1885; *Geschichte der Gegenreformation*, 1893 (i Onckens

Samling) og endelig det af ham i Forening med R. Andree 1886 udgivne og meget benyttede *Allgemeiner historischer Handatlas.* *J. A. F.*

Den 28. Novbr. 1908 døde den navnkundige østrigske Nationaløkonom Karl Theodor von Inama-Sternegg, der fødtes 1843 og siden 1881 havde været knyttet til Wien som Professor ved Universitetet og Leder af Statens statistiske Bureau. Han tilhørte i Økonomien den historiske Skole og har selv ydet værdifulde Bidrag til Forstaaelse af Tysklands økonomiske Udvikling, især i Middelalderen. I hans Hovedværk, *Deutsche Wirtschaftsgeschichte,* som udkom 1899—1901 i 4 Bind, har han givet en Fremstilling af Forholdene fra Urtiden og indtil Reformationen, samlende Hovedresultaterne af en Menneskealders flittige Studier paa dette tidligere saa forsømte Omraade. *Kr. E.*

Den 13. Novbr. 1908 døde den franske Historiker Achille Luchaire, Professor ved Sorbonnen. Født 1846 vandt Luchaire sig et smukt Navn ved sine Studier over Frankrigs Forfatning og Styrelse i den ældre Capetingertid; i *Histoire des institutions monarchiques de la France sous les premiers Capétiens* (1883) fulgte han Kongemagtens Udvikling, i *Manuel des institutions françaises à l'époque des Capétiens directs* (1892) fremstillede han det feodale Samfund med en Mængde Nuancer, som den tidligere Forskning ikke havde haft Blik for. Fra en ganske ny Side viste hans Talent sig, da han i den af Lavisse udgivne *Histoire de France* i to Halvbind (II, 2 og III, 1, 1901—02) skildrede hele Tiden fra Hugo Capet til Ludvig den helliges Tronbestigelse og herved førtes fra Retsforholdene ud til baade den rent politiske Historie og til alle Sider af Aandslivet. Der var her en saa dyb Forstaaelse og en saa livfuld Fremstilling, at Luchaire fik en høj Plads blandt franske Historieskrivere. Hans sidste Værk, som han lige naaede at faa fuldendt, var en Levnedsskildring af Pave Innocens III (6 Bind, 1904—08). *Kr. E.*

Prof. Joh. Steenstrup har udgivet: *Tidsregning, en kort Oversigt over Kronologien,* 1908. Klart og klogt fremstilles

heri de væsentligste Punkter af den historiske Kronologi, og Skriftet vil være meget nyttigt for enhver, som sysler med herhen hørende Spørgsmaal, saa meget mere som Forf. til sin egen Fremstilling har føjet en udførlig Litteraturoversigt. — Paa det Problem, der ligger folkelig Fantasi saa meget paa Sinde: med hvilket Aar begynder et nyt Aarhundrede, giver Steenstrup selvfølgelig det eneste rette Svar: det tyvende Aarhundrede begyndte den 1. Januar 1901, og det ligger i, at kun Astronomerne, men ikke Historikerne kender et Aar 0. Men det lyder ganske vist meget underligt, naar han siger, at det Aar, hvori Kristus fødtes den 25. Decbr., betegnes som Aar 1 efter Kristi Fødsel. Det lader sig vel næppe med Sikkerhed oplyse, hvorledes den kristne Æras Opfinder, Dionysius den Lille, egentlig har regnet. Men der synes dog kun fornuftig Mening i at sige, at Kristi Fødsel, sat til 25. Decbr., er Grænsen mellem de to Tidsaldere, før og efter Kristi Fødsel; det Aar, der gik forud, hedder det første Aar før Kristi Fødsel, det følgende bliver det første efter, idet man regner Aaret fra Juledag. Overhovedet bør det betones, at det egentlig hedder „det første, det andet" osv., ikke Aar 1, 2 osv. Men saa kan man ganske vist ikke forsvare at kalde det Aar, der slutter med den Julenat, hvori Kristus fødtes, for Aar 1 efter Kr. *Kr. E.*

Dr. phil. Ph. W. Kohlmann har i Skriftet *Adam von Bremen. Ein Beitrag zur mittelalterlichen Textkritik und Kosmographie (Leipziger Historische Abhandlungen* H. 10) givet en Del spredte Bidrag til Oplysning om Adams Kirkehistorie. Af Interesse er Paavisningen af, at Adam har taget den karakteristiske Udtalelse om „Jordens Rundhed" i Bedas Skrift *De temporum ratione.* Ligeledes har Forf. sandsynligvis Ret i sin Tolkning af det omstridte Udsagn om, at ved Handelsbyen Julin er Vulkans Potte *(Olla Vulcani),* hvilket han forklarer ved, at der paa en Ø fandtes en brændende Fyrgryde. Her burde Forf. have undersøgt, naar der tidligst fandtes Fyr ved Østersøkysterne; saa vidt vi huske, er den første Omtale af et saadant, som ellers kendes, den paa Øen Zingst Vest for Rügen 1306 indrettede Fyrgryde, til Hjælp

for Indsejlingen til Stralsund, saaledes som hin nævnte ved Farvandet ind til Julin; det paa Valdemar Sejrs Tid omtalte *signum* paa Falsterbo, der gerne tolkes som et Fyr, er dog vist snarest et taarnagtigt Vartegn. I den sidste store Halvdel af Bogen har Forf. med hvert enkelt Stykke af Adams Text sammenstillet parallele stilistiske Udsagn eller Udtryksmaader i hans Kilder eller i andre Skrifter. Samlingen kan være et kærkomment Hjælpemiddel ved Tolkningen af Adams Værk og nyttig for en ny Udgave, men Forf. er gaaet alt for vidt ved at medtage en stor Mængde overalt anvendte latinske Fraser (*plus justo, armenta boum, iter carpere* osv.), hvad der snarest vil vildlede. *Joh. Stp.*

Siden H. F. J. Estrup i 1826 skrev sit Arbejde om Absalon, er der ikke udkommet nogen udførligere Fremstilling af hans Liv og Gerning, skøndt der dog ved senere Tiders Forskning er faldet paa mange Maader nyt Lys over hans Bedrifter og Samtidens Tilstande. Det var paa Tide, at Absalons Levned ogsaa fortaltes for de nulevende; lykkeligvis har jo heller intet af, hvad der er fremkommet, kunnet formindske den Glans, som stod om hans straalende Navn; snarere have vi i fuldere Maal kunnet forstaa hans Betydning. Professor Hans Olrik har nu udgivet 1. Del af en Bog *Absalon* (1908); den er skrevet ikke blot med den store Kyndighed, som Forf. besidder, men tillige med en lykkelig Evne til Fremstilling; han har her endog talt med større Varme, mere Farve og Variation end i sine tidligere, altid velskrevne Bøger. Hist og her er Skildringen ganske vist noget bred, og man kan saaledes undres over, at Afsnittet om Absalons Pariserstudier omfatter 30 Sider, skøndt man vel egentlig ikke har nogen anden Oplysning om, at Absalon har opholdt sig i Paris end den, at han her lærte Abbed Vilhelm at kende. At han skulde have tilbragt henved en halv Snes Aar i Frankrig og ikke set sig videre om i Verden, forekommer os heller ikke at stemme med Absalons bevægelige og videbegærlige Sind. Bogens Beretning om Parisertiden rummer imidlertid en læseværdig Fremstilling af Theologiens Tilstand og de kirkelige Bevægelser paa denne Tid, ligesom ogsaa en

Paavisning af den Betydning, som de kunne have havt for Absalons Udvikling. I det Hele er den europæiske Baggrund, som Forf. stadig tegner, netop en af de meget fortjenstfulde Sider ved Bogen; som en anden kan nævnes den heldige Fremdragen af de stedlige Omgivelser — man læse saaledes Skildringen af Absalons Fødeegn eller af Kalvebodstrand og den gamle Borg. De ledsagende Billeder bidrage ogsaa til at Læseren let lever sig ind i Tiden. Her foreligger saaledes et Arbejde, som i høj Grad tilfredsstiller baade Læsere i Almindelighed og Videnskabsmændene. *Joh. Stp.*

Rigsarkivet har som Fortsættelse af det i 1892 ved Arkivsekretær L. Laursen udgivne 1ste Bind af *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark fra Reformationen til Nutiden,* der omfattede Tiden 1535—1648, udgivet *2det Bind, 1648—1688* (Kbh., 1908). Til Udarbejdelsen har medvirket Arkivsekretær Dr. W. Christensen, Landsarkivar Hornemann og Arkivassistenterne C. Christiansen og F. J. West; den endelige Redaktion af det for Tiden 1670—1688 indsamlede Materiale er besørget af den sidstnævnte, der ogsaa fremtræder som Udgiver af hele Bindet. Som det angives i Rigsarkivar Dr. Sechers Forord og nærmere udvikles i Hr. West's Indledning, er der ikke fulgt de samme Principper for Udgivelsen igennem hele Bindet. Uddragene af Skøderne 1648—70 er langt mere summariske end de senere, der tilstræber at medtage alle de Oplysninger af Værdi, som findes i Dokumenterne; for Tiden 1648—70 er endvidere ikke gengivet de vigtige Hartkornsberegninger over Udlæget og Vederlaget, medens dette er sket for 1670—88. Aarsagen til denne Uensartethed ligger i, at Manuskriptet fra den førstnævnte Periode forelaa færdigt, da Dr. Secher overtog Rigsarkivarembedet, og han mente da ikke at kunne forlange dets Omarbejdelse af dem, som havde udarbejdet det efter hans Forgængers Plan. At han har haft Ret i at ændre denne for Perioden efter 1670, er sikkert ubestrideligt, om det end maa siges, at han i sit Forord med unøden Skarphed understreger de Fejl, som begge hans Forgængere har begaaet over for Værket. Dette er i sig selv af den største Interesse

og bør danne Udgangspunktet for mange Undersøgelser af baade finansiel, personalhistorisk, topografisk og agrarisk Art. — Samtidig hermed har Rigsarkivet udgivet et nyt Bind af *Kancelliets Brevbøger,* nemlig for Tiden 1588—1592. Udgiveren, Arkivsekretær Laursen, oplyser i Indledningen, at man for at spare Plads har været nødt til at undlade at give Uddrag af de Breve, der allerede er trykte in extenso eller for nogles Vedkommende i Uddrag i visse store Kildepublikationer, en Forholdsregel, der utvivlsomt maa billiges. Ogsaa dette Værk vil være til den allerstørste Nytte for Forskningen.

J. A. F.

250-Aarsdagen for Svenskernes Storm paa København har foruden en Del mindre historiske Skildringer, især trykte i Aviser, fremkaldt et *Mindeskrift. En Skildring af Københavns Belejringstid* ved Villads Christensen, Troels-Lund, Bering-Liisberg, K. C. Rockstroh, Axel Liljefalk, Louis Bobé, Gerhard L. Grove, H. F. Rørdam, Knud Fabricius, udgivet af L. F. la Cour (Kbh., 1909). Imellem Bidragene fortjener det første og det sidste særlig Paaagtelse, idet Raadhusarkivar, Dr. Villads Christensen fortæller livligt og kyndigt om Københavns Topografi 1658, og Dr. Fabricius med megen Dygtighed belyser Borgerskabets Deltagelse i Hovedstadens Forsvar. Kaptajn Rockstrohs Afhandling om Hans Schack giver en Del nye Bidrag til hans og Garnisonens Historie. Baarne af Sagkundskab er ogsaa Pastor H. Rørdams Skildring af Studenternes Part i Forsvaret og Arkivsekretær Groves af Hollændernes Undsætning. De øvrige Bidrag er uden synderlig videnskabelig Værdi.

J. A. F.

Ogsaa en anden, om end mindre betydningsfuld Mindedag har fremkaldt Udgivelsen af et Mindeskrift, nemlig *Kjøbenhavns Havn. En Oversigt over Havnens Udvikling fra Christian IV.s Tid til vore Dage. Udgivet paa 50-Aars Dagen for Udstedelsen af Lov af 30. Decbr. 1858 af Kjøbenhavns Havnevæsen* ved Gerhard L. Grove. Kbh., 1908. Det er et fortjenstfuldt Arbejde, der bringer meget nyt, navnlig angaaende Christianshavn, og belyser hele Emnet paa liv-

lig Maade. Bogen er nydeligt udstyret, og dens Værdi forøges ved en Mængde gode Illustrationer, hvorimellem maa fremhæves en Række Kort fra Havneværsenets Arkiv og en for første Gang gengivet Tegning af København fra ca. 1600, der opbevares i det kgl. Bibliotek. *J. A. F.*

Dr. Aage Friis har stillet sig den vigtige og interessante Opgave at give den danske Læseverden en stort anlagt og paa selvstændige Studier hvilende Fremstilling og Vurdering af *Bismarck* som Menneske og Statsmand, og han har udsendt 1ste Del heraf, behandlende hans *Ungdomstid (1815—1848)* (Kbh., 1909). Det turde være tvivlsomt, om det har været en fuldkommen heldig Tanke af Forf. at lade dette Parti fremkomme som et særligt Hele. Læst som saadant savner man en Baggrund for dets Helt, man lærer ikke nok at kende det Tyskland, hvori han opdrages, dannes og begynder at virke; særlig træder denne Mangel frem 1847—48, hvor han kommer til at staa over for de Tankegange og Livsanskuelser, som efterhaanden havde udviklet sig i store Kredse af det tyske Folk og som da for Alvor brød frem og vilde give Land og Folk et nyt Præg. Man har ganske vist paa Følelsen, at Forf. ingenlunde har til Hensigt at gaa uden om de Spørgsmaal, der knytter sig hertil, og kun har forbeholdt deres Behandling til sit næste Bind. Men vilde det ikke allerede af den Grund have været heldigere, om han havde ladet Ungdomstiden ogsaa formelt kun danne Indledningskapitler til det kommende Bind? Muligvis vilde i det hele Værkets Proportioner have vundet derved. I denne Forbindelse kan ogsaa nævnes, at man efter hvad der foreligger maa staa tvivlende overfor den Vægt, som Forf. lægger paa Bismarcks religiøse Krise. Det er tænkeligt, at han vil kunne begrunde denne Vægt i sin senere Fremstilling; men i alt Fald foreløbigt bliver man næppe overbevist om, at den har betydet saa meget, som Forf. mener, og bliver noget tilbøjelig til at antage, at han har ladet sig for meget paavirke af de Undersøgelser, som den religiøse Krise i Bismarcks Liv har været Genstand for i den nyere tyske Litteratur, Undersøgelser som paa Grund af deres Forfatteres Beundring for den senere saa

store Mand vistnok har overdrevet Intensiteten af hans aandelige Ungdomsrørelser. Saaledes kan der rejses visse Indvendinger mod Bogen og dens Anlæg, og den kan ikke heller siges at have bragt større nye Synspunkter. Desuagtet fortjener den megen Anerkendelse. Forf. har med stor Flid og Dygtighed udnyttet den overordentlig omfattende Bismarcklitteratur, og det baade de hidtil fremdragne Kilder og de mange Behandlinger saavel af hele Bismarcks Liv som af de Problemer, der rejser sig ved hans Ungdomstid. Han har gjort det med en skolet Historikers kritiske Sans og med den største Redelighed og Upartiskhed i Bedømmelsen; paa mange Punkter har han med Skønsomhed vejet og vraget imellem de hidtil fremsatte Anskuelser. Ved alt dette har han givet den danske Læseverden et interessant Billede af det Afsnit af Bismarcks Liv, der hidtil har været det mest ukendte for den. Det maa ønskes, at han jævnsides med at fuldende den anden store Opgave, som han har sat sig og saa udmærket begyndt at løse, nemlig Skildringen af Bernstorffernes Tid, ogsaa maa kunne føre sin Bismarckbiografi til moden Afslutning. *J. A. F.*

Dr. Fritz Arnheim, bl. a. bekendt ved tidligere Publikationer om svensk og anden nordisk Historie, har paabegyndt Udgivelsen af en Samling Breve, der har lige stor Interesse for Sveriges og Preussens Historie, nemlig: *Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses* (Gotha, 1909). Foreløbig er udkommen 1. Bd., der bringer Breve fra Luise Ulrike fra Aarene 1729—1746 til hendes Moder Dronning Sophie Dorothee af Preussen og til hendes Søskende Amalie, August Wilhelm og Frederik den Store. Det andet afsluttende Bd. vil bringe Breve fra Tiden indtil 1758, idet et intimere Brevskifte mellem Dronningen og hendes preussiske Slægt da paa Grund af Dødsfald og Syvaarskrigen næsten helt ophørte. Samlingen har Værdi saavel i politisk som i kulturhistorisk og personalhistorisk Henseende, men politisk vil dog selvfølgelig Brevene fra Luise Ulrikes Dronningeaar kunne yde mere og rimeligvis ogsaa mere af Interesse for

dansk Historie; i det foreliggende Bind findes kun meget lidt om danske Forhold. Udgiveren røber et sjældent grundigt Kendskab til nordisk historisk Litteratur, og Arbejdet tilfredsstiller ethvert Krav til omhyggelig Brevudgivelse. Oplysningerne er præcise og korrekte, Indledningen vejledende og overskuelig. *A. Frs.*

Friedrich M. Kircheisen har udgivet 1ste Bind af en mægtig *Bibliographie des Napoleonischen Zeitalters einschliesslish der Vereinigten Staaten von Nordamerika* (Berlin, 1908). Naar Værket er fuldført, skal det omfatte omtrent 8000 udvalgte Titler. Der er, saaledes fra svensk Side, gjort visse Indvendinger mod dets Nøjagtighed, men som Helhed synes det at kunne blive et meget nyttigt Hjælpemiddel. Ved Udarbejdelsen af Afsnittet Danmark har Udg. haft Hjælp af Overlærer Karl Schmidt i Odense.

Af *The Cambridge modern History* er udkommet Vol. 11, kaldet *The growth of nationalities* og omfattende Tiden 1840—71 (1909). Som ved flere af de tidligere Bind har ogsaa ikke-engelske Historikere medvirket, saaledes for Frankrigs Vedkommende Émile Bourgeois og Albert Thomas, for Tysklands og Østrigs Meinecke, Friedjung og Roloff og for Italiens den afdøde Professor i Firenze Ernesto Masi. De faa Sider om de nordiske Riger, der gaar tilbage til 1815, er skrevne af Englænderen Reddaway; den skandinaviske Litteratur er behandlet af E. Gosse. Som sædvanlig ender Bindet med fortræffelige Litteraturlister.

Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1907,

vedrørende Danmarks Historie.

Ved **Alfr. Krarup.**

Bibliografi. Arkiver og Biblioteker. Historiske Hjælpevidenskaber.

Jahresberichte der Geschichtswissenschaft. XXVIII. 1905. Berlin.

Litt. om Hanseforbundet (af E. R. Daenell) II, 259—62; om Hertugdømmerne (af G. Kohfeldt) II, 263—83.

B. Erichsen: Bibliografi for 1905. (Arkiv f. nord Filol. XXIII, 289—304.)

Frantz Dahl, U. A. Motzfeldt og *K. J. D. Schlyter*: Nordisk Litteraturfortegnelse 1906. (T. f. Retsvid. XX, 439—98.)

R. v. Fischer-Benzon: Literaturbericht für 1906—07. (Z. d. Gesellsch. f. Schlesw.-Holst. Gesch. XXXVII, 478—515.)

J. A. Almquist: Sveriges bibliografiska litteratur. 2. delen. 2. h. Sthlm. (= K. Bibl.s Handlingar 29.)

K. Setterwall: Svensk historisk bibliografi 1875—1900. Sthlm.

Anm. af M. M(ackeprang) i Hist. T. 8. R. I, 332—33.

Meddelelser fra det danske Rigsarkiv. I, 1—8. 1906—07.

Bestemmelser for Ordning, summarisk Registrering og Opstilling af Arkivalier m. m. i det danske Rigsarkiv med Landsarkiverne. (Meddel. fra det danske Rigsarkiv I, 241—60.)

V. A. Secher: Om Proveniens-(Hjemmehørs-)Princippet som Ordningsregel i de danske Statsarkiver og om andre der gæl-

---

Ved P. betegnes Skrifter mindre end 3 Ark. Forkortelserne S. = Samlinger, T. = Tidsskrift, Z. = Zeitschrift. Naar Trykstedet er udeladt, er dette København.

dende Ordningsregler. (Meddel. fra det danske Rigsarkiv I, 191—240.)

V. A. Secher: Om Bestemmelse af Året for en Tingbog. (Meddel. fra det danske Rigsarkiv I, 261—68.)

A. Thiset: Om to Palimpsester fra Kongstedlunds Arkiv. Meddelelse om et Falskneri fra det 18. Aarh. (Meddel. fra det danske Rigsarkiv I, 167—90.)

Aage Friis: Vore Arkiver. (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. I, 387—94.)

Det ny Rigsarkiv. (Architekten X, 61—64; jfr. smst. 74—77.)

V. A. Secher: Arkitekterne og Rigsarkivet. Svar til Hr. Thorvald Jørgensen. (Berl. Tid. 5.—8. Dec. 1907.)

N. Eckhoff: De militære arkiver fra ældre tid. (Norsk milit. T. 70. Bd. 721—31.)

Katalog over Erhvervelser af nyere udenlandsk Litteratur ved Statens offentlige Biblioteker 1906. Udg. ved *Axel Anthon Bjørnbo*.

Katalog over det store kongelige Bibliotheks Haandskrifter vedrørende Norden, særlig Danmark. Udg. ved *E. Gigas*. 2. Bd. (1906.)

Francis Beckett: Kong Frederik III's Biblioteksbygning. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 12.)

A. A. Björnbo: Uebersiedelung der Königlichen Bibliothek in Kopenhagen in den Neubau. (Zentralbl. f. Bibliothekswesen XXIV, 1—11.)

E. Gigas: Le nouvel édifice de la Bibliothèque Royale de Copenhague. Besançon.

Særtryk af „Bibliographie moderne".

F. H(endriksen): Det kgl. Biblioteks ny Bygning. (Bogvennen 1904—06. 37—54.)

C. Nyrop: Fra Livet i det Store kgl. Bibliotek. (Bogvennen 1904—06. 13—36.)

P. Schwenke: Der Neubau der königlichen Bibliothek in Kopenhagen. (Zentralbl. f. Bibliothekswesen XXIV, 164—68.)

Det kongelige Biblioteks gamle og ny Hjem. Udg. af Foreningen for Boghaandværk. 4^0.

De ovenfor anførte Artikler fra Bogvennen 1904—06.

H. Storck: Dansk Vaabenbog. Afbildninger til A. Thisets og P. L. Wittrups Nyt dansk Adelslexikon. 3—4. H. Tvær-4°.

Rosa Norström: Myntfynd från Bösarps kyrkogård, Skytts hd., Skåne. (Fornvännen 1906. 191—95.)

Hans Hildebrand: Gotlandsmynt med Jens Billes vapn. (Fornvännen 1906. 196—97.)

Chr. Lange: Sammlung schleswig-holsteinischer Münzen und Medaillen. Berlin. 4°.
Text og Tavler.

Tidshistorie.

Salmonsens Konversationsleksikon. 415.—29. (sidste) H. — Supplement 1. H.

Danmarks Riges Historie. 187.—88. (sidste) H. — Navne- og Sag-Fortegnelse ved *A. Høyer*.

I. P. Jacobsen: Danmarks Riges Historie. (Tilskueren 1907. 201—16, 300—15.)

J. Steenstrup: Den klynkende Opfattelse af Danmarks Historie. (Fædrelandet II, 3—5, 19—20.)
Svar paa Jacobsens ovenstaaende Anm.

A. D. Jørgensen: Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie. 5. Opl.
Folkelæsning Nr. 123.

Vilh. Larsen: Oversigt over Danmarks indre Historie. 2. Udg.

Gudmund Schütte: Oldsagn om Godtjod. Bidrag til etnisk kildeforsknings metode med særligt henblik paa folkestamsagn. (Disputats.)
Anm. af Axel Olrik i Danske Studier 1907. 193—201.

Axel Olrik: Svinefylking og „hamalt". Et par bemærkninger til Sakses sagnverden. (Danske Studier 1907. 214—20.)

S. Bugge: Om nordiske Folkenavne hos Jordanes. Optegnelser. (Fornvännen 1907. 98—101.)

H. Schück: Folknamnet Geatas i den fornengelska dikten Beowulf. (Upsala univ.s årsskr. 1907. 2.)

O. Montelius och *E. Hildebrand*: Kulturhistorisk öfversikt af

forntidens och medeltidens svenska historia med hänsyn jämväl till Danmarks och Norges. Sthlm. 1906.

Ax. Olrik: Nordisk Aandsliv i Vikingetid og tidlig Middelalder.

Ogsaa i „Verdenskulturen" III, 253—352. — Anm. af O. Montelius i Letterstedtske T. 1907. 528—30, af L. Schrøder i Højskolebl. XXXII, 1529—34.

W. Vogel: Nordische Seefahrten im früheren Mittelalter. Berlin.

Meereskunde 1. Jahrg. 7. H.

Henr. Ussings Anm. af *Alex. Bugge*: Vesterlandenes indflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i vikingetiden (Kria. 1905) i Danske Studier 1907. 146—60.

Henr. Ussing: Vikingerne som Kulturbringere. (Liv og Kultur I, 305—14.)

H. M. Chadwick: The Origin of the English Nation. Cambridge.

J. K. Bergwitz: Kulturtræk fra Middelalderen, særlig Norge. Kria. P.

Diplomatarium Færøense. I. 4^0.

Diplomatarium Norvegicum. 17. Saml.: Romerske Oldbreve. 3. H. (1451—1531). Udg. af *H. J. Huitfeldt-Kaas* og *A. Bugge*. — 4. H. (1053—1587). Udg. af *A. Bugge* og *Chr. Brinchmann*. — 18. Saml. 1. Halvdel (1300—1527). Udg. af *H. J. Huitfeldt-Kaas*. Chria.

Johs. Steenstrup: Biskop Vilhelm og Kong Svend. (Hist. T. 8. R. I, 1—64.)

M. Cl. Gertz: Knud den Helliges Martyrhistorie, særlig efter de tre ældste Kilder. En filologisk-historisk Undersøgelse. 4^0. (Univ. Progr.)

P. D. Steidl: Hvornaar blev Knud Konge skrinlagt? (Varden V, 391—97.)

1100, ikke 1101.

H. Pelzer: Friedrichs I. von Hohenstaufen Politik gegenüber Dänemark, Polen und Ungarn. Lpz. (Diss. Münster.)

Kr. Nyrop: Norske forhold i det 13. aarhundrede efter en samtidig fransk kilde. (Aarb. f. nord. Oldk. 2. R. XXII, 1—18.)

Chr. Reuter: Die Askanier und der Ostsee. (Hans. Geschichtsbl. 1907. 291—318.)
Bl. a. om Forholdet til Erik Menved.

Pommersches Urkundenbuch. Bd. 6. Abt. 2: 1325. Nebst Nachträgen und Ergänzungen zu Bd. 1—6, 1. Bearb. von *O. Heinemann*. Stettin. 4°.

Mecklenburgisches Urkundenbuch. Bd. 12. (1391—95.) Schwerin. 4°.

Agnes Branting: Drottning Margaretas klädning. Studie i Uppsala domkyrka. (Ord och Bild XVI, 581—87.)

P. Verrier: Érik de Poméranie d'après un ouvrage récent. (Revue hist. T. 93. 262—69.)
Anm. af Prof. Erslevs Værk.

Fosterländska bilder. 1. Ett storverk utan like. (Engelbrecht Engelbrechtsson.) (Läsning f. svenska folket 1907. 140—60.)

Kurt Stahr: Die Hanse und Holland bis zum Utrechter Frieden 1471. Marburg. (Diss. Marburg.)

A. Kuylenstierna: Sten Sture i slaget vid Brunkeberg. (A. Kuylenstierna: Svenska bragder och stordåd 46—59.)

Hansisches Urkundenbuch. Bd. 10: 1471—85. Bearb. von *W. Stein*. Lpz. 4°.

R. Meissner: Eine isländische Urkunde. (Hans. Geschichtsbl. 1907. 245—64.)
Fra 1475. (Hans. Urkundenbuch X, 314; Nr. 489.)

Otto Rydbeck: Kung Hans och „Drottning Kristine". Två bildstenar från Kjöbenhavns slott. (Aarb. f. nord. Oldk. 2. R. XXII, 57—74.)

Fr. Bruns: Die lübeckischen Pfundzollbücher von 1492—96 (Fortsetzung). (Hans. Geschichtsbl. 1907. 457—99.)

D. Schaefer: Weltgeschichte der Neuzeit. 1.—2. Bd. Berlin.

L. G. Tidander: Franska trupper i hjärtat af Sverige (1520). (Vårt fosterland och dess försvar 1907. No. 16. S. 12—14.)

Danmark-Norges Traktater 1523—1750. Udg. af *L. Laursen*. 1. Bd. 2.—3. H.

H. Pirenne: Geschichte Belgiens. Übersetzung von Fritz Arnheim. 3. Bd. 1477—1567. Gotha.
Bl. a. om Karl V's Forhold til Christiern II.

Cl. Adelsköld: Konung Gustaf Eriksson Wasa. En minnesruna. Sthlm.

T. W.: Med konung Fredrik II i Danmark emellan fyra ögon 1562. (Svenskt hist. T. XXVII, 102—05.)

E. Selander: En bok om vår flotta. Sthlm.
Bl. a. om Krigene 1563—70 og 1643—45.

H. Almquist: Sverge och Ryssland 1595—1611. Uppsala.
Akad. afh. Uppsala.

Ernst Baasch: Die „Durchfuhr" in Lübeck. Ein Beitrag zur Geschichte der lübischen Handelspolitik im 17. und 18. Jahrhundert. (Hans. Geschichtsbl. 1907. 109—52.)

H. Schnell: Mecklenburg zur Zeit des 30-jähr. Krieges 1603—58. Berlin.
Mecklenburgische Geschichte in Einzeldarstellungen 10.

H. Hitzigrath: Die politischen Beziehungen zwischen Hamburg und England zur Zeit Jakobs I, Karls I und der Republik von 1611—60. Berlin. P.

E. Noel: Gustaf Adolf, King of Sweden, the Father of Modern War. London 1905.

F. Arnheim: Gustav-Adolfs Gemahlin Maria-Eleonora von Brandenburg. IV.—V. Berlin.
Særtryk af Hohenzollern-Jahrbuch XI.

H. Hofmeister: Die Universität Helmstedt zur Zeit des 30-jährigen Krieges. (Z. d. hist. Vereins f. Niedersachsen 1907. 241—77.)
Bl. a. om Kristian IV's Deltagelse i Krigen.

C. v. d. Wahl: Vom dreiszigjährigen Krieg in Nordfriesland. (Die Heimat XVII, 142—47.)

Svenske residenten Lars Nilsson Tungels efterlämnade papper utg. af *P. Sondén*. Sthlm. (Hist. Handl. XXII, Nr. 1.)
1632—33. T. var Resident i Hamburg.

R. Stehmann: Auswärtige Politik des Herzogs Adolf Friedrich I. von Mecklenburg-Schwerin in den Jahren 1636—1644. (Jahrbücher u. Jahresber. d. Vereins f. mecklenb. Gesch. 72. Bd. 1—84.)
Ogsaa særskilt. Schwerin 1906.

K. Jacob: Der grosse Kurfürst im Lichte der neueren Forschung. (Deutsche Litteraturzeitung XXVIII, 5—11, 69—75, 133—39, 197—204, 261—67, 325—34.)

Regesta diplomatica historiæ Danicæ. Series 2. T. 2. VI (1644—60). 4°.

E. Michelsen: Die Kriege von 1657—1660 und der grosse Kurfürst in Schleswig-Holstein, besonders an unserer Westküste. (Mitteil. d. Nordfriesischen Vereins f. Heimatkunde 1905—1906. [Husum 1907.] 32—50.)

C. Klitgaard: Aalborg Stifts Præsters Trængsler „udi den onde og besværlige Tid" 1657—60. (Slutning.) (Kirkehist. S. 5. R. III, 671—93.)

Axel Liljefalk: Frederiksoddes første Dage og Carl Gustafs Overgang over Lille Belt. (Vejle Amts Aarbøger 1907. 1—68.)

C. Bennedich: Fredriksodde. (Vårt Försvar 1907. 72—81.)

G. E.: Fredriksoddes intagande d. 24. okt. 1657. (Vårt fosterland och dess försvar 1907. Nr. 22, S. 12—14; Nr. 23, S. 10—11.)

O. Kuylenstierna: Från Fredriksodde till Roskilde. (Julnummer, utg. af Adelns diskussionsklub III, 3—7.)

E. Svensén: Ett tvåhundrafemtioårsminne. Karl X Gustaf och tåget öfver Bält. (Julkvällen 1907.)

Lewin S. Blomgren: Ägde Karl X Gustaf rättmätiga och giltiga skäl för sitt fredsbrott i augusti 1658? Vänersborg. Progr.

J. Nylev: Svenskerne paa Kalundborgegnen 1658—1660. (Fra Holbæk Amt 1907. 13—31.)

Axel Liljefalk: Brandenburgerne, Østerrigerne og Polakkerne i Vejle Amt 1658—59. (Vejle Amts Aarbøger 1907. 226—49.)

K. C. Rockstroh: Kronborg 1658—59. (Fra Frederiksborg Amt 1907. 47—91.)

Journalen van de admiralen van Wassenaer-Obdam (1658—59) en de Ruyter (1659—60), uitgegeven door *G. L. Grove*. Amsterdam. (Werken uitgegeven door het Hist. Genootschap te Utrecht 3. serie No. 23.)

Anm. af J. A. F(ridericia) i Hist. T. 8. R. I, 331—32, af H. D. L(ind) i T. f. Søvæsen 78. Bd. 414—20.

Troels-Lund: Jens Koefoed og Ole Stenwinkel. (Vort Forsvar Nr. 681—82.)

A. Kr. Kristiansen-Tårup: Printzenskjoldsvisen. (Bornholmske S. II, 1—32.)

S. Natt och Dag: Ett mislyckadt landstigningsförsök [Juli 1659]. (Vår Flotta 1907. 194—96.)

M. Mackeprang: Et Værk om Skånes Overgang fra Danmark til Sverige. (Letterstedtske T. 1907. 265—72.)
Anm. af Knud Fabricius's Værk fra 1906.

Knud Fabricius: Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige. P. Grundrids ved folkelig Universitetsundervisning Nr. 136.

G. L. Grove: Michiel Adriaenszoon de Ruyter. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 25.)

Schaffalitzsky de Muckadell: Admiral de Ruyter. (T. f. Søvæsen 78. Aarg. 227—53.)

D. F. Scheurleer: Michiel Adriaensz de Ruyter. Leven en Daden. 'sGravenhage.

A. Hallenberg: Den skånska kommissionen 1669—1670 och de skånska landskapens kyrkliga förhållanden. (Kyrkohist. Årsskrift VIII, 193—228.)

L. Stavenow: Geschichte Schwedens 1718—1772. Deutsch von C. Koch. (Geschichte Schwedens 7. Bd.) Gotha.
I Heeren-Ukerts Samling.

L. Stavenow: Frihetstiden, dess epoker och kulturlif. 2. uppl. Göteborg.

J. F. Chance: The Northern Pacification of 1719—20. P. 1—2: The Swedish Treaties. (English Hist. Review XXII, 478—507, 694—725; ogsaa i Transactions of the R. Hist. Society 3. series. Vol. I, 99—137.)

C. M. Fürst: Kilian Stobæus d. ä. och hans brefväxling. (Lunds univ.s årsskr. 1906. Nr. 11.)
C. 1730—40, ogsaa med flere danske Lærde.

Grev C. E. Stolberg-Wernigerode og det danske Hof. Af *K. Heibergs* Samlinger ved *H. F. R(ørdam)*. (Kirkehist. S. 5. R. III, 778—804.)

L. Kochs Anm. af V. Christiansen: Christian VII's Sindssygdom (1906) i Hist. T. 8. R. I, 167—74.

O. Sirén: Carl Gustaf Pilo. En studie. Sthlm.
P. blev udvist af Danmark 1772.

L. Bobé: Dronning Caroline Mathilde i Celle. (Julebogen VI, 132—54.)

Edv. Holm: Prinsesse Louise Augusta ved sin Moders Karoline Mathildes Grav. (Fædrelandet I, Nr. 17.)

Edv. Holm: Danmark-Norges Historie under Kristian VII. 3. Binds 1. Del. (1784—91.)
O. m. T. Danmark-Norges Historie 1720—1814. 6. Binds 1. Del.

Aage Friis: En Lægeberetning om Christian VII's Helbredstilstand. (Hist. T. 8. R. I, 80—83.)
Af C. J. Berger 1786.

Lydia Wahlström: Gustaf III och norrmännen. (Letterst. T. 1907. 56—76.)

C. W(esterlund): Det norska infallet i Bohuslän 1788. (Illustrerad Militärrevy 1907. 251—55.)

Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok. Öfvers. och utg. af *C. C. Bonde*. 3. bd. Sthlm.
1789—92.

Hans Schulz: Schillers Gönner Friedrich Christian von Schleswig-Holstein und die Orden. (Monats-Hefte der Comenius-Gesellschaft 1907. 81—90.)
Om Fr. Chr.'s Stilling til Illuminater, Jesuiter og Frimurere.

Jakob Alsted: England-Danmark i 1807. (Gads Danske Magasin 1907. 80—89.)

Arkelius: Strenge Dage. Et Hundredaarsminde. (T. f. Søvæsen 78. Aarg. 403—14.)

Villads Christensen: København under Belejringen 1807. (Hist. Meddelelser om København I, 97—150.)

Fra 1807. Af *J. C. Drewsens* Optegnelser. (Hist. Meddelelser om København I, 47—64.)

Hanson: Kampen om vor Hovedstad 1807. (Fædrelandet I, Nr. 14—17, 19, 23.)

Alfr. Ipsen: 1807. Danmark og dets Hovedstad. Et Tilbageblik. Odense.

Ed. Lund: 1807—1907. En Parallel. (Fædrelandet I, Nr. 22, 2—5.)

P. Munch: Danmark i 1807. (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. II, 456—67.)

W. R. Prior: Juli 1807. Canning og Aarsagerne til den engelske Ekspedition 1807. (Tilskueren 1907. 525—36.)

K. C. Rockstroh: Kongens Livjægerkorps 1807 ved Forsvaret af Kjøbenhavn.

Rockstroh: Kongens Livjægerkorps og Sjællandske Skarpskyttekorps ved Forsvaret af Kjøbenhavn 1807. (Vort Forsvar Nr. 698.)

V. G.: Udfaldet i Classens Have den 31. Aug. 1807. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 48.)

Fra 1807. Brevveksling. (Vort Forsvar Nr. 655.)
Mellem Peymanns Adjudant Carl Cederfeld og dennes Fader.

Et Brev [af 1. Sept. 1807] fra Lord Wellington. (Ill. T. 48. Bd. Nr. 49.)
Til Valløes Dekanesse, Prinsesse Sofie Magdalene af Holstein.

Villads Christensen: „Den engelske Kaptejn". (Hist. Meddelelser om Kjøbenhavn I, 186—87.)

Anders Petersen: Landeværnet og Slaget ved Kjøge Landevej den 29. Aug. 1807. (Østsjæll. Aarb. 1907. 3—78.)
Ogsaa særskilt (med Omslagstitel: Fortidsbilleder fra Omegnen af Kjøge). Kjøge.

Aktstykker vedrørende de fremmede Troppers Ophold i Danmark 1808, samlede af *Karl Schmidt*. (S. 209—19, Slutn.) (Odense Skoles Progr.)
Ikke i Bogh.

Hans Rasmussen: Fra „Prins Christian Frederiks" Undergang den 22. Marts 1808 ved Sjællands Odde. (Vor Fremtid I, 115—24.)

Hans Hjorth: Englænderne paa Anholt. Skildringer fra deres Ophold paa Øen i Begyndelsen af forrige Aarhundrede.

B. Sjövall: Den Adlersparreske revolutionen. (Svenskt hist. T. XXVII, 1—40.)

J. Ostenfeld: Et Par utrykte Artikler af Prof. Fr. Hegewisch (Sept. 1830). (Hist. T. 8. R. I, 300—306.)

Alex. Thorsøe: Hertug Vilhelm af Glücksborg, Kong Frederik VIII's Bedstefader. Odense.

The Letters of Queen Victoria. A Selection from Her Majesty's Correspondence 1837—61. Ed. by *A. C. Benson* and *Viscount Esher*. Vol. 1—3. London.

Acht Briefe von Jacob Grimm an Chr. Molbech. Mitgeteilt von *Jul. Clausen*. (Euphorion XIV, 587—95.)

P. Munch: Danmark under Frederik VII med Krigen 1864. P. Grundrids ved folkelig Universitetsundervisning Nr. 125.

A. Heise: Folkemødet i Viborg den 22. og 23. Marts 1848. (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. V, 369—462.)

Jacobi: Krigen 1848—50. Til Brug ved Undervisningen i [Officersskolens] næstældste Klasse. 4^0.

P. Fischer-Nielsen: Fra Krigsaarene 1848—49—50. Nogle Barndomserindringer fra Kristrup og Omegn. (Aarbog, udg. af Randers Amts hist. Samfund I, 125—32.)

Niels Peter Sørensen (*Høsterkjøb*): Minder fra den første sønderjydske Krig. (Vort Forsvar Nr. 686—88, 690—93.)

v. Janson: Der Einfluss abgegrenzter Kriegsschauplätze auf den Character der Operationen. (Militär-Wochenblatt 91. Jahrg. Nr. 17—18. 1906. 4^0.)
Om Krigene 1848—50 og 1864.

N. P. Jensen: En Frivilligs Erindringer. Fra Flensborg til Bov. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 39—44.)

En mærkelig Paaskemorgen. (Vort Forsvar Nr. 685.)
Af C. N. Schnittgers Erinnerungen eines alten Schleswigers (1904) om Slaget ved Slesvig 1848.

S. Hansen: Da der laa en „tysk Spion" paa Skader Kirkes Loft. (Aarbog, udg. af Randers Amts hist. Samfund I, 133—38.)
1848.

Briefe Friedrich Theodor Vischers aus der Paulskirche. Hrsg., eingeleitet und erläutert von *G. Egelhaaf*. (Deutsche Rundschau 132. Bd. 203—26.)
Bl. a. om Malmø-Vaabenstilstanden S. 208.

F. Lorenzen: Eine Erinnerung an den Kampf bei Eckernförde. (Die Heimat XVII, 95—96.)

J. H. Byriel: Smaatræk fra Vamdrup-Egnen i 1849. (Fra Ribe Amt V, 213—20.)

24. og 25. Juli. Med Kaptajn Falkenskjold ved Isted. (Fædrelandet I, Nr. 20, 4—6.)

C. N.: Vore Mindedage. Mysunde d. 12. September 1850. (Fædrelandet I, Nr. 23, 3—4.)

R. Krauel: Die Ablösung des Sundzolles und die preussische Politik. (Hans. Geschichtsbl. 1907. 319—41.)

P. Matter: Bismarck et son temps. II. L'action 1862—70. Paris.

L. de Geer: Minnen. 2. uppl. 1—2 delen. Sthlm. 1906.

Th. Rein: Emil von Quanten som politiker. (Finsk T. 62. Bd. 144—51.)

Edv. Holm: Mindetale for Kong Christian den Niende. (Aarb. f. nord. Oldk. 2. R. XXI (1906), S. I—XVII.)

Af Lave Søholms Minder fra 1863. (Vort Forsvar Nr. 681, 683—84.)

Karl Larsen: Ein modernes Volk im Kriege. In Auszügen aus dänischen Briefen und Tagebüchern 1863—64 geschildert. Deutsche Ausg. von R. v. Fischer-Benzon. Kiel u. Lpz.

A. Moltke: Krigen 1864. (Vort Forsvar Nr. 702.)

M. Jähn: Feldmarschall Moltke. 1—2. Bd. Berlin 1906.

S. Godskesen: En Mands og en Hustrus Oplevelser i Krigen 1864, fortalte af dem selv. (Fra Ribe Amt V, 37—70.)

Th. Graae: Fra 1864. (Gads Danske Magasin 1907. 709—12.)

H. Kerchnawe: Kaiserliche Waffen in Schleswig-Holstein und Jütland 1864. Wien u. Lpz.

L. Rasmussen: Minder fra Krigen 1864. Odense. P.

Henr. Wulff: Da Fjenden var i Landet og andre Ungdomsoplevelser. 1906.
Om 1864.

N. Dalhoff: Vore Soldaters Pleje ved Diakonisser i Aaret 1864. (Vort Forsvar Nr. 699—702.)

Beck: Svenske, norske, finske, engelske Frivillige i den danske Hær 1864. (Fædrelandet I, Nr. 7, 4—5; Nr. 8, 3—4.)

Lars Stokholm: Minder fra den første Uge i Februar 1864. (Vort Forsvar Nr. 694—95, 703.)

Axel Liljefalk: De Meza i 64. Nogle Bemærkninger til Fremstillingen af Krigen 1864 i Danmarks Riges Historie. (Gads Danske Magasin 1906—07. 924—28.)

N. P. Jensen: General de Meza i 1864. (Gads Danske Magasin 1906—07. 999—1005.)

Axel Liljefalk: General de Meza i 1864. (Gads Danske Magasin 1907—08. 71—72.)

N. P. Jensen: General de Meza i 1864. Afsluttende Bemærkninger. (Gads Danske Magasin 1907—08. 152—55.)

Pontoppidan: General de Meza i 1864. Helsingør. P.

Cathrine Fogtmann: Minder fra Vejle 1864. (Vejle Amts Aarbøger 1907. 134—63.)

Sander Larsen: Smaa Erindringer fra Bjerge Herred 1864. (Vejle Amts Aarbøger 1907. 164—68.)

Rasmus Nielsen: Fægtningen ved Thorsted 23. April 1864. (Vort Forsvar Nr. 686.)

N. Fahlé: Affæren ved Lundby. (Vort Forsvar Nr. 690.)
Jfr. Oberst A. Christensen smst. Nr. 691.

Mads Larsen: Affæren ved Lundby. (Vort Forsvar Nr. 686.)

J. A. Bach: Rids af Grundlovsforhandlingerne 1864—66.

V. A. Secher: Bidrag til et berømt Ords Historie. (Det ny Aarhundrede V, 36—39.)
Krügers Ord 1867.

Danmark under Forfatningskampen 1870—1907. Af *P. Munch, G. Philipsen, Edv. Brandes* og *Ove Rode*.
Særtryk af Det ny Aarhundrede.

P. Munch: Gennembrudstiden 1870—75. (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. I, 439—55.)

Alex. L. Kielland: Breve. Udg. af hans Sønner med en Indledning af *Gerh. Gran*. 1.—2. Bd.

Gustav Philipsen: Estrups første Tiaar 1875—85. Oversigt og Betragtninger. (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. II, 143—59.)

* *: Et Stykke af § 5's Historie. (Cumberland-Spørgsmaalet.) (Flensborg Avis 10. Febr. 1907.)

En Redegørelse for Socialdemokratiets Rigsdagsvirksomhed. Aarhus.
Trykt som Manuskript. Ikke i Bogh.

Edv. Brandes: Provisorieaarene 1885—94. (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. II, 195—213.)

Ove Rode: Venstre-Reformpartiets Tid 1894—1901. (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. II, 467—73; V, 90—99.)

Elna Munch: Kampen om Kvindernes Valgret. I. Skandinavien. (Det ny Aarhundrede V, 40—54.)
Ogsaa som Særtryk.

Fr. Kretz: Aarbog for Rigsdagssamlingen 1906—1907.

Edv. Brandes: Rigsdagssamlingen 1906—07. (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. II, 261—83, 369—86.)

Fra Rigsdagen 1906—07. Trykt som Manuskript for Meningsfæller.

Ingvald Kieler: Konventionen mellem Danmark og Tyskland af 11. Januar 1907. (Fædrelandet I, Nr. 11, 5—7.)

L. M(oltesen): Traktaten mellem Danmark og Preussen. (Gads Danske Magasin 1907. 408—09.)

V. Pingel: I Anledning af Traktaten af 11. Jan. 1907. (Tilskueren 1907. 217—22.)

F. West: Januarkonventionen. (Varden V, 81—88.)

Konventionen af 11. Januar 1907. (Sønderjydske Aarb. 1907. 177—206.)

Edv. Brandes: Politik efter Rigsdagssamlingen. I—IV. (Politikens Kronik 10.—13. Aug. 1907.)

Topografi.

Detlefsen: Die ältesten Nachrichten über den deutschen Norden. (Die Heimat XVII, 1—8.)

A. W. Greely: A Handbook of Polar Discoveries. Boston.

Johs. Steenstrup: Danmarks Tab til Havet i den historiske Tid. (Hist. T. 8. R. I, 153—66.)

Johannes Steenstrup: Danske Stednavne, spredte Iagttagelser. (Flensborg Avis Nr. 112, 126, 135, 148, 230, 277.)

J. C. B. la Cour: Danske Gaarde. 1—48. H. Aarhus 1906—07.

Villads Christensen: Københavns Vækst og Udvidelse. (Hist. Meddelelser om København I, 1—46.)

V. A. Secher: Bidrag til Københavns Rets- og Kulturhistorie i Kristian IV's og Frederik III's Tid 1624—63. (Hist. Meddelelser om København I, 292—329.)

H. Weitemeyer: Nogle Planer og Kort over København fra Midten af det 18. Aarhundrede. (Hist. Meddelelser om København I, 275—91.)

Alb. Gnudtzmann og *Helmer Lind*: Stor-København. 1—40. H.

Fritz Stahl: Kjøbenhavn. (Architekten IX, 463—64, 468—70; jfr. 477—79.)
Oversat fra Berliner Tageblatt.

Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 19.)

Fr. Schiøtt: Nogle Blade af St. Annæ Kvarters Historie. (Architekten IX, 245—53, 257—65, 281—90, 312—18, 323—29.)
III. Sophiæ Amalienborg.

Leuning-Borch: „Islandsbrygge". (Architekten IX, 217—21, 225—30.)

E. Erstad-Jørgensen: Nikolaj Kirkeplads. (Architekten IX, 212—15, 370—71; jfr. P. Johansen smst. 221; Fr. Rasmussen og Chr. Axel Jensen smst. 236—39; Leuning-Borch smst. X, 21—24.)

V. Lorenzen: Spiret paa Nikolaj Taarn. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 18.)

Optegnelser af St. Petri Kirkes ældste Mindebog 1574—1674. Oversat og meddelt af *L. Bobé*. (Fra Arkiv og Museum III, 305—24.)

Thorvald Jørgensen: Slotsholmen. (Architekten X, 98—101.)

Chr. Hansen: Christiansborg. (Architekten IX, 273—78.)

Holger: Kristiansborg Slot. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 50.)

Christiansborg gennem Tiderne. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 8.)

H. U. Ramsing: Fra Udgravningen af Absalons Borg og Københavns Slot. (Gads Danske Magasin 1907. 737—47.)

Christiansborgs Ruiner. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 28.)

H. Trier: Gaarden Nr. 14 ved Stranden. (Hist. Meddelelser om København I, 167—85.)

Johannes Dam: Den gamle Ladegaard. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 13.)

A. C. Øst: Københavns Tvangs- og Arbejdsanstalt 1768—1908. (Tekn. Foren.s T. XXXI, 77—86.)

H. Weitemeyer: Graverboligen paa Assistens Kirkegaard og Jens Bang. (Hist. Meddelelser om København I, 65—93.)

R. P. Rasmussen: Den murede Galge paa Vesterfælled og de

jordiske Levninger af Greverne Struensee og Brandt. (Hist. Meddelelser om København I, 151—66.)

Niels P. Larsen: Det historiske Midtsjælland. (Fædrelandet I, Nr. 9, 3—5; Nr. 10, 2—4; Nr. 11, 7—8; Nr. 13, 2—4.)
Ogsaa som selvstændig Bog. Sorø.

Axel Linvald: Antvorskov og Vordingborg Krongodser 1768—1774. (Slutn.) (Fra Arkiv og Museum III, 234—89.)

Anders Petersen: Præstetienden og Høsten i Bjeverskov Herred 1690. (Østsjæll. Aarb. VII, 79—111.)

Frederiksberg Kommune gennem 50 Aar. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 13.)

J. C. M. Hansen: Et kortfattet Uddrag af Livet i Frederiksberg Borgerforening 1882—1907. P.
Ikke i Bogh.

H. Olrik: Gurre. (Fra Frederiksborg Amt 1907. 103—10.)

„Lindegaarden" og Kalundborg Kirke. Skal Kirkens Beliggenhed ødelægges? Af *C. M. Smidt*; de historiske Meddelelser ved *M. Mackeprang*. (Architekten IX, 453—62.)

K. M.: Fra Ruinfundene ved Kalundborg. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 32.)

Chr. Axel Jensen: Fra Skt. Nicolai i Køge. Studier under Kirkeinventariets Istandsættelse. (Fra Arkiv og Museum III, 341—74.)

Bindingsværkshuse i Køge. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 8.)

Arthur Fang: Gamle danske Herregaarde. Lystrup. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 1.)

Nærumgaard. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 16.)

Thorkild Gravlund: Reersø. (Danske Studier 1907. 25—58.)

J. Kornerup: Roskilde Minder. Udg. af Arthur Fang. Med et Forord og Forfatterens Biografi. Roskilde.

Arthur Fang: Vor Frue Kirke i Roskilde. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 26 og 31.)

Arthur Fang: Gamle Kildeskikke og Kildekultus. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 19.)
Om Kongekilden ved Roskilde.

Den nye Kirke i Rungsted. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 33.)

Sparresholm. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 34.)

Stevnsboere. (Østsjæll. Aarb. VII, 117—28.)

E. Holm: Sandflugtens Dæmpning i Tidsvildeegnen. (Fra Frederiksborg Amt 1907. 1—19.)

Skraa for St. Hansgilde i Uggeløse. Oversat af *Alfr. Krarup*. (Fra Frederiksborg Amt 1907. 98—102.)

H. Olrik: Helene-Kilde og Helenes Grav. (Gads Danske Magasin 1907. 889—94.)

Chr. Nicolaisen: Amagers Historie. 1. Del.
Anm. af M. Mackeprang i Fra Arkiv og Museum III, 218—22.

Holger: Dragør. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 42.)

Fra Hesselø. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 7.)

Hjortholm (ved Samsø). (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 16.)

M. C. Koefoed: Bornholmiana. (Bornholmske S. II, 199—204.)

J. A. Jørgensen: De gamle bornholmske Herreds- og Sognesegl. (Bornholmske S. II, 193—98.)

H. St. Holbeck: Kongebesøget paa Bornholm 1851. (Bornholmske S. II, 57—82.)

A. Fang: Aa Kirke. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 38.)

Alfr. Ipsen: Helligdomsgaarden. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 18.)

J. Bulmer: Højlyngen. Almindingen. Udmarksjorderne. (Bornholmske S. II, 101—10.)

Kay Larsen: Da Rønne fik Natvægtere. (Bornholmske S. II, 154—56.)

Emil Marquard: Et gammelt Brev om Kristiansø. (Fra Arkiv og Museum III, 290—97.)

Helge Bojsen Møller: Hesselagergaard. (Architekten IX, 481—90.)

Hanson: Renæssanceborgen ved Nyborg. (Fædrelandet I, Nr. 14, 5—6.)
Holckenhavn.

Holger: Horne Kirke. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 5.)

A. Fang: Skjellerup Kirke. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 35.)

A. Fang: Vissenbjærg Kirke. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 52.)

P. Storgaard Pedersen: Meddelelser om Ulves Forekomst i Jylland, særlig i Ringkøbing Amt. (Hardsyssels Aarbog 1907. 109—26.)

J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie. 2. Halvbd. Aarhus 1906.

St. Johannes Kirke i Aarhus. (Architekten IX, 501—06.)

Alfr. Ipsen: Herregaarden Astrup. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 29.)

K. Thøgersen: Præsten som kommunal Mand. Strejflys over Dybe-Ramme Kommunes Historie. (Hardsyssels Aarbog 1907. 62—78.)

Farup Kirke. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 27.)

P. Kristensen: Lidt om Haderup og Sevel Præsteembeder. (Hardsyssels Aarbog 1907. 150—52.)

P. Severinsen: Hardsyssel. (Hardsyssels Aarbog 1907. 3—9.)

Alfr. Ipsen: Herning og dets nye Museum. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 23.)

Th. Claudi West, A. Mentz og *J. N. A. Helms*: Hesselvig Enggaard. Aarhus. P.

E. Drøhse: Hobro beskrevet af en Almuekvinde (Dorthea Thomsen). (Aarbog, udg. af Randers Amts hist. Samfund I, 115—24.)

C. Klitgaard: Hvetbo Herred. 2. Del. Aalborg.

Jerne Kirke. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 25.)

A. Fang: Jernved Kirke. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 45.)

C. M. Smidt: Karup og dets Helligkilde. (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. V, 347—66.)

S. Hansen: Mellem Mølle i Voldum Sogn. (Aarbog, udg. af Randers Amts hist. Samfund I, 81—114.)

Holger: Herregaarden Odden. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 4.)

A. Fang: Gamle danske Herregaarde. Randrup. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 50.)

G. Stemann: Ribe i Stiftamtmand Moltkes Tid. (Fra Ribe Amt V, 157—212.)
1796—1811.

Chr. Axel Jensen: Ribe Domkirke. (Architekten IX, 293—306.)

V. Lorenzen: Jacob Helms og de danske Kirkebygninger. (Letterstedtske T. 1907. 331—51.)
Denne og den foregaaende er begge Anm. af Helms og Amberg: Ribe Domkirke. Kbh. 1906.

L. Holst: Minder fra Skagen, især fra Midten af det 19. Aarhundrede. (S. t. jydsk Historie og Topogr. 3. R. V, 229—82.)

J. Estrup: Sønder-Haldherreds Tingsteder. (Aarbog, udg. af Randers Amts hist. Samfund I, 17—68.)

P. L. Hald: Fortidsminder i Thy og Hanherred. (Fædrelandet I, Nr. 14, 3—5.)

P. Eliassen: Fra de 8 Sogne. Bidrag til Tyrstrup Herreds Historie. (Vejle Amts Aarbøger 1907. 69—133.)

S. Nygård: Bidrag til nogle jydske hovedgårdes historie i nyere tid (1660—c. 1850). III. Vadskærgaard. (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. V, 283—346.)

Romanus: Thor Lange og hans Mindesmærker. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 36.)
Om Dronning Dagmar-Stenen i Vitten.

E. Drøhse: Nogle Aktstykker fra Ebeltoft Raadhusarkiv. (Aarbog, udg. af Randers Amts hist. Samfund I, 69—80.)

Johann Friedrich Dücker: Bilder aus der Schleswig-Holsteinischen Geschichte. 2. Aufl. Schleswig 1906.

Chr. Aug. Volquardsen: Aus schleswig-holsteinischer Geschichte. Lpz. P.

Das dänische „Manuel historique de la question du Slesvig" in anderer Beleuchtung. Flensb.
Af: Flensburger Norddeutsche Zeitung.

M. Lensch: Jan Adriaansz Leeghwater und seine Beschreibung der grossen Sturmflut vom 11. Okt. 1634. (Mitteil. d. Nordfriesischen Vereins f. Heimatkunde 1905—06. H. 3. (Husum 1907). 1—19.)

J. P. Bang: Den nordslesvigske Kirkesag. (Dansk Kirketidende. 62. Aarg. 721—26.)

Redaktør *Jessens* Artikler i Udvalg ved M. Jessen, f. Fibiger.

H. P. Hanssen-Nørremølle: Køllerpolitikken. (Sønderjydske Aarb. 1907. 295—360.)

Dagshistorie 1906. Tildragelser vedrørende Nordslesvig, optegnede efter Tidsfølgen. (Sønderjydske Aarb. 1907. 361—68.)

E. Christiansen: Vort Værn mod Syd. (Vor Fremtid I, 26—39.)
Sønderjylland.

H. A. C. Philipsen und *C. Sünksen*: Das Dannewerk in Geschichte und Sage. 2. Aufl. Hamburg.

R. Struck: Die Beziehungen des Limes Saxoniae und des Dannewerks zur Topographie und Geologie ihrer Umgebung. (Mittheil. d. geograph. Gesellschaft und d. Naturhist. Museums in Lübeck. 2. R. 21. H. Lübeck 1906.)

Alfr. Ipsen: Haderslev i gamle Dage. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 9.)

Emil Bruhn: Nachrichten über und aus Coldenbüttel. (Mitteil. d. Nordfriesischen Vereins f. Heimatkunde Jahrg. 1905—06 (Husum 1907). 51—108.)

Ogsaa særskilt: Chronik von Koldenbüttel. Teil 1. Husum.

Chr. Kock: Königsburg. (Die Heimat XVII, 10—14.)

Ved Bonert, anlagt 1415.

Alfr. Ipsen: Mögeltönder og Slottet Schackenborg. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 3.)

H. Börensen: Pellworm wie es ist und war. Pellworm 1905.

R. Körner: Nordseebad Sankt Peter (von Husum). (Die Heimat XVII, 77—82.)

F. Konstmann: Die historischen Runensteine aus der Umgegend Schleswigs. (Die Heimat XVII, 153—67.)

L. Andresen: Troiburg. (Die Heimat XVII, 179—84.)

Detlef Detlefsen: Glückstadt, das heutige im alten. Glückstadt 1906.

Karl Mehlert und *P. Nissen*: Ut der stat tom Kyle. Geschichten und Sagen aus Kiels Vergangenheit für jung und alt. Kiel.

Brohm: Helgoland in Geschichte und Sage. Cuxhaven-Helgoland. 4^0.

[Fr.] Bertheau: Das Herzogtum Lauenburg und die deutsche Frage in den Jahren 1848—50 (Forts.). (Archiv d. Vereins f. die Gesch. des Herzogtums Lauenburg VIII. 1. H. 41—74 og 2. H. 1—48.)

R. Svendsen: Beskrivelse af Mariatavlen i Balke kirke samt de paa universitetet beroende billeder fra samme kirke. (Aarsberetn. fra For. t. norske Fortidsmindesmærkers Bevaring 1906. 279—92.)

H. Meyer: Samlinger til Bergens Beskrivelse. 1. Bd. Udg. ved *B. E. Bendixen*. 4. H. Bergen.

O. A. Øverland: Den gamle Stavkirke paa Bjölstad i Hedalen. (Aftenposten. Kria. 1906. Nr. 178.)

H. Sinding-Larsen: Fjære Kirke. (Aarsberetn. fra For. t. norske Fortidsminders Bevaring 1906. 302—26.)

G. Graarud: Holmestrand og Omegn. En historisk Oversigt. H. 9—14. Kria.

Ivar Sæter: Hovedøens Kloster (1147—1532). (Varden V, 316—22.)

Niels Ryjord: „Munkeby" kirke ved Levanger. (Aarsberetn. fra For. t. norske Fortidsmindesmærkers Bevaring 1906. 293—98.)

K. Rygh: Nogle bemærkninger om „Munkeby" kirkes historie. (Aarsberetn. fra For. t. norske Fortidsmindesmærkers Bevaring 1906. 299—301.)

O. Nicolaissen: Undersøgelser i Nordlands amt 1906. (Aarsberetn. fra For. t. norske Fortidsminders Bevaring 1906. 327—40.)

Ivar Sæter: Lidt om Røros Værk. (Folkebladet XXVIII, 307—10.)

Samlinger til Stavangers Historie. Udg. af *A. E. Erichsen*. 2. Bd. Stavanger 1906.

J. Richter: Trondhjemsbilleder fra Reformationstiden. Trondhjem.

B. Tvete: St. Jørgens Stiftelse 1607—1907. Trondhjem. P.

O. Olafsen: Ullensvang. En historisk-topografisk-statistisk Beskrivelse af Ullensvang Herred. Bergen.

Ivar Sæter: Gamle Tider i Østerdalen. (Folkebladet XXVIII, 84—86.)

O. Blümcke: Zur Topographie der Stettiner Fitte auf Falsterbo. (Hans. Geschichtsbl. 1907. 439—55.)

Lars Tynell: Gumlösa kyrkas funt. (Hist. T. f. Skåneland II, 356—67.)

Carl R. af Ugglas: Et arbete om Lunds domkyrka. (Letterst. T. 1907. 290—98.)

Anmeldelse af L. Weibull: Studier i Lunds domkyrkas historia. Lund 1906.

E. Wrangel: Om Lunds domkyrkas äldsta byggnadshistoria. (Kirkehist. S. 5. R. IV, 19—23.)

P. G. Berggren: Kalmar stad och dess historia. Kalmar.

A. E. T. Olan: Marstrands historia, krigsminnen och badortslif. Göteborg 1906. 4°.

Effersøe: Færøernes Stilling i det danske Rige. (Atlanten IV, 99—108.)

Kongebesøget paa Færøerne. (Atlanten IV, 147—55.)

Daniel Bruun: Gammel Bygningsskik paa Færøerne. (Aarsberetn. fra For. t. norske Fortidsmindesmærkers Bevaring 1906. 85—246.)

Bogi Th. Melsteð: Islendinga Saga. 2. Bd. 2. H.

P. Hermann: Island in Vergangenheit und Gegenwart. 1—2. Bd. Lpz.

Bogi Th. Melsteð: Islands kulturelle Fremskridt i den nyeste Tid. Nogle Artikler. P.

Kr. Dahl: Islandsrejsen. (Gads Danske Magasin 1907. 1023—28.)

Svenn Poulsen og *Holger Rosenberg*: Islandsfærden. 1—3. H.

Islandsrejsen. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 43, 45, 47, 48.)

Kongens Rejse til Island. (Atlanten IV, 163—72.)

Knud Berlin: Island og Danmark. (Gads Danske Magasin 1907. 813—24.)

S. Fenger: Om Islands Stilling til Danmark. (Højskolebl. XXXII, 1155—62.)

G. Hannesson: Selvstyre eller Selvstændighed. Ved *Jon Stefansson*. (Tilskueren 1907. 141—59.)

E. Hjörleifsson: Danmark og Island. En historisk Redegørelse.

Ingvald Kieler: Danmark-Island. (Fædrelandet I, Nr. 15, 21, 22.)

M. Kristensen: Det islandske Spørgsmaal. (Højskolebl. XXXII, 273—88.)

Fr. Orluf: Islands Stilling i Riget. (Gads Danske Magasin 1907. 929—35.)

Henr. Ussing: Island og Danmark. (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. II, 283—96.)

Holger Wiehe: Det islandske Spørgsmaal. (Gads Danske Magasin 1907. 935—38.)

Daniel Bruun: Iceland. Routes over the Highlands. Sprengisandur and Kjalvegur.

C. Küchler: Unter der Mitternachtssonne durch die Vulkan- und Gletscherwelt Islands. Lpz. 1906.

K. Sapper: Island. (Geogr. Z. 13. Jahrg. 5—6. Heft.)

Þ. Thoroddsen: Lýsing Íslands. 1. hefti. Kauph.

C. G. Schack: Islands-Fiskeri. (Gads Danske Magasin 1907. 352—57.)

Meissner: Germanische Tempelruinen auf Island. (Korrespondenzblatt d. deutschen anthropol. Gesellsch. 38. Bd. 17—19.)

Poul Vibæk: Grønlands Historie i Omrids. (Atlanten IV, Nr. 39—41.)

Ogsaa som Særtryk.

Aage Ibsen: Grønland. (Liv og Kultur I, 76—81, 129—34.)

Axel Hamberg: Om eskimåernas härkomst och Amerikas befolkande. (Ymer XXVII, 15—48.)

C. Ryberg: Kolonierne i Grønland. (Fædrelandet 1. Aarg. Nr. 1, 2, 4.)

Breve fra Grønlændere, samlede og oversatte af *Knud Rasmussen*. (Atlanten IV, 8—58.)

Johanne Wagner: Danske i Grønland. (Højskolebl. XXXII, 1089—1100, 1161—66.)

H. U. Ramsing: De sidste Aars Arbejde i Dansk Vestindien. (Atlanten IV, 83—93.)

F. P. Hiort-Lorenzen: Den økonomiske Krise i Dansk-Vestindien. (Nationalekon. T. 3. R. XV, 113—43.)

Kay Larsen: De dansk-ostindiske Koloniers Historie. I: Trankebar. 4^0.

Kay Larsen: Danske Kapertogter i den bengalske Havbugt. 1642—1648. (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. II, 434—42.)

Kay Larsen: Det første danske Nikobar-Foretagende 1755—1760. (T. f. Søvæsen 78. Bd. 527—41.)

Kay Larsen: Rebellerne i Trankebar. Et Stykke dansk Koloni-Historie. (Gads Danske Magasin 1907. 618—26.)

Biografi.

Carl S. Petersens Anm. af Memoirer og Breve udg. af *Jul. Clausen* og *P. F. Rist* I—III (1905—06) i Danske Studier 1907. 121—27.

V. Richter: Dødsfald i Danmark 1761—90. (Odense.)

Jul. Bidstrup: Dødsfald i Danmark 1906. Tillæg til Personalhist. T.

P. B. Grandjean: Gravskrifter fra Kjøbenhavns nedlagte Kirkegaarde indenfor de gamle Volde. VIII. Kirkegaarden ved den tysk-fransk reformerte Kirke. (Personalhist. T. 5. R. IV, 283—86.)

P. B. Grandjean: Gravskrifter fra Toksværd og Rønnebæk. (Personalhist. S. IV, 5—8.)

Rejseoptegnelser fra Kirker og Kirkegaarde [1854]. Af *H. J. Huitfeldt-Kaas'* efterladte Papirer. (Personalhist. T. 5. R. IV, 236—51.)

Henrik Ussing: Nogle gamle „Testimonier". (Vejle Amts Aarbøger 1907. 202—25.)

A. Thiset: Uddrag af Fru Jytte Gyldenstiernes Slægtebog. (Personalhist. T. 5. R. IV, 1—30.)

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthaandbogen (Tillæg til Personalhist. S.) 1906—07.

Slægterne Krag, Kühle (von der Aa Kühle), Langhorn, Larsen (Helweg-Larsen, Liljefalk, Lassen), Laub, Lautrup, Lehmann, Lemvigh, Lindegaard, Linnemann, Lund, Troels-Lund, Lundbye, Lunding, Lunn, Madvig, Magius, Le Maire, Manthey, Mantzius, Marcher, Matthison-Hansen, Mazar de la Garde.

A. H. Nielsen: Stamtavle over Familierne Kjellerup og Strøyberg. Aalborg 1906. 4to.

Hanna Henriette Jacobsen: Stamtavle over Familjerne Meer, Petersen, Jacobsen, Martens, Broch, Knutzen m. fl. Stavanger. P.

Stamtavle Lund-Lorentz-Herløw. P.

J. P. Jørgensen: Slægterne paa Brydegaard og Øbakkegaard i Ledøje Sogn samt Ryttergaarden Nr. 3 af Pederstrup Sogn. Roskilde. Tværfol.

Ikke i Bogh.

Viggo Bendtsen og *Vilh. Milthers*: Slægten fra Fastergaard. Slægtregister med Oplysninger om Gaarden og dens Beboere 1534—1843. Odense.

H. F. Grandjean: Tilføjelser og Rettelser vedrørende Slægterne Romer, Lerche og Fogh. (Personalhist. T. 5. R. IV, 290—93.)

Allgemeine deutsche Biographie. Lief. 261—66 (Nachträge: Nitzsch-Schorlemer). Lpz.

E. F. S. Lund: Danske malede Portrætter. 8. Bd. 5—8. H. 4^0.

H. R. Hiort-Lorenzen og *A. Thiset*: Danmarks Adels Aarbog 1908. 25. Aarg.

Max W. Grube: Deutsche Edelleute in dänischem Hofdienst 1559—1648. (Vierteljahrschr. f. Wappen-, Siegel- nnd Familienkunde 35. Jahrg. 3. H.)

E. Dam: Danske Farmacevter 1769—1828. (Farmacevtisk Lommehaandbog 1908 (Randers 1907). 74—83.)

Farmacevtiske Kandidater 1875—1907. (Farmacevtisk Lommehaandbog 1908 (Randers 1907). 85—157.)

C. H. Sthyr og *H. F. Øllgaard*: Filolog- og Magister-Stat.

Breve fra danske filologer ved *F. Jónsson* og *Carl S. Petersen*. (Danske Studier 1907. 202—13.)

V. Hostrup Schultz: Helsingørs Embeds- og Bestillingsmænd. Genealogiske Efterretninger. 3. (Slutnings-)Hæfte.
Ikke i Bogh.

S. Hennings: Meddelelser om Demitterede fra Herlufsholm. 3. Bd. Fortsættelse af Alb. Leths og G. L. Wads Værk. 1. H.: 1887—1905.

S. Hennings og *O. Jensen*: Meddelelser om Herlovianere, der ikke ere demitterede fra Herlufsholm. Tidsrummet fra Aaret 1849. 5. Hefte: 1890—1900. (1906.)
Trykt som Manuskript.

Den danske Lægestand 1901—1907. 8. Udg. ved *J. Johnsson* og *K. Dehlholm*.

V. Richter: Danske Postembedsmænd med kongelig Udnævnelse 1750—1906. Odense.

Dødsfald i Postetaten. (Aarb. f. d. danske Postvæsen XVII, 181—99.)
C. C. D. Vermehren, F. J. Ibsen, C. A. Trampe, Chr. Schou, H. Jensen, O. P. A. Bohn, C. V. Rasmussen, L. C. Larsen, C. H. W. Idel, P. P. Honoré, S. A. Paaby, J. M. Specht, C. B. Pallesen, T. Bloch.

P. B. Grandjean: Nogle Gravskrifter over Præster. (Kirkehist. S. 5. R. III, 810—11.)
I Strøby og Holtug Kirker.

J. A. Jørgensen: Series pastorum eller Fortegnelse over Præsterne paa Bornholm siden Reformationen. Rønne.

Sofus Elvius: Biografier og Portrætter af Studenterne fra 1857. (Odense.)

Studenterjubilarer (fra 1857). (Ill. T. 49. Bd. Nr. 10.)

M. C. Mathiesen: Sønderjydske Mænd. (Vor Fremtid I, 96—109, 149—61.)

Biografier. Samlede og udg. paa Tune Landboskole Vinteren 1905—06. Horsens (1906).
Ikke i Bogh.

G. L. Grove: Ny Bidrag til Oplysning om Curt Adelaer. (Personalhist. T. 5. R. IV, 197—235.)

C. Klitgaard: Hans Jørgen Lemwigs Beretning om Hr. Bertel Agerholms Syner. (Hardsyssels Aarbog 1907. 10—21.)

H. J. Barstad: Den østerrigske [danskfødte] Generalmajor Alf Nicolai Alfsen (1703—79). (Personalhist. T. 5. R. IV, 178—83.)

H. Brix: H. C. Andersen og hans Eventyr. (Disputats.)

V. Vedel: Den Andersen'ske Eventyrdigtning. (Tilskueren 1907. 494—502.)
Anm. af Dr. Brix's Disputats.

V. Wanscher: H. C. Andersens Fortællekunst. (Liv og Kultur I, 35—43.)

O. Geismar: Vilhelm Andersen. (For Kirke og Kultur XIV, 274—85.)

P. Andræ: Andræ og hans Opfindelse Forholdstalsvalgmaaden. Fortsættelse af det i Okt. 1905 udgivne Mindeskrift. 1. og 2. forøgede Udg.

A. Dolleris: Carl Bagger. En biografisk Skildring af Digteren og hans Hustru. 1.—2. Udg. Odense.

H. Schwanenflügel: Carl Bagger. Skitse af et Digterliv.
Anm. i Personalhist. S. IV, 53—60.

Carl Bagger. En Hundredaarsdag. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 34.)

En kortfattet Biografi over Doctor, Professor og Biskop Nicolai Edinger Balle. P.
Trykt som Manuskript. Ikke i Bogh.

Wilh. Marstrand: Om Slægten Barfod. (Personalhist. T. 5. R. IV, 194—96.)

Eiler Nyström: Chr. Fr. v. Bech og hans Slægt.
Ikke i Bogh.

V. Bergsøe: Henrik Ibsen paa Ischia og „Fra Piazza del Popolo". Erindringer fra Aarene 1863—69.

Aage Friis: Bernstorffske Papirer. Udvalgte Breve og Optegnelser vedrørende Familien i Tiden fra 1750 til 1835. 2. Bd.
Ogsaa en tysk Udg.: Bernstorffsche Papiere. 2. Bd.

O. Geismar: Edv. Blaumüller. (For Kirke og Kultur XIV, 92—105.)

C. Klitgaard: Baggesens Biografi af Biskop Tønne Bloch. (Kirkehist. S. 5. R. IV, 141—51.)

Andreas Bojsen. Et Mindeskrift, udg. af *Lars Andersen* (1906). Høve.

Th. Borch: Stamtavle over den fra Simon Sørensen, Lundsby, Aadum Sogn, Nørre Horne Herred, Ringkjøbing Amt, Jylland, nedstammende Slægt Borch. Skien.

Tychonis Brahei, et ad eum doctorum virorum epistolae ex anno 1588 et sequentibus annis. Nunc primum collectae et editae a *F. R. Friis*. Fasc. 9. 4^0.

Erik Henrichsen: Edvard Brandes. (Tilskueren 1907. 693—717.)

Georg Brandes: Levned. Et Tiaar [1871—80].
Anm. af P. Levin i Det ny Aarhundrede V, 192—95.

Max Grohshenig: Slægten Breinholt. Odense.

Carit Etlar: Minder. Folkeudg. 1.—18. H.

Hjalmar Christensen: Johan Nordahl Brun og Bergen. (Samtiden XVIII, 374—87.)

H. O. Lange: Overbibliotekar, Dr. phil. C. W. Bruun. (Bogvennen 1904—06. 5—12.)

Hans Kildeby: Hans Peter Børresen. En dansk Missionær.

Clara Thue Ebbell: En bergensk lejlighedspoet for 100 aar siden. (For Kirke og Kultur XIV, 372—79.)
Bernt Børretzen.

P. Munch: En slagen Mand. (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. II, 169—75.)
J. C. Christensen.

Th. Munch: Blyantens muntre Mestre. II. Rasmus Christiansen. (Gads Danske Magasin 1907. 772—78.)

P. S. Vig: Præsten Claus L. Clausen. Et Bidrag til den dansk-norske evangelisk-lutherske Kirkes Historie i Amerika i det 19. Aarhundrede. (Kirkehist. S. 5. R. IV, 24—47.)

C. Klitgaard: Valdemar Daa og hans Døtre. (Personalhist. T. 5. R. IV, 268—82.)

(Andreas Bruun:) Jens Vilhelm Dahlerups Liv og Virksomhed. Med 6 Tavler i Fol.

Anton Rosen: Jens Vilhelm Dahlerup. (Gads Danske Magasin 1907. 489—96.)

Jens Vilhelm Dahlerup. (Architekten IX, 177—87.)

C. Asschenfeldt-Hansen: Provst Deichmann. P.

E. A. Thomle: Lidt om Familien Deramm. (Personalhist. T. 5. R. IV, 286—89.)

E. Dröhse: Niels Ebbesens Statue og lidt om Ridderens Slægt. (Aarbog, udg. af Randers Amts hist. Samfund I, 142—48.)

Max Sauerlandt: Christoffer Wilhelm Eckersberg. (Das Museum X, 41—44.)

H. K. Eggers: Geschichte des Geschlechtes Eggers. 3. Bd. Lübeck. 4°.

Ikke i Bogh.

E. A. Thomle: Familien Essendrop i Norge. (Norsk T. f. Genealogi II, 81—105.)

Alfr. Ipsen: Danske Mænd. I. Landsoldatens Forfatter [P. C. F. Faber]. (Fædrelandet II, 5—6, 24—26.)

Lidt om Nordlandspræsten Hans Falster og hans Slægt. Af *Axel Hagemanns* efterladte Papirer. (Personalhist. T. 5. R. IV, 254—57.)

Et Mindesmærke for Finsen i Thorshavn. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 48.)

Poul Lindholm: Fra Starup Sogn I: Niels Fischer paa Højgaard. (Vejle Amts Aarbøger 1907. 177—201.)

Docent Fjords Minde. P.

Særtryk af Nationaltidende.

Lorenz Frølich: Optegnelser om de ældre Konstnere, som

have bidraget til min Udvikling. (Julebogen 6. Aarg. 7—25.)

O. Olafsen: Et Par genealogiske Meddelelser om Galtung-Slægten. (Personalhist. T. 5. R. IV, 190—92.)

Eiler Nyström: Den danskfødte Violoncellist Georg Andreas Gehrmanns Barndom og første Ungdom. (Fra Arkiv og Museum V, 204—17.)

P. B. Grandjean: Familien Glahns Slægtebog. 4^0.

Breve fra Hans Gram (1685—1748). Udg. af *Herman Gram.*

Th. Hauch-Fausbøll: Om den danske Stamfader til Slægten Grandjean. (Personalhist. S. IV, 3—4.)

C. E. A. Schøller: Om Skovrider Ludvig Grandjeans Fader. (Personalhist. T. 5. R. IV, 289—90.)

J. C. Bay: Fru Kristina Grundtvig. Cedar Falls, Iowa.

F. Rønning: N. F. S. Grundtvig. Et Bidrag til Skildring af dansk Åndsliv i det 19. Århundrede. 1. Bd. 1—2. Del.
Jfr. L. Schrøder i Højskolebl. XXXII, 649—50, 1329—34.

P. N. Petersen: Hvorfor nedlagde Grundtvig sit Embede 1826? (Dansk Kirketidende 62. Aarg. 513—22.)

O. I. Rahbek: Lidt om Ulrik Frederik Gyldenløve, hans Moder og Slægt. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 39.)

P. Severinsen: Et Klagebrev til Christian II over Knud Gyldenstjerne til Tim. (Hardsyssels Aarbog 1907. 147—49.)

Portrætmalerens [ɔ: Hans Hansens] Dagbog (1793—1797).
Memoirer og Breve udg. af Jul. Clausen og P. Fr. Rist. VI.

En af Stadens 32 Mænd. Brændevinsbrænder P. C. Hansens Optegnelser. (Hist. Meddelelser om København I, 244—53.)

L. C. Hansen: Meddelelser om Johan Ludvig Heibergs Lærer, Peder Hansen. (Fra Frederiksborg Amt 1907. 20—46.)

N. M. R. Stenbæk: Tyge Hansen, Ferritslev, og det grundtvigske Liv paa Fyn. (Højskolebl. XXXII, 505—12, 561—66.)

Stamtavle over Familien Haugsted. P.
Ikke i Bogh.

G. F. Heiberg: Slægten Heiberg. Personalhistoriske og genealogiske Oplysninger. Kria.

J. Fr. Dücker: Eine interessante Persönlichkeit aus den Jahren der Erhebung. (Die Heimat XVII, 82—87.)
Hans Helgesen.

L. Schrøder: Jacob Helms og Askov Højskole. (Højskolebl. XXXII, 288—98.)

L. Schrøder: Dr. Jacob Helms og Restaurationen af Ribe Domkirke. (Højskolebl. XXXII, 335—40.)

H. Stemann: Minder fra Biskop Hertz's Tid efter hans Datters Optegnelser. (Fra Ribe Amt V, 1—36.)

Hartvig Munthe: Birgitte Christine Hielm (1739—1820). En norsk Præstekones Levnedsløb. (Personalhist. T. 5. R. IV, 89—120.)

Sigurd Smith: En Verdens-Opfindelse og en dansk Opfinder. Søren Hjorth og Dynamoprincipet. (Gads Danske Magasin 1907. 464—73.)

L. Schrøder: V. J. Hoff. (Højskolebl. XXXII, 921—38, 967—78, 993—1004.)

Til Minde om Pastor V. J. Hoff. P.

P. A. Rosenberg: Ludvig Holberg som Digter og Tænker. P. Grundrids ved folkelig Universitetsundervisning Nr. 122.

H. Trier: Holberg og den danske Skueplads. (Danske Studier 1907. 140.)

H. Weitemeyer: En Notits om Ludvig Holberg. (Hist. Meddelelser om København I, 256.)

Marie Stub Irgens: Ludvig Holberg i „Bergens Beskrivelse". En litteraturhistorisk studie. Kria. 1906. P.

Bering Liisberg: Agent Holck, de Fattiges Volk.

R. P. Rasmussen: Landskabsmaler H. G. F. Holm og hans Billeder. (Hist. Meddelelser om København I, 257—74.)

N. Sodborg: Johannes Holm. (Hist. Aarbog f. Thisted Amt 1906. 36—41.)

M. Pontoppidan: Elise Hoskier. Portrait religieux. Paris.

H. Kr. Hovmøller: Den Hovmøllerske Slægtebog. 2. Del.
Ikke i Bogh.

Edm. Warburg: Hørup i dansk Politik. (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. I, 298—307.)

P. D. Steidl: Jacobus Dacianus. (Varden V, 16—20.)

S. H. Finne-Grøn: Optegnelser af biskop Jens Nielsens tjener, senere sogneprest til Aas hr. *Bernt Jacobsen*. (Norsk T. f. Genealogi II, 106—20.)

Biskop *Laurits Jacobsen* (*Hindsholm*)s Dagbog fra 1651 til 1663. Ved H. F. R(ørdam). (Slutn.) (Kirkehist. S. 5. R. III, 703—40.)

Franz von Jessen: Begivenheder, jeg oplevede. 1—2. Opl.

P. Andresen: Rigsdagsmand, Redaktør J. Jessen (1854—1906). (Højskolebl. XXXII, 33—40.)

Ingvald Kieler: Hørup-Jessen. En Paralel! (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. I, 15—20.)

H. L. Møller: Redaktør J. Jessen. (Sønderjydske Aarb. 1907. 143—76.)

C. E. A. Schøller: Fremmede Adelsslægter i Danmark. XVI. v. Johnn. (Personalhist. T. 5. R. IV, 85—87.)

P. Lauritsen: Danske Mænd. II. J. P. Junggreen. P.

G. Schousboe-Jensen: Præsten C. F. Junghans og hans Optegnelser 1793—1829. (Fra Ribe Amt V, 93—123.)

Ferdinand Jensen: Digteren Kaalund. (Tidsskrift, udg. af H. Begtrup III, 47—62.)

B. Paludan-Müller: Peter Chr. Kierkegaard 1805—88. Personlige Minder. (Tidsskrift, udg. af H. Begtrup II, 129—70.)

Ogsaa som Særtryk. Kolding.

Jens Tandberg: Søren Kierkegaard. (For Kirke og Kultur XIV, 166—77, 198—210.)

Vilh. Wanscher: P. V. J. Klint. (Architekten IX, 165—71.)

C. Klitgaard: Et Pseudonym. (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. V, 367—68.)

„Stændervisens" Forf. Jens Thamsen (= C. Klitgaard).

O. E. Jørgensen: En betydningsfuld dansk Opfindelse. (Gads Danske Magasin 1907. 697—99.)

Maskindirektør Knudsens Mælkecentrifuge.

Jannik Lindbæk: Jakob Knudsens Teologi. (Højskolebl. XXXII, 209—20.)

H. R. Hiort-Lorenzen: Krüger i Berlin. (Sønderjydske Aarb. 1907. 207—94.)

L. Schrøder: Et Hundredaarsminde. (Højskolebl. XXXII, 1611—16.)
Peder Lauridsen (1807—80).

O. Geismar: Svend Leopold. (For Kirke og Kultur XIV, 549—62.)

L. Bobé: Kontreadmiral Christian Lerches Selvbiografi. (Personalhist. T. 5. R. IV, 258—67.)

Fr. Schiøtt: Gerhardt Hansen de Lichtenberg og hans Byggevirksomhed. (Architekten IX, 437—41, 445—52.)

P. Storgaard Pedersen: Christen Sørensen Longberg eller Longomontanus. (Hardsyssels Aarbog 1907. 127—39.)

E. A. Thomle: Om Skibsfører Hans Sahlgaards Hustru Anne Cathrine Lunds Forældre. (Personalhist. T. 5. R. IV, 87—88; jfr. S. H. Finne-Grøn smst. 196.)

Axel Linvald: Tønne Lüttichau og hans Stilling til Landbospørgsmaalet 1769. (Hist. T. 8. R. I, 69—80.)

Læssøe-Bautastenen. (Vort Forsvar Nr. 697.)

E. Marquard: Slægten Lønborg. Slægtebogsoptegnelser og Stamtavler vedrørende Slægterne Lønborg, Listov, Strolle, Harlev og Trønner. (Personalhist. T. 5. R. IV, 51—85, 166—78.)

H. Wulff: Madvig og Forsvarssagen. (Vort Forsvar Nr. 685; jfr. ogsaa Nr. 682 og 684.)

Hans Magnussen: Chr. Karl Magnussen. (Die Heimat XVII, 225—34.)

H. Rosendal: Susette Mariboe, f. Dalgas. (Højskolebl. XXXII, 1561—68, 1593—1604, 1665—72, 1711—18.)

A. T. Gløersen: Slægten Meidell i Norge og Danmark. 2. H. Kria. 1903.

P. Storgaard Pedersen: Et Brev fra Aaret 1807. (Hardsyssels Aarbog 1907. 140—46.)
Fra A. E. Meinert.

Uddrag af et Brev fra C. Molbech til hans Fader Prof. J. C. Molbech. (Julebogen 6. Aarg. 155—60.)
Af 12. Sept. 1807.

E. A. Thomle: Chr. Gran Molberg. (Personalhist. T. 5. R. IV, 31—36.)

E. Gigas: En theologisk Professors diplomatiske Mission. (Hist. T. 8. R. I, 185—253.)
D. G. Moldenhawers Rejse til Spanien 1786—87.

P. Andresen: Redaktør Johannes Moldz. (Højskolebl. XXXII, 107—14.)

M. Eskesen: Ludvig Müllers Saga. Kolding.

(*J. S. Møller*:) Familien Møllers Slægtebog. Randers. 4°.
Trykt som Manuskript.

Herman Bang: Julie Møller. (Gads Danske Magasin 1907. 1029—30.)

Fru Jutta Bojsen Møller. (Højskolebl. XXXII, 361—78.)

Fru Jutta Bojsen Møller. (Kvinden og Samfundet XXIII, Nr. 33—35.)
Ogsaa som Særtryk.

Erik Henrichsen: N. Neergaard. (Tilskueren 1907. 990—1007.)

A. Levring: En Bedemand og Skaffer. (Aarbog, udg. af Randers Amts hist. Samfund I, 139—41.)
Andreas Nielsen.

Andr. Brandrud: Biskop, dr. theol. Fr. Nielsen. (Norsk theol. T. VIII, 105—10.)

Taler ved Biskop, Dr. theol. Fr. Nielsens Bisættelse og Jordefærd. Aarhus. P.

Endnu en Gang Universalgeniet. (Østsjæll. Aarb. VII, 112—16.)
Niels Nielsen.

P. Andersen: Statskonsulent P. Nielsen, Tystofte. Odense.

Jon Olafssons Oplevelser som Ostindiefarer under Christian IV. I Oversættelse ved *S. Bløndal*. (= Memoirer og Breve udg. af Jul. Clausen og P. Fr. Rist. VII.)

Troels-Lund: Peder Oxe. Et historisk Billed. 3. Opl.
Anm. af P. Engelstoft i Hist. T. 8. R. I, 307—24, af K. Fabricius i Letterst. T. 1907. 149—53.

A. W. Rasch: Præsterne Anders og Peder Pedersen. Et lidet Supplement til Lampes Præstehistorie. (Personalhist. T. 5. R. IX, 251—54.)

H. F. Rørdam: Et lille Bidrag til Salmedigteren Arvid Pedersens Historie. (Kirkehist. S. 5. R. III, 805—07.)

Axel Petersen: Familien Petersen fra Aventoft. P.

Joachim Ludvig Phister. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 33.)

En Tragedie fra Pietismens Tid. Af *Kn. Heibergs* Samlinger ved *H. F. R(ørdam)*. (Kirkehist. S. 5. R. IV, 178—96.)
Om den sindssyge Præst Peter Chr. Piper 1734.

Chr. Gulmann: Henrik Pontoppidan. (Ord och Bild XVI, 101—12.)

Brevvexling mellem Ægteparret Pram og Oluf Christian Olufsen under dennes Udenlandsrejse 1793—96. Meddelte af *H. Ehrencron-Müller*. (Slutn.) (Personalhist. T. 5. R. IV, 121—65.)
Ogsaa særskilt.

Ole Rambech Bugge: Familien Rambech, der nedstammer fra sorenskriver i Orkedalen Anders Rambech. Trondhjem. P.

P. Rasmussen: Et Par Blade af mit Liv og Levnet nedskrevne for Familie og Venner. 2. Udg. Aarhus.
Trykt som Manuskript. Ikke i Bogh.

R.: Franz Christopher Reimers. (Die Heimat XVII, 201—08.)

E. Bruhn: Johann Rist aus Wedel. Ein Kulturbild aus der Zeit des dreiszigjährigen Krieges. (Die Heimat XVII, 57—66.)

Slægten Ritzau, samlet af afd. Direktør *E. N. Ritzau*, suppleret og udg. ved *Th. Hauch-Fausbøll*. (Personalhist. S. IV, 9—53.)
Ogsaa som Særtryk.

Et Brev fra H. N. Rosenkjær. (Hist. Meddelelser om København I, 330—31.)

L. Kolderup-Rosenvinge: Emil Rostrup. En Levnedsskildring. (Botanisk T. XXVIII, 185—98.)

W. Behrend: Henrik Rung. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 27.)

C. E. A. Schöller: Fremmede Adelsslægter i Danmark. XVII: Röder. XVIII: Römer. (Personalhist. T. 5. R. IV, 184—87.)

A. Gommesen: Peter Rønne. (Højskolebl. XXXII, 475—82, 571—74, 585—88, 635—38, 703—10, 769—74, 795—98.)

Stamtavle over Simon Carstensen Schiødt's og Anna Kirstine

Harboe's Efterkommere. Udg. af Bestyrelsen for Klokker Ludvig Holger Kruse's Familielegat. 4^0.
Ikke i Bogh.

Holger: Mindesmærkerne over Schleppegrell og Læssøe. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 1.)

Th. Munch: Blyantens muntre Mestre. I. Alfred Schmidt. (Gads Danske Magasin 1907. 410—16.)

Ludv. Schrøder: Minder fra Kjøbenhavn, Rødding og Askov i Sextierne. (Gads Danske Magasin 1907. 417—30.)

H. F. R(ørdam): Et Træk af det religiøse Liv i det 17. Aarhundrede. (Kirkehist. S. 5. R. III, 811.)
Om Malte Sehested († 1662).

Johs. Lindbæk: Biskop Niels Skave og Sorø kloster. (Hist. T. 8. R. I, 254—83.)

H. Nutzhorn: Fæstebonden Peder Smed i Bukkerup. (Fra Holbæk Amt 1907. 62—107.)

L. Bobé: Hans von Spiegel til Borgeby, Kong Frederik II.s Kammertjener. (Hist. T. f. Skåneland II, 349—55.)

General *F. W. Stabell's* autobiografi. Meddelt af *W. Lassen*. (Norsk T. f. Genealogi II, 121—44.)

A. Moltke: Oberst Otto Konrad Fr. Staggemeier. Fredericia. P.

Fr. Weis: Prof. Vilh. Storch 1837 — 21. Juli — 1907. (T. f. Landøkonomi 1907. 441—53.)
Ogsaa som Særtryk.

V. Ammundsen: Anders Sunesen. (Kirkehist. S. 5. R. III, 650—64.)

A. *J. Eriksholm*: En Degn i Havrebjerg. Frideric Petri Svane Africanus. (Fra Holbæk Amt 1907. 32—49.)

S. E. Svendsen: En gammel Postmands Erindringer og Betragtninger. Bidrag til den nyere Tids Posthistorie (1855—1900).

E. Michelsen: Herman Tast, Vorkämpfer der Reformation in Schleswig-Holstein. (Real-Encyklopädie f. protestantische Theologie und Kirche. Bd. 10. 3. Aufl. Lpz.)

L. E. Thrane: Fra Empiretiden. Tidsbilleder af en københavnsk Haandværkerfamilies Liv.

S. H. Finne-Grøn: „Jomfru Adelus" og hendes ægtefæller.

Slegten Thue af Christianssand. (Norsk T. f. Genealogi II, 145—160.)

M. Mackeprang: Lidt mere om „Fru Merte" og misvæxten på Lindersvold. (Fra Arkiv og Museum III, 222—23.)
Fru Merte Sophie Urne.

C. C. Lausen Utzon: Familien Utzon. Kolding.

D. Thrap: Af Familien Vangensteens Papirer. (Personalhist. T. 5. R. IV, 37—51.)

Povl Baumann: Vilhelm Wanscher og Architekterne. (Architekten X, 88—90; jfr. Martin Borch smst. 101—03.)

Walter Christmas: Aage Westenholz. (Gads Danske Magasin 1907. 187—94.)

Gunnar Sadolin: Kr. Zahrtmann. (Liv og Kultur I, 119—21.)

Alb. Sergel: Oehlenschläger in seinen persönlichen Beziehungen zu Goethe, Tieck und Hebbel nebst einer Oehlenschläger-Bibliographie. Rostock i. M.

En besynderlig Vielsestale [til unævnte Personer]. Ved *C. Klitgaard*. (Kirkehist. S. 5. R. III, 807—10.)
Af Provst Bræmer i Randers (1720—54).

Mors gamle Minder. Den 29. Juni 1906. (1906.)
Ikke i Bogh.

Erinnerungen einer alten Schleswig-Holsteinerin. Lübeck.

Mindre Biografier.

Følgende Forkortelser er anvendte i denne Afdeling: Hbl. = Højskolebladet 32. Bd. — I. T. = Illustreret Tidende 48. Bd. — T. f. S. = Tidsskrift for Søvæsen 78. Bd. — V. F. = Vort Forsvar.

Etatsraad Frantz Th. Adolph. (I. T. Nr. 19.) — Kobbersmedemester R. Adrian. (I. T. 49. Bd. Nr. 6.) — Prof. E. Amberg. (I. T. Nr. 51.) — Etatsraadinde C. Amsinck. (I. T. 49. Bd. Nr. 11.) — Komponisten Fritz Andersen. (I. T. Nr. 50.) — Fhv. Folketingsmand Niels Andersen. (I. T. Nr. 28.) — Oscar Arlaud. (I. T. Nr. 38.) — Generalløjtnant J. J. Bahnson. (I. T. 49. Bd. Nr. 8.) — *Niels Petersen*: Fr. Bajer. (I. T. Nr. 30.) — *J. Aarsbo*: Chr. Barnekow. (Hbl. 1031—36.) — *Will. B.*: Prof. Chr. Barnekow. (I. T. Nr. 45.) — Kaptajn A. V. H. Baumann. (I. T. Nr. 51.) — Generalmajor C. H. F. R. Baumann. (V. F. Nr. 682.) — Generalmajor C. H. F. R. Baumann. (I. T. Nr. 19.) — *A. P.*: Forstander F. Bech. (I. T. Nr. 19.) — Organist Johs. Bech. (I. T. Nr. 51.) — Cyclefabrikant L. Bendixen. (I. T. 49. Bd. Nr. 10.) — *H. Lind*: Otto Benzon. (I. T. Nr. 20.) — Pastor T. A. Bernth. (I. T.

Nr. 23.) — Direktør E. F. A. Bilsted. (I. T. Nr. 48.) — *H. L.*: Jenny Blicher-Clausen. (I. T. Nr. 19.) — Premierlieutenant K. J. A. Bohr. (I. T. Nr. 48.) — Redaktør A. C. Bondegaard. (I. T. 49. Bd. Nr. 2.) — Godsejer, Ritmester Harald Branth til Sønder Elkær. (I. T. 49. Bd. Nr. 3.) — Frøken I. Brockenhuus-Løwenhielm. (I. T. 49. Bd. Nr. 8.) — Folketingsmand Søren Brorsen. (I. T. Nr. 52.) — Prof. Fr. Buhl. (I. T. 49. Bd. Nr. 9.) — Kunstfyrværker Busch. (I. T. Nr. 50.) — Grosserer Wilh. Bähncke. (I. T. 49. Bd. Nr. 4.) — Dr. med. D. Bølling. (I. T. Nr. 31.) — *J. T.*: Dr. Heinrich Callisen. (I. T. Nr. 40.) — Oberst Chr. Fr. Carlsen. (I. T. Nr. 15.) — Redaktør Carl Carstensen. (I. T. Nr. 17.) — *Vald. Schmidt*: Riis Carstensen. (I. T. Nr. 34.) — *W. Dreyer*: Arnt Christensen. (Ugeskr. f. Læger 1907. 22—24.) — Journalist Chr. Christensen. (I. T. Nr. 52.) — Frk. Sophy Christensen. (I. T. 49. Bd Nr. 6.) — Dr. med. Viggo Christiansen. (I. T. Nr. 29.) — Direktør J. Fr. Cridland. (I. T. 49. Bd. Nr. 10.) — Etatsraad Dahlerup. (I. T. Nr. 18.) — Chr. Dalsgaard. (I. T. Nr. 20.) — Konsul E. F. Dan. (I. T. Nr. 43.) — Postmester, Kaptajn Dencker. (I. T. Nr. 35.) — Søminemester L. A. van Deurs. (I. T. Nr. 30.) — L. A. Doberck. (Architekten IX, 230.) — Kunstsmedemester Doberck. (I. T. Nr. 23.) — *U.*: Kammerjunker Holger Dons. (I. T. Nr. 40.) — Prof. P. Dorph. (I. T. Nr. 17.) — Dansk Architekt i Frankrig (Dorph-Petersen). (Architekten X, 9—15.) — Theaterdirektør Dorph-Petersen. (I. T. Nr. 31.) — *P. A.*: V. F. A. Drackenberg. (T. f. S. 31—32.) — Borgerrepræsentationens Formand, Læge Duurloo. (I. T. Nr. 50.) — Viggo C. Eberth. (I. T. Nr. 32.) — Landskabsmaler E. R. Eilersen. (I. T. Nr. 22.) — Fhv. Skoleinspektør Ellermann. (I. T. 49. Bd. Nr. 9.) — Direktør Erritzøe. (I. T. Nr. 32.) — *V. G.*: Generalkonsul Joh. Vald. Faber. (I. T. 49. Bd. Nr. 7.) — Overassistent C. Fabricius. (I. T. 49. Bd. Nr. 10.) — Skovrider V. Fabricius. (I. T. Nr. 52.) — Stationsforstander Feilberg. (Dansk Jernbaneblad Nr. 509.) — Frk. Thora N. Fiedler. (I. T. 49. Bd. Nr. 10.) — K. L. Fogtmann. (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. II, 216—18.) — *Knud V. Rosenstand*: Til Dr. phil. Johs. Forchhammer. (I. T. Nr. 25.) — *Homo*: Etatsraad W. Fridericia. (Dansk Jernbaneblad Nr. 532.) — *L. W.*: Etatsraad W. Fridericia. (Ingeniøren XVI, 297.) — Etatsraad W. M. Fridericia. (I. T. 49. Bd. Nr. 3.) — Etatsraad W. M. Fridericia. (Järnbanebladet 30. årg. Nr. 20.) — Postmester C. C. H. Friis. (I. T. 49. Bd. Nr. 8.) — Fabrikant Robert A. Fraenckel. (I. T. 49. Bd. Nr. 3.) — Fhv. Overlæge Fürste. (I. T. Nr. 21.) — Dr. med. Adolph Gad. (I. T. Nr. 23.) — *H. I.*: Adolf Gad. (Ugeskr. f. Læger 1907. 230—31.) — Kammersangerinde Fru Gerlach. (I. T. Nr. 18.) — *C. L. David*: P. M. Gertz. (I. T. Nr. 16.) — Oberst H. O. Glahn. (I. T. 49. Bd. Nr. 7.) — *C.*: Bankdirektør E. Glückstadt. (I. T. Nr. 52.) — Lucile Grahn. (I. T. Nr. 28.) — Kontorchef Joh. Grundtvig. (I. T. Nr. 27.) — *Edm. Jensen*: Edm. Hansen Grut. (Ugeskr. f. Læger 1907. 619—22.) — *J. Torrild*: Prof. Edm. Hansen Grut. (I. T. Nr. 38.) — Grosserer G. L. Grøn. (I. T. Nr. 47.) — *G. Hjaltason*: Benedikt Grøndal. (Hbl. 1131—34.) — Gyde-Petersen. (I. T. Nr. 24.) — *Homo*: Trafikdirektør Th. J. H. Haarløv. (Dansk Jernbaneblad Nr. 504.) — Trafikdirektør Th. J. H. Haarløv. (Järnbanebladet 30. årg. Nr. 6.) — Direktør Haarløv. (I. T. Nr. 25.) — Skolebestyrer P. Hass. (I. T. 49. Bd. Nr. 6.) — Detailhandlerbankens Direktør H. P. Hansen. (I. T. Nr. 20.) — Stationsforstander J. C. Hansen. (Dansk Jernbaneblad Nr. 532.) — *Homo*: Trafikbestyrer R. Th. Hansen. (Dansk Jernbaneblad Nr. 505.) — Admiral Victor Hansen. (I. T. Nr. 49.) — Etatsraad A. A. Hasselbalch. (I. T. Nr. 23.) —

Anton Thomsen: Axel Helsted. (I. T. Nr. 21.) — Snedkermester J. C. Henrichsen. (I. T. Nr. 28.) — Læge T. G. Heramb. (I. T. Nr. 43.) — Postinspektør M. Hertz. (Aarb. f. d. danske Postvæsen XVII, 3—7.) — Kunstmaler H. A. Hessellund. (I. T. Nr. 46.) — Fru C. Hilmer. (I. T. Nr. 52.) — *Chr. Lange*: M. Hindhede. (I. T. Nr. 26.) — *J. P. Bang*: V. J. Hoff. (Dansk Kirketidende 62. Aarg. 65—66.) — *Karl Christensen*: V. J. Hoff. (Liv og Kultur I, 33—34.) — *H. Koch*: Pastor V. J. Hoff. (I. T. Nr. 18.) — *Theodora Mau*: V. J. Hoff. (For Kirke og Kultur XIV, 66—68.) — *L. Schrøder*: V. J. Hoff. (Hbl. 129—32.) — Justitsraad A. Holck. (I. T. Nr. 21.) — Ankersmedemester A. W. Holm. (I. T. 49. Bd. Nr. 8.) — Fysikus Erik Holst. (I. T. Nr. 31.) — *S. Meyer*: Erik Begtrup Holst. (Ugeskr. f. Læger 1907. 444—45.) — Hofjægermester Hounens de Lichtenberg. (I. T. Nr. 37.) — Overretssagfører I. Høegh-Guldberg. (I. T. 49. Bd. Nr. 12.) — Forpagter O. Fr. Høffding. (I. T. 49. Bd. Nr. 10.) — Heinr. Janniche. (I. T. Nr. 31.) — Kancelliraad Fritz Jensen. (I. T. Nr. 40.) — Herredsfoged Aug. Jepsen. (I. T. 49. Bd. Nr. 2.) — Prof., Søminemester Hannibal Jespersen. (T. f. S. 30—31.) — *Ulsøe-Bruhn*: Fhv. Trafikminister, Baron Juul-Rysensteen. (Dansk Jernbaneblad Nr. 502.) — Lensbaron Juul-Rysensteen. (I. T. Nr. 23.) — Viceadmiral Jøhncke. (I. T. Nr. 32.) — *Herman N.*: Billedhugger Einar Jönsson. (I. T. 49. Bd. Nr. 13.) — *Y.*: Karen Jørgensen. (Hbl. 1445—48.) — *A. P.*: Skomagermester O. Jørgensen. (I. T. Nr. 19.) — Prof. S. M. Jørgensen. (I. T. Nr. 41.) — Overretsprokurator Kalko. (I. T. 49. Bd. Nr. 4.) — *L. C. Nielsen*: En dansk-amerikansk Lyriker [Ivar Kierkegaard]. (I. T. 49. Bd. Nr. 1.) — *J. Henningsen*: Ingeniør P. B. C. Kinch. (I. T. Nr. 35.) — Direktør E. Kjær. (I. T. Nr. 20.) — *E. Bruhn*: Rechenmeister Jochim Klindt in Ahrensburg [1795—1887]. (Die Heimat XVII, 167—70.) — Justitsraad Klingemann. (I. T. 49. Bd. Nr. 5.) — Konferensraad J. G. Koch. (I. T. Nr. 37.) — *Hermann Koch*: Provst L. Koch. (I. T. Nr. 43.) — Justitiarius P. F. Koch. (I. T. Nr. 37.) — Fhv. Rektor C. G. Koefoed. (I. T. 49. Bd. Nr. 2.) — Admiral W. F. Koefoed. (I. T. Nr. 49.) — Kgl. Kapelmusikus Olivo Krause. (I. T. Nr. 27.) — Gerda Krum. (I. T. Nr. 36.) — Fhv. Inspektør Kruse. (I. T. Nr. 50.) — Etatsraad Oscar Køhler. (I. T. Nr. 46.) — Oscar Køhler. (Architekten IX, 462—63.) — Janus la Cour. (I. T. 49. Bd. Nr. 3.) — Hans Vendelboe Larsen. (Architekten IX, 330—31.) — En dansk-amerikansk Architekt [D. E. Laub]. (Architekten IX, 413—17.) — Lærer J. P. Lauesgaard. (I. T. Nr. 39.) — Togfører J. Lauritsen. (Dansk Jernbaneblad Nr. 501.) — Etatsraad Lembcke. (I. T. Nr. 21.) — *P. Hertz*: F. E. Levison. (Maanedsskr. f. Sundhedspleje 1907. 141—46.) — *Fr. Tobiesen*: F. Levison. (Ugeskr. f. Læger 1907. 665—66.) — *J. Torrild*: Prof. Ferd. Levison. (I. T. Nr. 40.) — Etatsraad E. L. Lichtenberg. (I. T. Nr. 43.) — *V. G.*: Dyrlæge N. S. Lorentzen. (I. T. 49. Bd. Nr. 5.) — Generallieutenant J. Fr. Lorenzen. (I. T. 49. Bd. Nr. 4.) — Fru Amanda Lund. (I. T. Nr. 51.) — Kontreadmiral F. E. A. Lund. (I. T. Nr. 34.) — Pastor G. F. Lund. (I. T. Nr. 29.) — Læge Michael Lunn. (I. T. 49. Bd. Nr. 7.) — Kaptajn O. G. Lütken. (T. f. S. 29—30.) — *Chr. Dalgas*: Kammerherre C. D. Lüttichau og Hedesagen. (I. T. Nr. 29.) — Redaktør Anthon Maaløe. (I. T. Nr. 23.) — Statsrevisor Madsen-Mygdal. (I. T. Nr. 52.) — Kaptajn Edv. Marcussen. (I. T. Nr. 44.) — *W. Behrend*: Domorganist Hans Matthison-Hansen. (I. T. Nr. 18.) — Alfhilda Mecklenburg („Ivar Ring"). (I. T. Nr. 48.) — Prof. A. F. van Mehren. (I. T. 49. Bd. Nr. 8.) — Kammerherre F. Meldahl. (I. T. Nr. 24.) — Rentier E. Meyer. (I. T. 49. Bd. Nr. 2.) —

Prof. de Meza. (I. T. Nr. 49.) — Oberst I. Chr. Mielche. (I. T. Nr. 26.) — Fiskeriinspektør F. V. Mortensen. (I. T. 49. Bd. Nr. 3.) — Konsul L. B. Muus. (I. T. 49. Bd. Nr. 7.) — Kammerherre og Overførster P. E. Müller. (I. T. Nr. 45.) — Kammerherre Fr. Münter. (I. T. Nr. 33.) — Eli Møller, Danmarks første kvindelige Reservekirurg. (I. T. 49. Bd. Nr. 1.) — Apotheker J. S. F. Møller. (I. T. 49. Bd. Nr. 2.) — *V. G.*: Fru Julie Møller. (I. T. Nr. 43.) — Overlærer P. G. Møller. (I. T. 49. Bd. Nr. 7.) — Grosserer Richard Møller. (I. T. Nr. 37.) — Prof. H. Mølmark. (I. T. Nr. 16.) — *Homo*: Trafikinspektør C. V. Nielsen. (Dansk Jernbaneblad Nr. 508.) — Kontorchef F. F. Nielsen. (Aarb. f. d. danske Postvæsen XVII, 160—61.) — *J. P. Bang*: Fredrik Nielsen. (Dansk Kirketidende 62. Aarg. 209—11.) — *H. Koch*: Biskop, Dr. theol. Fr. Nielsen. (I. T. Nr. 27.) — *L. Moltesen*: Biskop Fr. Nielsen. (Gads Danske Magasin 1907. 686—87.) — *hn.*: Kommandør Knud Chr. Jul. Nielsen. (I. T. Nr. 28.) — Skuespiller Poul Nielsen. (I. T. Nr. 26.) — En Dragon fra 1864 [Rasmus Nielsen]. (V. F. Nr. 685.) — *Andr. Hansen*: Højskoleforstander Rasmus Nielsen. (Hbl. 857—62.) — Justitiarius C. V. Nyholm. (I. T. Nr. 39.) — Generalsekretær J. F. Oiesen. (I. T. Nr. 25.) — Direktør Otto Olsen. (I. T. Nr. 20.) — Direktør Adam Paulsen. (I. T. Nr. 16.) — Oberst C. L. B. Petersen. (I. T. Nr. 34.) — Prof. Emil Petersen. (I. T. Nr. 41.) — *W. Thalbitzer*: Johan Petersen, Østgrønlands første Kolonibestyrer. (I. T. Nr. 34.) — Prof. Magnus Petersen. (I. T. Nr. 50.) — Overbetjent Vald. Petersen. (I. T. Nr. 49.) — Provst C. M. J. Poulsen. (I. T. Nr. 32.) — Trafikinspektør C. M. Poulsen. (Dansk Jernbaneblad Nr. 518.) — Højesteretsassessor Harald Poulsen. (I. T. Nr. 26.) — Landstingsmand Simon Raben. (I. T. Nr. 20.) — Landstingsmand Rasmussen, Vanddamsgaard. (I. T. 49. Bd. Nr. 3.) — Krigsassessor C. Rasmussen. (I. T. 49. Bd. Nr. 9.) — Overretssagfører E. A. V. F. Reisz. (I. T. Nr. 48.) — *V. G.*: H. N. Rosenkjær. (I. T. Nr. 52.) — *Janus*: H. N. Rosenkjær. (Hbl. 1377—82.) — *M. Mackeprang*: H. N. Rosenkjær. (Architekten IX, 508—10.) — *R. C. Mortensen*: [H. N.] Rosenkjær. (Gads Danske Magasin 1907. 115—19.) — Overdommer Ph. Rosenstand. (I. T. 49. Bd. Nr. 4.) — *H. Hertel*: Prof. E. Rostrup. (T. f. Landøkon. 1907. 153—58.) — Prof. E. Rostrup. (I. T. Nr. 17.) — *J. Aarsbo*: Henrik Rung. (Hbl. 433—36.) — Meteorologisk Instituts nye Direktør, Kaptajn C. H. Ryder. (I. T. Nr. 23.) — *M. C. B. Nielsen*: P. Rønne. (Dansk Kirketidende 62. Aarg. 97—98.) — Oberstløjtnant Rønnov. (I. T. Nr. 52.) — Vilh. Røse. (I. T. Nr. 22.) — Overdyrlæge Saxkjær. (I. T. 49. Bd. Nr. 5.) — *M. Koefoed*: Prof. H. W. Scharling. (I. T. 49. Bd. Nr. 1.) — Oberst Fr. Chr. Schiøtt. (I. T. 49. Bd. Nr. 9.) — Kaptajn Chr. Schmiegelow. (I. T. Nr. 15.) — *S.*: Stationsforstander, Kaptajn L. O. Schwensen. (Dansk Jernbaneblad Nr. 516.) — *A. Maaløe*: Vill. Secher. (I. T. Nr. 21.) — Oberst L. Severin. (I. T. 49. Bd. Nr. 2.) — Billedskærerinde, Frk. Steenberg. (I. T. 49. Bd. Nr. 9.) — Frk. Ingeborg Suhr. (I. T. 49. Bd. Nr. 12.) — Generalmajor C. Søltoft. (I. T. Nr. 44.) — En gammel Forsvarsven [N. J. Termansen]. (V. F. Nr. 689.) — Grosserer Alfr. Tersløv. (I. T. Nr. 51.) — Boghandler Vilh. Thaning. (I. T. Nr. 37.) — Theaterdirektør Carl Thomsen. (I. T. 49. Bd. Nr. 2.) — Sagfører Chr. Thomsen. (I. T. Nr. 33.) — Landskabsmaler A. C. C. Thorenfeld. (I. T. Nr. 22.) — Oberst B. F. J. Thorkelin. (I. T. Nr. 46.) — *F. Jónsson*: Jon Þórkelsson. (Arkiv f. nord. Filologi XXIV, 382—84.) — *W. Behrend*: Valdemar Tofte. (I. T. Nr. 36.) — Skibsrheder Torm. (I. T. 49. Bd. Nr. 9.) — Wenzel Tornøe. (I. T. 49. Bd. Nr. 11.) — Justitsraad C. Torp. (I. T. Nr. 26.) — Maskin-

inspektør Ursin. (I. T. 49. Bd. Nr. 9.) — Lic. theol. H. B. Ussing. (I. T. 49. Bd. Nr. 3.) — *H. L.*: Sophie Walleen. (I. T. 49. Bd. Nr. 6.) — Kaptajn V. L. Vaupell. (I. T. Nr. 14.) — *H. Høffding*: Vald. Vedel. (I. T. Nr. 16.) — Oberst, Baron Wedel-Jarlsberg. (I. T. Nr. 34.) — Kontorchef C. C. D. Vermehren. (I. T. 49. Bd. Nr. 3.) — *J. Sch.*: Fr. Vett. (I. T. 49. Bd. Nr. 2.) — Kammerherre H. Wichfeld. (I. T. 49. Bd. Nr. 2.) — Konsul Jon Vidalin. (I. T. Nr. 48.) — Fhv. Oldermand P. L. Willumsen. (I. T. Nr. 30.) — Skoleinspektør Vogel-Jørgensen. (I. T. 49. Bd. Nr. 8.) — Forlagsboghandler Otto Wroblewski. (I. T. Nr. 29.) — Grosserer Adolph Wulff. (I. T. Nr. 23.) — Generalløjtnant Zachariae. (I. T. Nr. 34.) — Fru Mathilde Zahle. (I. T. 49. Bd. Nr. 2.) — Stiftsprovst Zeuthen. (I. T. Nr. 14.) — *J. T.*: Distriktslæge Carl Ørum. (I. T. Nr. 47.)

Samfundsforhold og Aandsliv.

K. Maurer: Vorlesungen über altnordische Rechtsgeschichte. 1. Bd. 2. Hälfte: Altnorwegisches Gerichtswesen. 2. Bd.: Über altnordische Kirchenverfassung und Eherecht. Lpz. 1907—08 [ɔ: 1907].

Mikael H. Lie: Lensprincipet i Norden. Bilag til T. f. Retsvid. 1907. Kria.

Alf Larsen: Et kildeskrift til dansk kulturhistorie. (Letterstedtske T. 1907. 482—88.)

Anm. af P. Bjerge og T. J. Søegaard: Danske vider og vedtægter. I. Kbh. 1904—06.

Corpus constitutionum Daniæ. Udg. ved *V. A. Secher*. 6. Bd. 1. H.

C. V. Nyholm: Af Højesterets Historie. (Gads Danske Magasin 1907. 9—15.)

Gustav Bang: Danske Len og Stamhuse. Udg. af det danske Socialdemokrati. (Aarhus 1906.)

Socialistiske Skrifter XIX—XX.

R. Berg: Den danske Købstadsforfatning og dens sociale Baggrund.

Grundrids ved folkelig Universitetsundervisning Nr. 127.

H. Matzen: Indfødsretten i Wienerfreden. Gjendrivelse af Landsoverretsraad, Dr. Otto Brandts Skrift. (Sønderjydske Aarb. 1907. 1—142.)

Troels G. Jørgensen: Option og Hjemstedsret. (Gads Danske Magasin 1907. 481—88.)

A. Taranger: Udsigt over den norske rets historie. 1. semester 1907. IV: Privatrettens historie. Kria.

Norske Herredags-Dombøger. 2. Række (1607—23). III. Dombog for 1613. 1. Herredagen i Skien ved *E. A. Thomle*. Chria.

P. Munch's Anm. af G. Bang: Kirkebogsstudier (Kbh. 1906) i Letterstedtske T. 1907. 303—06.

Edv. Ph. Mackeprang: Et Brudstykke af en Folketælling fra 1645. (Nationaløkon. T. 3. R. XV, 248—70.)

Arthur Fang: Nationalmuseets 100-Aars Jubilæum 1807—22. Maj—1907. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 33.)

Chr. Axel Jensen: Nationalmuseet 1807—1907. (Architekten IX, 351—59.)

Sophus Müller: Nationalmuseet hundrede Aar efter Grundlæggelsen.
Folkelæsning Nr. 275.

Romanus: Nationalmuseets Hundredaarsfest. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 35.)

F. H.: Det danske Kunstindustrimuseum. (T. f. Industri VIII, 181—90.)

Anders Sandvig: De Sandvigske samlinger i tekst og billeder. Et bidrag til Gudbrandsdalens kulturhistorie. Lillehammer.

Herman Nielsen: De Sandvigske Samlinger. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 6.)

C. A. J(ensen): Om jernkakelovne. (Fra Arkiv og Museum III, 375—76.)

H. Fett: Bænk og stol i Norge. Kria.

Fr. B. Wallem: Lys og lysstel i norske kirker og hjem. Kria. Fol.
Gammel norsk kultur i tekst og billeder.

H. Weitemeyer: Fortidens Kiosker. (Hist. Meddelelser om København I, 331—32.)

O. A. Överland: En Brudevielse i Aals Kirke i Hallingdal i Aaret 1666. (Folkebladet XXVIII, 215—16.)

Chr. Brønnum: Et gammelt Bryllupskvad fra 1769. (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. V, 477—83.)

En Begravelses-Anordning for Nykøbing 1683. (Fra Holbæk Amt 1907. 108—10.)

J. O(lrik) og *A. O(lrik)*: Kvindegilde i middelalderen [i Danmark]. En gråmunks vidnesbyrd fra 13de årh. (Danske Studier 1907. 175—76.)

J. Olsen: En Hekseproces i Varde paa Christian IV's Tid. (Fra Ribe Amt V, 71—92.)

J. A. Jørgensen: To gamle bornholmske Skifter. (Bornholmske S. II, 33—56.)

H. Trier: Et Stortyveri i København 1836. (Hist. Meddelelser om København I, 227—43.)

L. V. Birck: Middelalderens Fattigpleje. (Vor Fremtid I, 141—48.)

O. Olafsen: Vort [ɔ: det norske] fattigvæsen. (For Kirke og Kultur XIV, 481—89, 538—44, 588—96.)

Ogsaa i den danske Tid.

H. T.: „Fylla". (Hist. Meddelelser om København I, 254—56.)

Understøttelsesforening, stiftet 1845.

Mindeskrift i Anledning af Børnehjemmet „Bethlehem"s 25-aar. Bestaaen 1882—1907. P.

Ikke i Bogh.

Clara Black: Sygekasseloven 1892—1907. (Nationaløkon. T. 3. R. XV, 569—610.)

A. E. Lidström: Alkoholismens utbredning hos de gamla Nordborna. Bidrag till kännedomen om alkoholismens historia. Sthlm.

Anton Bast: Afholdssagen i Danmark. Et Tilbageblik og et Fingerpeg. Odense. P.

Henr. Fog og *Joh. Hinding*: Nykøbing & Omegns Afholdsforening. Et Tilbageblik paa 25 Aars Virksomhed. Nykøbing M. (1906). P.

Chr. Stubbe: Die ältere Mässigkeit und Enthaltsamheitsbewegung in Schleswig-Holstein. Berlin 1906.

Festskrift. Idrætsklubben „Go on". 1897—28. Marts—1907. P.

S. Alkærsig: Fra den store Smuglertid. (Fra Ribe Amt V, 124—56.)

Axel Nielsen: Specier, Kroner, Kurant. En Studie over den faldende Rigsdalerværdi i Danmark i Tiden 1671—1726. Disp.

Jul. Schovelin: Privatbanken i Kjøbenhavn 1857—1907. 4°.
Ikke i Bogh.

Privatbanken. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 32.)

Haandværkerbankens 40 Aars Jubilæum. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 25.)

Ebbe Hertzberg og *N. Rygg*: Den norske Creditbank 1757—1907. Kria.
Ikke i Bogh.

H. Tofte: „Bikuben"s 50-aars Jubilæum. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 22.)

Aktieselskabet Dansk Folkeforsikringsanstalt 1896—1905. (1906). 4°.
Ikke i Bogh.

A. Christensen: Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse 1842—1907. Hillerød. P.
Ikke i Bogh.

Spare- og Laanekassen for Aastrup Sogn og Omegn 1857—1907. Stubbekøbing (1906). P.
Ikke i Bogh.

Sparekassen for Stubbekøbing og Omegn. 1857—5. Juni—1907. P.
Ikke i Bogh.

Joh. Chr. Schmidt: Centralforeningen af jydske Sparekasser 1882—1907. Randers.

Nordfyenske Jernbane 1882—1907. Odense. 4°. P.
Ikke i Bogh.

Postvæsenets Centralbestyrelse, Posthusene og Personellet. Den 1. Juni 1906. (1906.) 4°.
Ikke i Bogh.

Fritz Johannsen: Kjøbenhavns Telefonvæsen 1881—1906. (1906.) 4°.
Ikke i Bogh.

H. Boesgaard: Det jydske Redningsvæsen. (Gads Danske Magasin 1907. 600—11.)

Henrik Pedersen: Udsæden og det dyrkede Areal paa Falster i sidste Halvdel af det 17. Aarh. (Hist. T. 8. R. I, 101—37.)

P. B. Grandjean: Arvefæsteforhold paa de plessenske Fideikommisgodser. (Fra Arkiv og Museum III, 325—40.)

Toldskriver *Niels Aalholms* optegnelser om gaards- og havebruget paa Haave gaard paa Tromøen m. v. 1757—1775. Udg. af J. J. P. Aalholm ved *S. H. Finne-Grøn*. Kria.
Ikke i Bogh.

H. Hertel: Spredte Træk til Belysning af europæiske og oversøiske Landbrugs Forhold fra 1870'erne til Nutiden. (T. f. Landøkonomi 1907. 235—56, 294—317.)
Ogsaa som Særtryk. P.

Festskrift og Katalog. (De samvirkende Landboforeninger i Fyens Stift.) I. Kort historisk Oversigt over Samvirksomheden gennem Aarene 1881—1906, udarbejdet af *Chr. Krogh*. II. Katalog over Jubilæumsudstillingen. Odense (1906).

R. Christiansen: Svendborg Amts landøkonomiske Selskabs Festskrift i Anledning af Selskabets 50-Aars Jubilæum 1857—1907. Odense.
Ikke i Bogh.

Knud Thögersen: Skodborg-Vandfuld Herreders og Lemvig Landboforening 1856—1906. Aarhus (1906).
Ikke i Bogh.

P. Storgaard Pedersen: Ulfborg-Hind Herreders Landboforening 1856—1906. Ringkøbing (1906).

Chr. Søndergaard: Den jydske Hesteavls Historie. Odense.

H. Clausager: Det jydske Kvægbrugs Historie. (2. Udg.) Aarhus.

B. Bøggild: Mælkeribruget i Danmark. 3. omarb. Udg.

K. Dorph-Petersen: Dansk Frøkontrol 1896—1907. P.

Th. Claudi Westh: 12 Aars Højmosekultur paa Mosestationen Pontoppidan i Knud Mose ved Herning. 2. Udg. Aarhus. P.
Ikke i Bogh.

W. F. Reddaway's Anm. af *Nina Ellinger Bang*: Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497—1660. I. (1906) i Engl. Hist. Review XXII, 581—82.

D. Schäfer: Die Sundzollrechnungen als internationale Ge-

schichtsquelle. I. (Internationale Wochenschrift f. Wissenschaft, Kunst u. Technik I, 365—74.)

D. Kohl: Materialien zur Geschichte der oldenburgischen Seeschiffahrt. (Jahrb. f. d. Gesch. d. Herzogtums Oldenburg XVI, 178—92.)

Bl. a. i Sundet (med Benyttelse af Sundtoldregistrene).

Jul. Schovelin: Det forenede Dampskibs-Selskab. Aktieselskab. 40 Aars Udvikling. (1906.) 4°.

Ikke i Bogh.

Festskrift i Anledning af Varde Handelsforenings 50 Aars Jubilæum. Esbjerg. P.

Ikke i Bogh.

Vester-Aaby Brugsforening 1882—1907. (Odense.) P.

J. L. Lybecker: De danske Boghandleres Hjælpekasse 1856—1906. 1906. P.

Ikke i Bogh.

J-s: Wilhelm Hansens Musikforlags 50-Aars Jubilæum. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 5.)

Det Schønbergske Forlag. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 44.)

I. Rathke: Afhandling om de norske Fiskerier og Beretninger om Reiser i Aarene 1795—1802 for at studere Fiskeriforhold m. v. Bergen.

R. Dalibard: La Pêche en Islande, telle que la pratiquent les Paimpolais.

Edv. Ph. Mackeprang: Nogle Hovedtræk af den danske Industris Udvikling under Christian IX. (T. f. Industri VIII, 8—16.)

Edv. Ph. Mackeprang: Arbejdslønnen i København i de sidste 25 Aar. (T. f. Industri VIII, 205—10.)

Emil Helms: Die sozialdemokratische und gewerkschaftliche Bewegung in Dänemark. Leipzig.

R. Berg: Industriforeningen og den første danske Jernbane. (T. f. Industri VIII, 113—26.)

Kunstfærdige gamle Bogbind indtil 1850. Det danske Kunstindustrimuseums Udstilling 1906. Med en Indledning af *E. Hannover*.

L. Chr. Nielsen: Fra Johan Snell til vore Dage. Skildringer af Bogtrykkerkunstens Historie i Odense. 1. H. Odense. 4°.

C. Behrend: Lidt om Randers Handsker. (S. t. jydsk Hist. og Topogr. 3. R. V, 463—76.)

Helsingør Jærnskibs- & Maskinbyggeri. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 25.)

Sara Rasmussen: Tønderske Kniplinger. (T. f. Industri VIII, 28—36.)

V. H. O. Hemmingsen: Den lithografiske Forenings Historie 1857—1907. 4°.
Ikke i Bogh.

C. M. Loldrup: Festskrift i Anledning af Malernes Fagforenings 25 Aars Jubilæum. (1906.)
Ikke i Bogh.

Mindeskrift paa 50-Aarsdagen for Grundlæggelsen af den kgl. privil. Mineralvandsfabrik Sødring & Co. (1906). P.
Ikke i Bogh.

C. Nyrop: Københavns Murer- og Stenhuggerlav. Historiske Meddelelser. Udg. af Kjøbenhavns Murer- og Stenhuggerlav.
Ikke i Bogh.

Et Hundredaarsjubilæum. (Brødrene Dahlmann, kgl. Hofsadelmagere). (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 1.)

H. C. Roede: Danske Skomagerlav. (T. f. Industri VIII, 97—105, 128—34, 158—62.)

Fra Snedkerlaugets Optog i Febr. 1749. (Hist. Meddelelser om København I, 187—88.)

Beretning om Snedkersvendenes Stiftelse af 1857. Udg. af „De forenede Snedkere af 1862". P.

V. Greibe: Steins Laboratorium 1857—1907. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 38.)

Steins Laboratorium 1857—1907. 4°.
Ikke i Bogh.

Meddelelser om Typografernes Stiftelse 1857—1907. P.

Jubilæumsskrift 1855—1905. De forenede danske Tændstikfabriker, H. E. Gosch & Co.'s Tændstikfabriker og Aktietændstikfabriken Godthaab. (1906.)
Ikke i Bogh.

Fr. Grøn: Bidrag til den norrøne lægekunsts historie. De ældste sygdomsforestillinger og hedendommens folkemedicin. (T. f. den norske Lægeforening 1907. Nr. 3—8.)
Ogsaa som Særtryk. Kria.

P. Storgaard Pedersen: Om Fortids Lægevæsen og overtroiske Lægemidler. (Hardsyssels Aarbog 1907. 22—39.)

E. Ingerslev: Fragmenter af Fødselshjælpens Historie. I—II. Kbh. og Kria. 1906—07.

Det kongelige Sundhedskollegium 1901—07. P.

Det kgl. Sundhedskollegium. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 24.)

K. Carøe: Stadsfysikatet i København. (Hist. Meddelelser om København I, 189—226.)

J. Chr. E. Christiansen: Hygiejniske og kulturelle Iagttagelser fra Øen Endelave. (Maanedsskr. f. Sundhedspleje 1907. 115—26.)

A. Bertelsen: Om Fødslerne i Grønland og de seksuelle Forhold sammesteds. (Bibl. f. Læger. 8. R. VIII, 527—72.)

G. Meldorf: Sociale og hygiejniske Forhold i Grønland. (Atlanten IV, 179—86.)

G. Meldorf: Epidemiske Sygdomme i Grønland: Influenza og epidemiske katarrhalske Affektioner af Luftvejs-Slimhinderne. (Meddel. om Grønland 33. H. 129—304.)

G. Meldorf: Forgiftninger i Grønland. (Bibl. f. Læger 8. R. VIII, 46—68.)

E. Fiedler: Fra det gamle [Frederiks] Hospital. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 16.)

Fr. Gredsted: Det kongelige Frederiks Hospital 1757—1907.

Gordon Norrie: Det kgl. Frederiks Hospitals 150-aarige Jubilæum. (Hospitalstidende 4. R. XIV, 341—45.)

St. Hedvigsøstrenes Kvindesanatorium for Tuberkelpatienter. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 49.)
Det gamle Dalum Kloster.

Aandssvageanstalten ved Ribe. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 7.)

J. Torrild: Den almindelige danske Lægeforening. [50 Aars] Jubilæumsmødet. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 47.)

Halvtredsindstyve Aar. Hospitalstidende 1858—1907. (Hospitalstidende 4. R. XIV, 1381—89.)

J. Torrild: Medicinsk historisk Museum. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 48.)

E. L. Bruzelius: Norska och danska apothekerförhållanden. Göteborg 1903.

E. L. Bruzelius: Kortfattad redogörelse för apoteksväsendet i Norge och farmaceuternes lönerörelse m. m. i Danmark. Göteborg 1905.

E. Dam: Christianshavns Apothek 1707—1907. 4^0.
Ikke i Bogh.

C. C. Haugner: Forsvarssagens Kærne. En historisk-politisk Fremstilling af Fæstningssagens Udvikling gennem hundrede Aar.

K. C. Rockstroh: Fortællinger af 2. Bataillons Historie 1657—1907. Udg. af 2. Bataillon.

2. Bataillon. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 39 og 41.)

6. Bataillons 250-aars Jubilæum. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 10.)

(R. Fog:) Bidrag til 17. Bataillons Historie 1657—1907. Gyldenløves Dragonregiment. — Dronningens Livregiment. — 17. Linie-Infanteribataillon. 17. Regiment. Udg. af 17. Bataillon.
Jfr. Vort Forsvar Nr. 688—89.

17. Bataillon. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 29.)

Danmarks Flaade. Dens Udvikling og nuværende Tilstand. P.

H. D. Lind: Kristian IV og hans Baadsmandsboder. (Fra Arkiv og Museum III, 177—203.)

H. Degenkolv: Om Bygningen af Dokken paa Christianshavn 1734—39. (T. f. Søvæsen 78. Aarg. 279—91.)

Kirke-Leksikon for Norden. Udg. af *Fr. Nielsen*. 49.—50. H. Aarhus.

H. v. Schubert: Richtlinien und Aufgaben der schleswig-holsteinischen Kirchengeschichte. (Schriften d. Vereins f. schlesw.-holst. Kirchengesch. 2. R. IV, 121—40.)

H. v. Schubert: Kirchengeschichte Schleswig-Holsteins auf Grund von Vorlesungen an der Kieler Universität. Bd. 1:

Bis zur Reformation. Kiel. (= Schriften des Vereins f. schlesw.-holst. Kirchengesch. 1. R. 3. H.)

O. Olafsen: Den norske prestestands videnskabelige dannelse i Middelalderen. (Norsk theol. T. VIII, 28—56, 134—64.)
Mange Paralleler med danske Forhold.

Jørgen Lundbye: Nogle Afgifter i den ældste danske Kirke. (Kirkehist. S. 5. R. IV, 1—18.)

Ellen Jørgensen: Regula St. Benedicti i „Kong Valdemars Jordebog". (Hist. T. 8. R. I, 65—69.)

Acta pontificum Danica 1316—1536. 2. Bd. 1378—1431. Udg. af *Alfr. Krarup* og *Johs. Lindbæk*.
1—2. Bd. anm. af F. Kerff i Nord. Ugebl. f. kath. Kristne. 36. Aarg. 97—104.

J. Lindbæk: Pavernes forhold til Danmark under Kongerne Kristiern I og Hans. Disp.
Anm. af Kr. E(rslev) i Hist. T. 8. R. I, 179—80, T. Höjer i Svenskt hist. T. XXVII. Öfversikter och granskningar 49—56.

L. Moltesens Anm. af *J. Lindbæk* og *G. Stemann*: De danske Helligaandsklostre (Kbh. 1906) i Letterstedtske T. 1907. 220—22.

H. J. Hansen: Af Maribo Klosters Historie. (Fra Arkiv og Museum III, 298—304.)

L. Bobé: St. Knuds Kapellet og danske og norske Konvertiter i Rom i det 17. og 18. Aarhundrede. (Hist. T. 8. R. I, 284—91.)

Thora Constantin-Hansen: Kong Knud den Hellige i Rom. (Højskolebl. XXXII, 645—48.)

V. Lindegaard-Petersen: Symbolforpligtelsen i den danske Kirke. (Teol. T. Ny Række IX, 1—36.)
Siden Reformationen.

P. Storgaard Pedersen: Degnenes økonomiske Tilstand i Hammerum Herred for omtrent 200 Aar siden. (Hardsyssels Aarbog 1907. 52—61.)

Knud Heiberg: Fra den religiøse Brydningstid i Aarene o. 1725—50. (Forts.) (Kirkehist. S. 5. R. III, 694—702.)

H. F. Rørdam: Bidrag til Separatismens Historie i Christian IV's Tid. (Forts.) (Kirkehist. S. 5. R. III, 741—77.)

Svenske Emigranters Ophold i Danmark 1734 o. flg. Aar. Af *Kn. Heibergs* Samlinger ved *H. F. R(ørdam)*. (Kirkehist. S. 5. R. IV, 48—140.)

A. J. Eriksholm: Kirkelige Tilstande i Trediverne. (Fra Holbæk Amt 1907. 50—61.)

Ludv. Schrøder: Minder om det første skandinaviske Kirkemøde. (Højskolebl. XXXII, 1393—1400, 1429—34.)
I Kbh. 1857.

Ludv. Schrøder: Det andet skandinaviske Kirkemøde i Lund 1859. (Højskolebl. XXXII, 1505—12.)

Kirkelige Forhold paa Møn i de sidste 50 Aar. Iagttagelser og Betragtninger af ??. Stege. P.
Særtryk af Møns Dagblad.

V. Ammundsen: Grundtvigianismen. (Dansk Kirketidende 62. Aarg. 769—777.)
Jfr. J. P. Bang smst. 753—59 (Det nyeste Indhug) og 785—95 (Til Forsvar for den saakaldte Grundtvigianisme).

T. Løgstrup: Bygning af Kirker i Danmark i vor Tid. (Kirkehist. S. 5. R. IV, 197—208.)

J. Th. Sadolin: Bethesda i 25 Aar.

Kirkefondets første Tiaar. Udg. af det københavnske Kirkefonds Forretningsudvalg.

H. Lützhøft: Den kirkelige Situation. (Vor Fremtid I, 162—73.)

(P. D. Steidl:) Othinia catholica. Festalbum udg. i Anledning af den katholske Menigheds 40-aarige Jubilæum. Odense.
Ogsaa tysk Udg. Odense.

Detlef Detlefsen: Geschichte der katholischen Gemeinde in Glückstadt. (Schlesw.-Holst. Kirchenblatt VIII, Nr. 1—2.)

T. Løgstrup: Det danske Missionsselskabs Historie. Ny Udg.

(T. Løgstrup:) Det danske Missionsselskabs Historie 1905—07.
Smaaskrifter udg. af det danske Missionsselskab. Ny Række Nr. 40.

H. Ussing: Bartholomæus Ziegenbalg. (1906.) P.

D. Thrap: Finnemissionen. (Thomas v. Vesten-Stockfleth.) (Nord. Missions T. IX, 30—40.)
Ogsaa som Særtryk. Aarhus.

H. Nutzhorn: Den skandinaviske Sømandsmission i Calcutta, dens Historie og Virkemaade. Kolding. P.

H. C. Strandskov: Lidt fra den danske Frikirke i Nordamerika. (Højskolebl. XXXII, 785—90; jfr. G. Brahm smst. 905—08.)

Rasmus Nielsen: Regensen. Erindringer fra 1858–62. 1906.

P. C. V. Hansen: Fra Studentersamfundets første Aar. (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. II, 190—94.)

Erik Henrichsen: Studentersamfundet 2. Maj 1882—2. Maj 1907. (Tilskueren 1907. 378—89.)

Paul Læssøe Müller: Ved Studentersamfundets Jubilæum. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 31.)

Studentersamfundet gennem fem og tyve Aar. Jubilæumsskrift.

G.: Det 6. danske Skolemøde. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 46.)

Lorenz Hinrichsen: Die Schleswiger-Domschule im 19. Jahrhundert. 1820—42. Schleswig. 4^0. (Progr.)

Niels Hjort: De forenede Skolers Udvikling. (Vor Ungdom 1907. 241—70.)
Ogsaa som Særtryk.

Birkerød Kostskole. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 37.)

P. Storgaard Pedersen: Fra Løbedegnenes Tid. Smaatræk af Skolens Historie. (Hardsyssels Aarbog I, 40—51.)

P. Severinsen: Fra Landsbyskolens Barndomstid i Ringkøbing Amt. (Hardsyssels Aarbog 1907. 79—108.)

Købmandsskolen. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 20.)

H. Begtrup: Højskolens Historieundervisning. (Højskolebl. XXXII, 69—74, 97—102, 135—38, 173—78.)

En Vinter paa Askov Højskole. Af en Elev. Aarhus. P.

Y.: Krabbesholm Højskole. (Højskolebl. XXXII, 321—24.)

Krabbesholm. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 14.)

A. Fang: Roskilde Højskole. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 41.)

Roskilde Højskole. (Højskolebl. XXXII, 657—78.)

Rasmus Nielsen: Særslev Højskole 1882—1907. Odense.

Det kgl. Døvstummeinstitut. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 28.)

Blindeinstituttet. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 16.)

M. Kr(istensen): Fra de sidste års sproggranskning. (Danske Studier 1907. 127—36.)
Anmeldelser.

E. Jessen: Etymologiserende Notitser. III. (Nord. T. f. Filol. 3. R. XV, 131—47.)

Axel Koch: Etymologiska anmärkningar om nordiska ord. (Arkiv f. nord. filol. XXIV, 179—98.)

L. F. A. Wimmer: Les monuments runiques du Slesvig (Jutland méridional). Extrait du „Manuel historique de la question du Slesvig." (1906.)
Ikke i Bogh.

Marius Kristensen: Fra de danske runestene. (Nord. T. f. Filol. 3. R. XV, 148—55.)

V. Dahlerup: Principer for ordbogsarbejde. (Danske Studier 1907. 65—78.)

O. Kalkar: Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700). 43—44. H.

B. T. Dahl og *H. Hammer*: Dansk Ordbog for Folket. 17—20. H.

V. Kristiansen [ɔ: V. Fausbøll]: Ordsprog over Gadesproget og saakaldt daglig Tale. 2. meget forøgede Udg. 12—15. H.

Vald. Bennike og *Marius Kristensen*: Kort over de danske folkemål. Med forklaringer. 6. h. 4^0.

Johs. Steenstrup: Ere Bornholms Stednavne danske? (Fædrelandet I, Nr. 10, 3—4.)

H. F. Feilberg: Bidrag til en Ordbog over jydske Almuesmål. 29—30. H.

Knud Hansen: Zur Geschichte der patronymischen Personennamen in Nordfriesland. (Mitteil. d. Nordfriesischen Vereins f. Heimatkunde. Jahrg. 1905—06. — Husum 1907 — S. 20—31.)

Norske gaardnavne. Udg. af *O. Rygh*. 6. bd. Jarlsberg og Larviks amt. Bearbejdet af *A. Kjær*. Kria.

Vilh. Østergaard: Illustreret dansk Literaturhistorie. Danske Digtere i det 19. Aarhundrede. Med en kort Oversigt over ældre dansk Literatur ved *Carl V. Østergaard*. (Af „Gyldendals Bibliothek".)

Vilh. Andersen: Tider og Typer af dansk Aands Historie. 1. Række: Humanisme. 1. Del: Erasmus. 1. Bog: Tiden indtil Holberg.
Anm. af Ida Falbe-Hansen i Danske Studier 1907. 227—28.

Vilh. Andersen: Litteraturbilleder. 2. Samling.

Finnur Jónsson: Den islandske Litteraturs Historie tilligemed den oldnorske.

Finnur Jónsson: Tilnavne i den islandske oldlitteratur. (Aarb. f. nord. Oldk. 2. R. XXII, 161—381.)

Johs. Steenstrup: Nogle Bemærkninger om historisk Sandhed i Visedigtning. (Hist. T. 8. R. I, 138—52.)

Danmarks gamle Folkeviser. Danske Ridderviser. Udg. af *Axel Olrik*. 3. Bd. 2. H. 4°.

W. P. Ker: Om de danske Folkeviser. Oversat af Augusta Schiødte. (Danske Studier 1907. 1—24.)

Ernst v. d. Reckes Anm. af *L. Pineau*: Le Romancéro scandinave (Paris 1906) i Danske Studier 1907. 160—65.

Ernst v. d. Recke: Folkevisestudier. Vestnordisk Indflydelse i Dansk. (Danske Studier 1907. 79—120.)

Ernst v. d. R(ecke): Om Folkeviseredaktioner. (Danske Studier 1907. 167—72.)

Sofus Larsen: E. von der Recke: Nogle Folkeviseredaktioner. (Arkiv f. nord. filol. XXIV, 67—82.)

Zwei dänische Volksballaden. Übertragen von *Chr. Trückner*. (Die Heimat XVII, 242—43.)

H. Olrik: En folkevise om en adelsmands kvinderov og henrettelse. (Fra Frederiksborg Amt 1907. 92—97.)
„Hr. Ivers Dom", fra Erik af Pommerns Tid.

Johannes Steenstrup: Han red sig under Ø. (Fædrelandet 18. Maj.)

J. Oskar Andersen: Den tyske Original til „Peder Smid og Atzer Bonde". (Kirkehist. S. 5. R. IV, 152—77.)

Vilh. Malling: Fra Holberg til Chr. Richardt. En Litteraturhistorie i Biografier. 2. Halvbd. 2. Opl. Aarhus (1906).

J. Paludan: Societas indagantium. (Hist. T. 8. R. I, 292—99.)

E. Philipot og *Georg Christensen*: De tre Hunde i „Fyrtøjet". (Danske Studier 1907. 59—62.)

J. C. Normann: Dansk Drama efter Halvfjerdserne. Et Tilbageblik. P.

Chr. Rimestad: Niels Lyhne. Udtalelser af Edv. Brandes,

H. Høffding, Kroman, Erik Skram, Jakob Knudsen og Niels Møller; Karl Larsen, Johs. Jørgensen, Henri Nathansen og Andersen Nexø; A. H. Kohl, Harald Kidde og Svend Leopold. (Det ny Aarhundrede 4. Aarg. II, 49—56, 159—62, 213—15.)

Thomas Bredsdorff: Selvbedrag eller Virkelighedsliv. (Tidsskrift, udg. af H. Begtrup III, 26—46.)
Om Pontoppidans „Lykke-Per".

P. Fjeldgård: Dansk litteratur i 1906. (Samtiden XVIII, 115—23.)

Olaf Hansen: Islandsk Renæssance i Hundredaaret for Jónas Hallgrimssons Fødsel. Et Stykke Litteraturhistorie.

D. Schäfer: Stand der Geschichtswissenschaft im skandinavischen Norden. (Internat. Wochenschrift f. Wiss., Kunst u. Technik 16. Nov. 1907. 1031—42.)

Niels Møller: „Politiken". (Tilskueren 1907. 179—84.)

Harald Nielsen: Systemet „Politiken". Kulturbetragtninger.

J. Årsbo: Julesang i 1000 Aar. (Gads Danske Magasin 1907. 358—68.)

Jonas Hanssen: Luthers salme: „Eine feste Burg ist unserer Gott" i den danske og norske kirke. I. (Norsk theol. T. VIII, 363—72.)

Chr. Ludwigs: Hvem har forfattet Salmen: Hil dig, Frelser og Forsoner? (Dansk Kirketidende 62. Aarg. 609—17.)
Grundtvig. (Jfr. P. Severinsen smst. 654 og 825—26, Chr. Ludwigs smst. 777—80.)

Kunstens Historie i Danmark. Redigeret af *Karl Madsen*. Udg. af Alfr. Jacobsen. Kbh. 1901—07.
Heri S. 7—30: J. Kornerup: Middelalderens Fresko- og Kalkmalerier; S. 33—66: Fr. Beckett: Fra Reformationen til Kristian IV; S. 69—102: K. Madsen: Malerkunst i det 17. Aarhundrede; S. 107—28: K. Madsen: Det 18. Aarhundrede indtil Abildgaard og Juel; S. 131—76: A. Røder: Malerkunst paa Abildgaards og Juels Tid; S. 179—242: K. Madsen: Eckersberg og hans Skole; S. 245—308: K. Madsen: Den nationale Kunst; S. 311—56: E. Hannover: „Evropæerne"; S. 359—410: Fr. Beckett: Vor Tids Malerkunst.

P. Johansen: Nordisk Oldtid og dansk Kunst. (= Blade af dansk Kunsts Historie. III.) Fredensborg. 4°.

E. Hannover: Dänische Kunst des 19. Jahrhunderts. Lpz.
Anm. af M. Schmid-Aachen i Kunstchronik N. F. XIX, 109–11.

Tegninger af ældre nordisk Architektur. Udg. af *H. Storck*. 5. Saml. 1. R. 2—5. H. Fol.

V. Wanscher: Moderne dänische Architektur. (Moderne Bauformen 1907. 9. H.)

V. Lorenzen: Églises à plan rayonnant en Danemark. (Extrait de la Revue de l'art chrétien 1907.)

M. Mackeprang: Middelalderlige kirkelige monumenter. Mindre meddelelser. (Aarb. f. nord. Oldk. 2. R. XXII, 45–56.)

O. Rydbeck: Adam van Düren. (Kirkehist. S. 5. R. III, 625—49.)
Opførte Glimmingehus, restaurerede Lunds Domkirke 1505—55.

R. Haupts Anm. af *F. Uldall*: Danmarks middelalderlige Kirkeklokker (Kbh. 1906) i Kunstchronik N. F. XIX, 209—12.

C. W. Schnitlers Anm. af *F. Uldall*: Danmarks middelalderlige Kirkeklokker (Kbh. 1906) i Aarsberetn. fra For. t. norske Fortidsmindesmærkers Bevaring 1906. 374—76.

L. Bobé: To Gobeliner fra Christian VI's Kongebolig. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 19.)

Gunnar Sadolin: Det nøgne i dansk Malerkunst. (Liv og Kultur I, 267—77.)

Chr. Blaches Udstilling. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 19.)

Gunnar Sadolin: Kunstforeningens Udstilling af Maleren Peter Hansens Arbejder. (Liv og Kultur I, 45–48.)

Axel Helsted-Udstillingen i Kunstforeningen. (Ill. Tid. 49. Bd. Nr. 2.)

Joakim Skovgaard: Billederne i Viborg Domkirke. (Tidsskrift, udg. af H. Begtrup 1907. 193—218.)
Ogsaa som Særtryk. Kolding. P.

H. L.: Chr. Zahrtmann i Kunstforeningen. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 22.)

Johan Bøgh: Bergenske Kandestøbere og deres Mærker. (Vestlandske Kunstindustrimuseums Aarbog for 1905. 9–80.)

Th. Bœrentzen: I Anledning af Klints Udstilling i Kunstindustrimuseet. (T. f. Industri VIII, 17—28.)

Lauritz Swendsen: De københavnske Privatteatres Repertoire 1847—1906.

Folketeatret i 50 Aar. (Ill. Tid. 48. Bd. Nr. 50.)

A. Rüdinger: Bidrag til Violoncelspillets Historie.

Bøger indsendte til Redaktionen.

Friedrich M. Kircheisen: Bibliographie des Napoleonischen Zeitalters einschliesslich der Vereinigten Staaten von Nordamerika. 1. Bd. Berlin, 1908. E. S. Mittler u. Sohn.

P. W. Kohlmann: Adam von Bremen. Ein Beitrag zur mittelalterlichen Textkritik und Kosmographie. (Leipziger Historische Abhandlungen, hrg. v. E. Brandenburg, G. Seeliger, W. Wilcken, H. 10.) Leipzig, 1908. Quelle & Meyer.

Koren-Wiberg: Bidrag til Bergens Kulturhistorie. 12. Hefte. Bergen, 1908. John Griegs Forl.

Historisk Tidsskrift, udg. af den norske historiske Forening. 4. R. 5. Bd. 5. H. 6. Bd. 1.—2. H. Krania, 1908—9.

Valdemar Bennike og Marius Kristensen: Kort over de danske folkemål med forklaringer. 7. H. Kbh. Det Schubotheske Forlag.

Norges Historie. 5.—14. H. Krania, 1908—09. H. Aschehoug & Co.'s Forlag.

Liisi Karttunen: Antonio Possevino. Un diplomate pontifical au XVIe siècle. Lausanne, 1908.

Louise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen. Ungedruckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses. Hrg. von Fritz Arnheim. 1. Bd. 1729 bis 1746. Gotha, 1909. Fr. Andr. Perthes.

Jahrbücher und Jahresberichte des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Althertumskunde. 73. Jahrg. Schwerin, 1908.

Jul. Wulff: Kimbrertoget. Jydernes berømte Folketog til Syden og Kamp med Romerne for 2000 Aar siden. Et Foredrag holdt under Amtsudstillingen i Aars den 16. Juli 1907. Smaaskrifter udgivne af Selskabet for germansk Filologi. Nr. 14. Kbh., 1909. H. Hagerup.

Fra Ribe Amt. Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt. VII. 1909. Kbh., 1909. Lehmann & Stage.

Knud Berlin: Islands statsretslige Stilling efter Fristatstidens Ophør. 1. Afdeling. Islands Underkastelse under Norges Krone. Kbh., 1909. Brødrene Salmonsens Bogh.

Mindeskrift i Anledning af 250-Aarsdagen for Stormen paa København 10.—11. Febr. 1659. En Skildring af Københavns Belejringstid ved Villads Christensen, Troels-Lund, Bering Liisberg, K. C. Rockstroh, Axel Liljefalk, Louis Bobé, Gerhard L. Grove, H. F. Rørdam, Knud Fabricius. Udgivet af L. F. la Cour. Kbh., 1909. G. E. C. Gad.

Statholderskabets Extraktprotokol og Supplikationer og Resolutioner 1662—1669. Udg. fra det norske Rigsarkiv. 1. H. Chrania, 1908.

Fra Frederiksborg Amt. Aarbog for 1908 udg. af Frederiksborg Amts historiske Samfund. Helsingør, 1908.

Olof Söderqvist: Brömsebrotraktaten 1541 och den yngre oldenburgska ättens anspråk pä Sverige. (Särtryck af Historiska Studier tilläggnade Prof. Harald Hjärne den 2. Maj 1908.)

Gerhard L. Grove: Kjøbenhavns Havn. En Oversigt over Havnens Udvikling fra Christian IV's Tid til vore Dage. Udgivet paa 50-Aars Dagen for Udstedelsen af Lov af 30. Decbr. 1858 af Kjøbenhavns Havnevæsen. Kbh., 1908.

Maal og Minne. Norske Studier. Utgit av Bymaals-Laget ved Magnus Olsen. 1. hefte. 1909. Krania.

Historiske Samlinger udgivne af Den norske historiske Kildeskriftkommission. 3. Bd. 1—2. H. Chrania, 1908—09.

Norske Herredags-Dombøger. Udgivne af Det norske historiske Kildeskriftfond. 2. Række (1607—1623). III. Dombog for 1613. 2. Herredagen paa Eker ved E. A. Thomle. 1. H. Chrania, 1908.

Oscar Alb. Johnsen: Et Træk af den dansk-norske Regjerings Handelspolitik under Kristian III og Frederik II. (Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1909. No. 3.) Chrania, 1909.

Indhold:

Side

Griffenfeld og Fuenmayor. En Studie over dansk Udenrigspolitik. Af Dr. phil. **Knud Fabricius** (Sluttes.) ..... 1.

Peberswende. Af Professor, Dr. **Johannes Steenstrup** .... 60.

Smaastykker:

1. Fæstebondens Førlov og dens Størrelse. Af Professor, Dr. **Kr. Erslev** ..... 71.
2. Et Brev fra Lægen Christian Johann Berger. Ved Professor, Dr. med. **E. Ingerslev** ..... 73.

Anmeldelser:

Karl Haff. Die dänischen Gemeinderechte. I.—II. Theil. 1909. Anm. af Professor, Dr. **Johannes Steenstrup** .. 80.

K. Rhamm. Ethnographische Beiträge zur germanisch-slawischen Altertumskunde. 1. Abt. 1905. 2. Abt. 1. Teil. 1908. Anm. af Professor, Dr. **Johannes Steenstrup** .. 92.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland ..... 102.

Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1907, vedrørende Danmarks Historie. Ved Underbibliotekar, cand. mag. **Alfr. Krarup** ..... L 1

Historisk Tidsskrift udgives med 4 Hefter aarlig. Den danske historiske Forenings Medlemmer betaler aarlig 4 Kroner. Anmeldelser om Indtrædelse modtages hos Foreningens Formand (Professor Joh. Steenstrup, Svanemosegaardsvej 12, V), hos dens Sekretær (Professor J. A. Fridericia, Nyvej 4, V), hos dens Kasserer (Dr. phil. M. Mackeprang, Adolph Steens Allé 10, V) og af H. Hagerup's Boghandel (Gothersgade 30, K). Klager over Mangler ved Tidsskriftets Tilsendelse samt Anmeldelser om Bopælsforandring bedes sendte til Dr. Mackeprang.

I Følge Overenskomst med den norske historiske og den svenske historiske Forening staar Adgang aaben for Medlemmerne af den danske historiske Forening til at indtræde i den norske og i den svenske Forening mod et nedsat Kontingent af henholdsvis 2 og 3 Kroner om Aaret. De Medlemmer, der ønsker at benytte sig heraf, ville behage at gøre Anmeldelse derom til den danske historiske Forenings Sekretær.